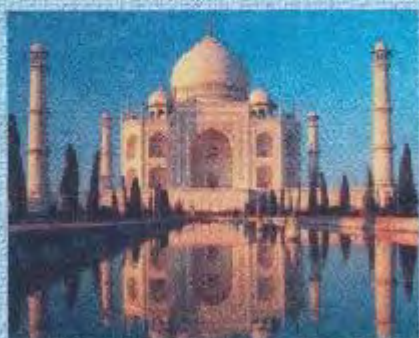

Л. В. Климова

ХУД **11** ЖНІЯ КУЛЬТУРА

Академічний рівень
Профільний рівень

 Jutepa

ББК 85.31 я72
К49

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Наказ № 235 від 16.03.2011 р.)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Автор:

Л. В. Климова — учитель-методист вищої категорії Харківської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 154

Наукову експертизу проводив Інститут мистецтвознавства,
фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України.

Психолого-педагогічну експертизу проводив
Інститут проблем виховання НАПН України

Климова Л. В.

К49 Художня культура. 11 клас: Підручник для загальноосвітніх
навч. закл.: академічний рівень, профільний рівень / Л. В. Климо-
ва. — К.: Літера ЛТД, 2011. — 192 с.: іл.

ІВВМ 978-966-178-270-8

ББК 85.31 я72

ISBN 978-966-178-270-8

© Л. В. Климова, 2011
© «Літера ЛТД», 2011

Передмова

Шановні старшокласники!

Цей рік завершальний у вашому шкільному навчанні. Серед інших предметів ви вже третій рік будете вивчати художню культуру. Її загальний розділ — «Зарубіжна художня культура» — є завершальним у циклі предметів із мистецтва, що вивчалися вами впродовж усіх років навчання в школі і, безумовно, пов'язаний із їх змістом. Так, зміст предметів «Образотворче мистецтво» і «Музичне мистецтво», які ви вивчали, починаючи з 1 по 7 (8) клас, слугував необхідним підґрунтям для опанування художньої культури, що почалося в 9 класі. Усі ці роки навчальні теми предмета спрямовували вас розглядати мистецтво під певним кутом і, сподіваюсь, допомагали формувати свій власний погляд на художню культуру в усіх її видових, часових, регіональних та інших проявах. Пригадаймо, у 9 класі ви розглядали місце мистецтва у просторі культури, його види й жанри, а також художню культуру як духовне явище, її напрями і стилі. Курс художньої культури 10 класу був присвячений найвищим досягненням українського мистецтва від найдавніших часів до сучасності. Тому під час вивчення зарубіжної художньої культури вам знадобляться знання, які ви отримали в галузі образотворчого і музичного мистецтва, у попередніх розділах художньої культури, а також певним чином знання всесвітньої історії та світової літератури.

В 11 класі ви ознайомитеся з артефактами різних культурних регіонів світу й можете навчитися вільно орієнтуватися в неосяжному просторі зарубіжної художньої культури. Адже, вивчаючи її, ви долучитеся до сприйняття, пізнання й засвоєння духовно-морального та естетичного досвіду людства через спілкування з мистецтвом, виявляючи при цьому розуміння художніх культур різних народів світу й повагу до них.

Зміст підручника охоплює шість розділів, присвячених мистецтву різних культурних регіонів: Європейського, Арабського, Африканського, Індійського, Далекосхідного та Американського, а також останній узагальнюючий розділ «Простір культури і зустрічі в ньому». У шести основних розділах висвітлено найвизначніші досягнення художньої культури певного регіону в різні історичні епохи без дотримання історичної чи хронологічної послідовності. Наприклад, у розділі «Європейська художня культура» Греція представлена мистецтвом античної доби,

а Італія — мистецтвом епохи Відродження, адже саме в ті періоди ці країни збагатили світову художню культуру найвищими досягненнями. У наступних розділах представлено все найважливіше і найцікавіше, що було створено певними країнами й культурними регіонами в різні часи їх існування й розвитку.

До уваги вчителів. Підручник поєднує зміст програм із художньої культури академічного та профільного рівнів, проте у своїй основі він спирається передусім на програму *академічного рівня* як більш поширену в шкільній практиці. Деякі питання програми *профільного рівня* в підручнику, як, наприклад, мистецтво Давнього Єгипту, Межиріччя (Месопотамії), Данії, Норвегії, Швеції, Польщі, Угорщини, Прибалтики та інші, включені до змісту певної теми або виокремлені в теми, невеликі за обсягом. Для зручності цей матеріал виділено і позначено **червоним кольором**.

Працюючи з матеріалом підручника, ви навчитеся аналізувати й оцінювати твори мистецтва різних країн і народів світу, знаходити в них ознаки певного художнього стилю, культурної доби та місцевих традицій. Ви неодмінно переконаєтесь у своєрідності й неповторності внеску кожного регіону в загальнолюдську культурну скарбницю.

Бажаю вам цікавих і змістовних зустрічей із мистецтвом різних народів світу, найвидатнішими його представниками та їх геніальними творами.

Розділ I

ЄВРОПЕЙСЬКА

ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА

Мистецтво давніх цивілізацій — Давнього Єгипту та Межиріччя — стало джерелом розвитку світової художньої культури. Більшість сучасних витворів мистецтва так чи інакше пов'язані із творчими здобутками цих народів. Грецькі майстри багато чого запозичили з мистецтва Єгипту та Межиріччя, а сучасна європейська культура — нащадок грецької. Саме тому дослідження художньої спадщини цих народів є надзвичайно важливим для нас.

Роль Давнього Єгипту у виникненні європейської культури

Зародження науки і мистецтва

Провідним видом мистецтва Давнього Єгипту була архітектура, яка разом з іншими видами мистецтва утворила прекрасну гармонійну єдність. У мистецтві Давнього Єгипту вперше виникло багато класичних архітектурних форм — піраміда, обеліск, колона, нові види скульптури та живопису. Основною ознакою єгипетської архітектури є монументальність. Повне уявлення про характер і велич єгипетської архітектури дають піраміди в Гізі — величезні

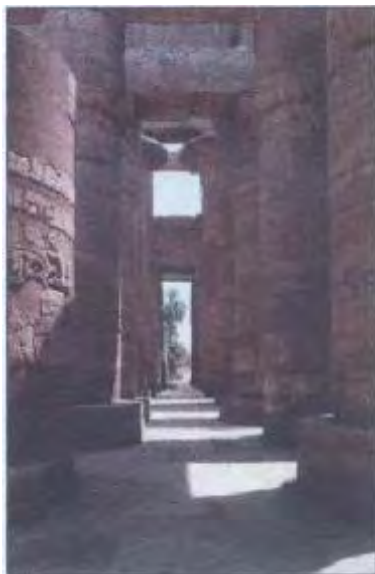
Давньоєгипетський обеліск. Луксор

Великий Сфінкс та піраміда Хеопса. Гіза

Гіпостильна колонна зала.
Карнак

гробниці фараонів Хеопса, Хефрена, Мікерина, що складала основу величезного поховального комплексу з поминальними храмами фараона та невеликими пірамідами царських родичів. До цього архітектурного ансамблю належить також найвідоміший витвір скульптурного мистецтва єгиптян — Великий Сфінкс, який є найбільшим кам'яним монолітом у світі.

Мистецтво скульптури Давнього Єгипту мало здебільшого сакральний характер. Єгиптяни звеличували в камені богів, фараонів і вельмож. Статуї уособлювали померлих і відрізнялись близькою портретною схожістю з реальними особами. Прикладом є статуя фараона Хефрена із поховального храму в Гізі, статуї фараона Аменхотепа III у Фівах.

Ремесла, сформовані в Давньому Єгипті (ткацтво, гончарство, металообробка, виготовлення скла, обробка каменю) та наукові знання (астрономія, медицина, математика та ін.) також стали основою подальшого розвитку європейської культури.

Іще одним із найяскравіших надбань Єгипту було винайдення системи нарисного (піктографічного) письма, де простежувався стійкий

Давньоєгипетська
писемність

зв'язок між зображенням і змістом. Давньоєгипетські зображення і написи утворюють міцний художній синтез, що свідчить про зв'язок писемності з образотворчим мистецтвом. Винахід нарисного письма є найбільшим внеском давніх єгиптян у світову цивілізацію й культуру, а давньоєгипетська література помітно вплинула на художню творчість інших давніх народів.

Культура Давнього Єгипту є однією з найстаріших і унікальних культур Сходу. Вона значною мірою вплинула на історичний і культурний розвиток народів Передньої Азії, античної Греції та Давнього Риму.

Ознайомтесь із текстами відомих давньоєгипетських творів «Тексти пірамід», «Казка про двох братів», «Казка про правду та кривду», «Пророцтво Нефертіті» (на вибір). Порівняйте ці сюжети із сюжетами давньогрецької міфології, українських народних казок.

Межиріччя (Месопотамія)

Межиріччя — одна з найдавніших цивілізацій світу. Найвідоміші давні держави цього регіону Ассирія та Вавилонія славилися високим рівнем художньої культури.

Художня культура войовничої Ассирії активно переймала мистецькі надбання підкорених народів. Але, поєднавши та переосмисливши чужі традиції, ассирійці створили на їхній основі власне самобутнє мистецтво. Наприклад, в архітектурі застосовувались усі відомі на той час типи споруд, та ассирійські митці по-новому ставились до самого архітектурного комплексу: його серцем став не храм (як це було в Єгипті), а царський палац. Саме із цим видом будівель пов'язаний розвиток мистецтва Ассирії. Прикрашаючи палаци, ассирійці віддавали перевагу рельєфу. Багатофігурні композиції із зображенням міфологічних, жанрових і батальних сцен, виконані в рельєфі на плитах із мармуроподібного вапняку, визначили самобутність ассирійського скульптурного мистецтва.

Вавилон залишався одним із найбільших культурних центрів протягом майже двох тисяч років. Його архітектура і скульптура вирізнялися надзвичайною красою й досконалістю. Кращі взірці вавилонської архітектури — славетні зикурати (масивні споруди у формі поставлених одна на одну зрізаних пірамід, що звужувалися догори). Відомості про одну із таких споруд — зикурат Етеменанки — увійшли до біблійної притчі про Вавилонську вежу, що мала сягнути небес.

Справжнім шедевром давнього архітектурного мистецтва є так звані Висячі сади Семіраміди, що належать до семи чудес світу. За давніми переказами ця архітектурна споруда нагадувала вічно квітучий зелений пагорб.

Зикурат Етеменанки. Вавилон

Фантастична істота Шеду. Ассирія

ш

Зробіть замальовку Висячих садів Семіраміди за власною уявою або на основі відомих реконструкцій.

Самобутнє, високохудожнє для свого часу мистецтво Ассирії та Вавилонії є яскравою сторінкою в історії мистецтва Давнього світу. Мистецькі традиції прадавніх держав Межиріччя здійснили потужний вплив на розвиток мистецтва багатьох країн Близького Сходу.

ТЕМА 1. ГРЕЦІЯ

Мистецтвознавці не випадково відводять особливе місце Давній Греції. Її мистецтво стало відправною точкою в розвитку культур інших народів. Антична Греція визначила людину як прекрасне й досконале творіння природи, як міру всіх речей. Художні надбання еллінів стали основою для європейської культури.

Художня культура греків, а пізніше Риму визначила вихідну точку відліку для філософії, науки, мистецтва. Майже на кожному етапі розвитку європейського мистецтва простежується звернення до унікального доробку, який залишила по собі античність.

Сформулюйте визначення поняття «античність».

Греція — колыска мистецтв

Мистецька спадщина греків величезна. Давньогрецька культура має три періоди розвитку: архаїчний, класичний та елліністичний.

Храм Артеміді в Ефесі (реконструкція)

Залишки храму Аполлона в Сиракузах

Протягом архаїчного періоду Греція поступово випередила у своєму розвитку сусідні культури. На зміну палацам і фортецям прийшли численні культові споруди, храми. Серед споруд того часу відомі храм Аполлона в Сиракузах, храм Гери на острові Самос й одне із семи чудес світу — храм Артеміді в Ефесі.

Кульмінацією розвитку давньогрецької культури став її класичний період. Вихідною точкою мистецьких пошуків греків у цей період було ідеальне єднання фізичної краси та духовної досконалості, утвердження ідеалу прекрасної, гармонійно розвиненої людини. Цей образ існував у єднанні з навколишнім світом, який поетична фантазія давніх греків населила міфологічними істотами і богами.

Славу класичного мистецтва Греції становили комплекс Акрополя в Афінах, храм Артеміді в Ефесі, мавзолей у Галікарнасі, скульптурні твори Мирона, Фідія, Скопаса, Лісіппа, літературні твори Есхіла, Софокла, Евріпіда та Аристофана.

«г Ц Р

ЯВ

❧

"яг

и Щ І \

Венера Мілоська

Акрополь в Афінах

Основою архітектурного мистецтва Давньої Греції є доричний, іонічний і коринфський ордери. Загалом об'ємно-планувальне рішення будівель було однаковим, а відмінність між ними визначалася формою колон, пропорціями й архітектурними деталями.

Давньогрецькі ордери

Надбання давньогрецької архітектури найбільш яскраво втілені в грецьких храмах, які й донині є взірцями вишуканості й краси. Найдавніші храми будувалися з дерева та цегли-сирцю. Дерев'яними були колони й дах. Згодом цей матеріал було замінено надійнішим та міцнішим — каменем. Основою храму слугував підготовлений майданчик. На ньому із зовнішнього боку встановлювали колони. Вони склалися з трьох частин: *бази* (опори), *стовбура* й *капітелі* (верхньої частини). Зверху на колони спирався дах.

Дослідіть особливості архітектурних ордерів: доричного, іонічного та коринфського. Чим вирізняються ці стилі давньогрецького мистецтва?

Александрійський маяк,
о. Фарос (реконструкція)

Пізній період давньогрецького мистецтва, еллінізм, характеризувався поєднанням античних і давньосхідних рис. Вплив культури Давнього Сходу на розвиток елліністичної культури виявив себе у внесенні до неї ряду нових ідей і досягнень. В елліністичній архітектурі з'явився новий тип громадських будівель — величезні бібліотеки та інженерні споруди. Яскравим прикладом таких споруд був відомий Александрійський маяк на острові Фарос.

В елліністичний період відбувся розвиток й одного з провідних видів грецького мистецтва — скульптури. Найвідомішими скульптурними школами були пергамська та родоська.

Видатні скульптори

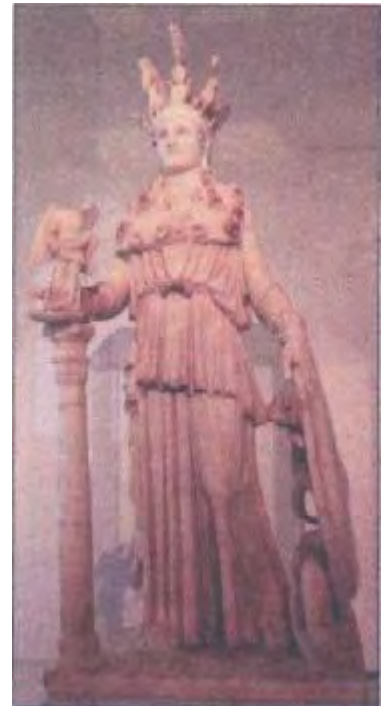
Мистецтво Греції вперше в історії світової культури утвердило реалізм як абсолютну норму художньої творчості. Метою давньогрецького мистецтва стало створення краси, яка рівнозначна добру, духовній і фізичній досконалості людини, оскільки творений мистецтвом ідеал викликає в людини прагнення до самовдосконалення.

Великий скульптор Мирон, який працював в Афінах у середині V ст. до н.е., у скульптурах атлетів передавав не тільки рух, але й перехід від однієї стадії руху до іншої. Таким є його відомий «Дискобол». У ньому виявився контраст фізичного пориву і душевного спокою, але саме така невідповідність підкреслює шляхетність образу.

Найвідоміший скульптор античної епохи, творець монументальних статуй — Фідій. Він повністю опанував і вдосконалив технічні досягнення попередників. До його творів належали величезні статуї Зевса (храм в Олімпії), Афін Парфенос (Афінський Акрополь). Ці статуї проголошували віру людини в можливість існування гармонії не в уявному, а в реальному світі. А його скульптури фронтонів Парфенону — справжнє

Мирон. Дискобол

Фідій. Афіна Парфенос

Фідій. Фрагмент барельєфа Парфенону

Творчість грецького скульптора Лісіппа завершує мистецтво пізньої класики. Геніальність митця полягає в тому, що він надав скульптурі реалістичності і природної правдивості. Працював скульптор лише в бронзі, створюючи динамічні статуї й скульптурні групи. І справді, його твори не сприймаються нами як створені напоказ: по статі не позують глядачам, вони ніби існують самі по собі. У відомому «Апоксіомені» автор показав атлета, який після змагання старанно очищає металевим шкребок тіло від масла й пилу. Скульптура «Геракл, який бореться з левом» вражає бурхливим напруженим рухом, гармонійною прекрасною єдністю кремезної фігури людини й сильного звіра.

Основним джерелом наших знань про мистецтво Давньої Греції є залишки античних міст. Вони зберегли кращі взірці художньої творчості грецького народу. Проте чимало античних статуй не є грецькими оригіналами. Значна їх кількість — мармурові копії, виконані давньоримськими майстрами.

[#) Чиї образи втілювали давньогрецькі скульптори найчастіше?

ЩЛ) У яких музеях світу можна побачити твори видатних скульпторів Давньої Греції?

Зародження театру

Греція є батьківщиною європейського театрального мистецтва. Театр у грецьких містах виник у V—VI ст. до н.е. і був пов'язаний із культом могутнього бога родючості Діоніса. На його честь греки влаштовували великі урочистості, під час яких виконували культові пісні (дифірамби), що містили елементи діалогу й театралізованого дійства. Згодом такі релігійні обряди перетворилися на самостійний вид мистецтва — театр, призначенням якого було вдосконалювати духовний світ особистості.

Статуя Діоніса. Рим

Що являє собою театр як синтез мистецтв?

Театральні вистави відбувалися під час великих державних свят. Протягом трьох днів, з ранку до вечора, в амфітеатрах Давньої Греції демонстрували вистави, що мали характер

Театр Діоніса. Афіни

Хода Діоніса

змагань між трьома трагічними та трьома комічними поетами. Переможців визначали судді.

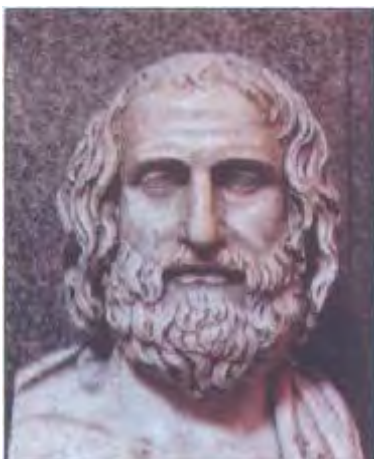
Усі ролі постановки виконували чоловіки. Їхні обличчя були закриті масками, вираз яких відповідав характеру того чи іншого персонажа.

У VII—V ст. до н.е. на узбережжі Чорного моря виникли містодержави, засновані греками в межах сучасної території України: Керкінітида (нині Євпаторія), Тір, Ольвія, Херсонес (пізніше Корсунь), Феодосія, Пантикапей (нині Керч).

У містах Північного Причорномор'я, як і всюди в Елладі, будувалися театри для проведення діонісійських свят, але на цей час тільки в Херсонесі виявлені архітектурні залишки театру. Мешканці міста побудували кам'яний театр у III ст. до н.е., де постійно проводилися Діонісії та інші різноманітні свята.

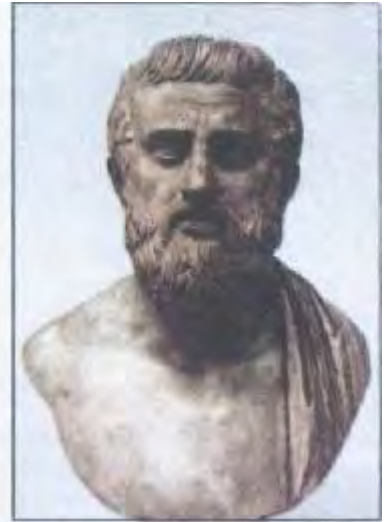
Найдавніші свідчення про театри в містах Боспору належать до IV ст. до н.е. Можна тільки здогадуватися, що в театрах Північного Причорномор'я ставили твори уславлених грецьких драматургів і місцевих авторів, а дія п'єс відбувалася на північних берегах Чорного моря. До нашого часу збереглася лише одна трагедія Евріпіда «Іфігенія в Тавриді», а за назвами й короткими цитатами відомі трагедія Софокла «Скіфи» та комедія Антифана «Скіфи і таври». Діонісійські та інші свята в театрах Ольвії, Херсонеса і Боспору супроводжувалися виставами трагедій і комедій.

Евріпід

Руїни античного амфітеатру. Херсонес

Софокл

До нашого часу дійшли імена видатних письменників Давньої Греції, чиї твори мали великий успіх у театрах різних міст-полісів: Есхіл, Софокл, Еврипід, Аристофан.

Есхіла називають «батьком трагедії». Провідний мотив його творчості — ушляхетнення громадянської мужності, патріотизму. Один із кращих героїв Есхіла — титан Прометей, що уособлює образ непохитного борця за щастя людей. Серед найвідоміших творів письменника — «Прометей прикутий», «Перси», трилогія «Орестя».

Герої Софокла — носії високих духовних якостей, величі та шляхетності. «Едіп-цар» й «Антигона» — кращі взірці творчості цього давньогрецького письменника.

Еврипід змушував глядачів замислюватись про місце людини в суспільстві, ставлення до життя. Створені ним образи відрізняються глибиною психологічних характеристик. Найвідоміші трагедії Еврипіда — «Медея», «Іполіт увінчаний», «Іфігенія в Авліді».

«Батьком комедії» називають Аристофана. Провідна тема його творчості — мир, злагода. Письменник прославився комедіями «Лісістрата», «Хмари», «Жаби», «Вершники».

Образи й теми давньогрецьких міфів, творча спадщина античних авторів у різні часи надихала талановитих письменників до написання власних творів. Так, в українській літературі відлуння античності спостерігаємо в поемі Т. Шевченка «Кавказ», драматичних поемах Лесі Українки «Іфігенія в Тавриді», «Кассандра» та віршах «Сафо», «Ніобея», «Орфееве чудо», у поемі «Прометей» А. Малишка. Показовими в цьому плані є також твори І. Франка («Життя Солона», «Геракл і Евандер»).

Блискучим українським перекладачем давньогрецьких творів Гомера, Есхіла, Аристофана був Микола Хомичевський, більш відомий як Борис Тен. Перекладові «Іліади» та «Одіссеї» Б. Тен присвятив понад тридцять років. Академік М. Бажан зазначив, що цьому перекладу може позаздрити будь-яка найрозвиненіша література.

Давньогрецька культура значною мірою вплинула на розвиток європейської цивілізації. Надбання грецького мистецтва частково лягли в основу естетичних уявлень наступних епох. Давньогрецька міфологія та література вже багато століть надихає письменників, художників та композиторів. Значення культури еллінів настільки велике, що часи її розквіту часто називають «золотим віком» людства. Ця культура найлюдяніша, вона дарує нам мудрість, красу та мужність.

ЗАПИТАННЯ

- Які фундаментальні відкриття Давнього світу визначили подальший розвиток європейської художньої культури?
- Який ідеал сформувався у мистецтві Давньої Греції?
- Назвіть видатних скульпторів Давньої Греції та їхні найвідоміші твори.
- Які витвори давньогрецького мистецтва належать до «семи чудес світу»?
- Охарактеризуйте грецький театр античної доби.
- Які жанри сформувалися в давньогрецькому театрі?

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

- Виготуйте елементи театральних костюмів до шкільної вистави за п'єсами античних авторів (на вибір) або уривків із них.
- Створіть постановку фрагментів п'єс давньогрецьких драматургів (робота в групах).
- Організуйте та проведіть уявну екскурсію від узбережжя Нілу до храмів Луксора або Карнаку (робота в групах).
- Здійсніть відеоподорож містами України, заснованими греками (робота в групах).

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- Напишіть листа другу, використавши стильові ознаки нарисного письма.
- Розробіть комп'ютерну презентацію за творами давньогрецьких скульпторів.
- Напишіть відгук до шкільної вистави.
- Створіть відомий портрет єгипетської цариці Нефертіті в улюбленій художній техніці (аплікація, графіка, карбування та ін.)

ТЕМА 2. ІТАЛІЯ

Італія — країна, з якою пов'язане становлення європейської культури. В античні часи на її теренах існувала Римська імперія, що відіграла значну роль у розвитку багатьох народів. Спираючись на традиції давньогрецького мистецтва, римляни не тільки збагатили надбання греків, але й додали до них власні художні здобутки. Римська культура поширювалася на значну частину Європи, Північної Африки, Близький Схід та інші землі.

Образотворче мистецтво епохи Відродження

Епоха Відродження — найяскравіший період європейського мистецтва від античних часів. Це нова сторінка в історії художньої культури Європи. Епоха Ренесансу розпочалася в Італії. На цьому етапі італійцям належить провідна роль у розвитку європейського мистецтва.

Високе Відродження відзначене появою надзвичайно талановитих особистостей, творчість яких стала великим відкриттям у європейській культурі й до сьогодні залишається взірцем неперевершеного мистецького генія. Мистецтво Відродження в Італії уособлюють три видатні особистості — Леонардо да Вінчі, Рафаель і Мікеланджело. Ці майстри втілювали головні складові культури своєї епохи: Інтелект, Гармонію, Міць.

У^Й §1Я§ Що ви пам'ятаєте про стиль епохи Відродження з курсу художньої культури попередніх років?

У добу Ренесансу суттю нової культури стала античність. Вона сприймалася як найвищий авторитет, ідеал людської досконалості, у світлі якого оцінювалася сучасність. Відродження поновило самоцінність

Леонардо да Вінчі

Мікеланджело Буонарроті

Рафаель Санті

живої, чуттєвої людини, але не обмежувалося античним уявленням про красу. Краса визначалася передусім як гармонія матеріального і духовного, тіла і душі, людини і навколишнього світу. Вважалося, що краса людини залежить не лише від зовнішньої досконалості її тіла, а й значною мірою від внутрішньої краси особистості.

Леонардо да Вінчі. Його вважають засновником живопису Високого Відродження. Творчість митця залишила помітний слід не лише в мистецтві, а й у науці, техніці. Живописець, скульптор, архітектор — Леонардо був іще природознавцем, механіком, інженером, математиком і зробив чимало відкриттів, що на багато століть випередили свій час.

Учений за покликанням, Леонардо да Вінчі залишався ним і в мистецтві. Він став першим художником, для якого зображення людського тіла стало наукою. Яскравим свідченням цьому є численні анатомічні рисунки. Досконало пізнавши природу людини, Леонардо міг точно передати людську фігуру в найскладніших і водночас найвиразніших ракурсах.

Прагнучи досягти природної досконалості зображення й донести до глядачів глибокий психологічний зміст образів, митець здійснив ряд винаходів і вдосконалень у сфері образотворчого мистецтва. Одним із таких винаходів є славетний живописний прийом *сфумато* — пом'якшення обрисів фігур та предметів, що дозволяє передати навколишнє світлоповітряне середовище. Окрім того, видатний митець виявився одним із тих художників, які першими почали писати олійними фарбами, відмовившись від традиційної на той час темпері.

Новаторство митця проявилось і в реалізації творчого задуму. Леонардо да Вінчі відійшов у живописі від традицій, які довго визначали особливості біблійного жанру. Якщо раніше центральні образи Євангелія (Христа, Діви Марії, Іоанна Хрестителя та ін.) були сталими і трак-

Леонардо да Вінчі.

Іоанн Хреститель

Леонардо да Вінчі. Темна вечеря

тувалися різними художниками майже однаково, то Леонардо повністю оновив їхнє сприйняття. Наприклад, замість урочистої скорботної Диви Марії, що велично сидить на престолі, з'явився образ ніжної юної матері, яка щиро радіє своєму немовляті («Мадонна Бенуа», «Мадонна Літта»). А Ісус постав в образі зворушливої дитини, яка пізнає світ («Свята Анна з Марією та немовлям Христом», «Мадонна Бенуа»).

Леонардо да Вінчі перетворив недосяжну небесну велич біблійних образів на реалістичну природність почуттів. Його святі прості й зрозумілі, але в той же час прекрасні й досконалі. Зазвичай художник навмисно не зображував німбів над їхніми головами, щоб уникнути прямого натяку на святість. Її Леонардо розкривав у піднесеній та одухотвореній красі своїх героїв.

Живописна спадщина Леонардо да Вінчі невелика. Загалом вона налічує близько п'ятнадцяти творів. Проте кожен із них — шедевр світового масштабу. Серед найвідоміших — монументальна фреска «Таємна вечеря» та портрет Мони Лізи (Джоконди).

Фреска «Таємна вечеря» — це настінний розпис у приміщенні трапезної зали домініканського монастиря Санта Марія делле Граціє.

Композиція фрески побудована на чітко вимірних математичних розрахунках. Художник зорієнтував перспективу фрески на глядача, тому перспективне скорочення бокових стін, зображених на картині, візуально продовжує реальний простір трапезної. Складається враження, ніби дійство, описане в Євангелії, відбувається безпосередньо в цьому приміщенні.

Художники раннього Відродження в Таємній вечері зазвичай зображали апостолів, що сидять за столом, у сталих, одноманітних позах. Леонардо зруйнував стереотипне трактування сюжету. Щоб підкреслити трагічність події, митець обрав для зображення найбільш хвилюючу мить: віддані своєму вчителю люди дізнаються, що один із них — підступний зрадник. Художник відтворив реакцію на почуте всіх дванадцяти апостолів, створивши яскраві образи-характери. Для кожного персонажа Леонардо дібрав певні, суто індивідуальні зовнішність, вираз обличчя, емоційний стан, жест і наповнив їх глибоким змістом. Таким чином художник зміг розкрити цілу гаму людських почуттів та емоцій і в той же час гармонійно об'єднав їх однією композицією.

Леонардо да Вінчі.
Мона Ліза

Як ви вважаєте, чому фреска «Таємна вечеря» визнана найвищим досягненням мистецтва Леонардо да Вінчі? Обґрунтуйте свою думку.

Перлиною творчості митця став портрет дружини флорентійського купця Мони Лізи (Джоконди). Цей твір започаткував у європейському мистецтві жанр психологічного портрета. Під час його створення видатний художник використав увесь арсенал засобів художньої виразності, а провідним серед них стало славетне сфумато.

Зображення молодої флорентійки просте й лаконічне за композицією. Спокійна поза і невибагливе вбрання Мони Лізи зорієнтовують увагу глядача на її обличчі. Саме воно і є головною таємницею генія Леонардо да Вінчі. Обличчя Мони Лізи передає так багато найтонших відтінків думок, почуттів, емоцій, що однозначно характеризувати цей образ неможливо. А посмішка Джоконди — одна з найвідоміших загадок в історії живопису. Кожен сприймає цю посмішку по-своєму: комусь вона здається ніжною, комусь грайливою, сумною, іронічною — трактувань безліч.

Дивовижної цілісності й гармонійності образу додають зімкнені в кільце прекрасні руки. Портрети раннього Відродження зазвичай були погрудними, а Леонардо написав портрет поясний, використавши руки моделі як додатковий засіб характеристики образу. Раніше цей художній прийом Леонардо застосовував при написанні портрета «Дама з горностаєм».

Фоном для портрета слугує пейзаж, наділений глибоким філософським змістом. Це не реальний, а ілюзорний світ, огорнутий маревом. Глядач бачить спрямовані вгору гострі скелі, звивистий шлях й тиху річку, що повільно в'ється поміж скель і зникає за обрієм. Усе це пере

дає враження руху і втілює ідею плинності часу. Реалістична постать жінки на тлі неживого пейзажу створює яскравий контраст, що, імовірно, виражає прагнення художника показати силу гармонії, розуму й життя над мінливим буттям.

Живопис Леонардо да Вінчі відрізняється надзвичайною інтелектуальною насиченістю. Творчість видатного художника-мислителя сповнена глибоким ідейним змістом. Кожний образ, створений Леонардо, — загадка, яку автор лишив для майбутніх поколінь.

Мікеланджело Буонарроті — один із найвидатніших майстрів епохи Відродження, творчість якого вплинула не лише на мистецтво Ренесансу, а й на весь подальший розвиток світової культури.

Ренесансний ідеал сильної, впевненої в собі людини, чия краса поєднувалась з енергією та силою розуму, був утілений багатьма митцями епохи Відродження. Але головна риса, яка вирізняє творчість Мікеланджело, полягає в тому, що він

Мікеланджело. Перемога

прагнув створити не абстрактний образ, досконалий, але не відокремлений від реального життя. У кожному творі митець намагався передати особисті почуття свого героя, знайомі й зрозумілі кожному. Образам Мікеланджело притаманні яскрава драматична емоційність: похмуре замислення, утвердження власної перемоги, відчуття скорботи, болю тощо. Саме тому скульптурні твори Мікеланджело справляють сильне враження.

Творчість великого митця охоплює два періоди ренесансного мистецтва — Високий і Пізній. Як ранні, так і пізні твори майстра належать до найкращих досягнень світової художньої культури.

Важливим періодом творчого розвитку Мікеланджело було його життя в Римі. Знайомство з традиціями античної культури визначило головні особливості стилю молодого скульптора. Один із перших його творів — статуя «Вакх», у якій помітний сильний вплив античного мистецтва, але є й суттєва відміна від грецького образу: в античному мистецтві ця постать є алегорією насолоди ароматом спілого винограду, а Мікеланджело зобразив досить реалістичний образ захмелілого юнака.

«П'єта» («Оплакування Христа»), яка розташована в римському соборі святого Петра, — перший серйозний твір Мікеланджело. Але робота над ним викликала в майстра безліч особистих сумнівів і невдоволення собою. Проте саме «П'єта» увічнила славу автора. У цьому творі Мікеланджело спромігся вирішити надзвичайно складне композиційне завдання: передати трагічний зміст, не порушивши відчуття гармонійності й природності (Марія тримає на колінах Христа, як тримала б немовля). Важливою особливістю скульптури є внесення в образ Марії глибокого психологічного начала. Митець показує живу материнську скорботу, не божественну, а реальну.

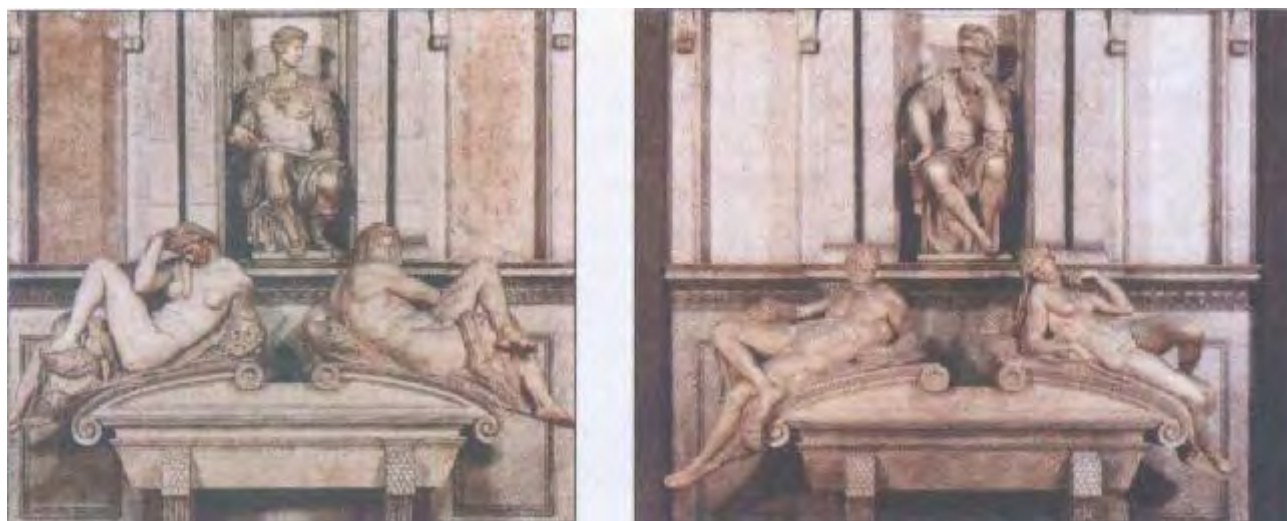
Мікеланджело. Мадонна з немовлям

До найвідоміших творів Мікеланджело належить статуя «Мойсей», зроблена майстром для гробниці папи Юлія II. Ця робота свідчить про зміну пластичного стилю Мікеланджело: статую слід обходити півколом, щоб побачити, як змінюються різні пластичні мотиви й виникають численні варіації в емоційно-драматичному задумі образу.

У художньому ансамблі Капели Медичі Мікеланджело досяг неперевершеного повного злиття елементів архітектури й скульптури. Кожен із надгробків є нерозривною частиною не тільки стіни, до якої він прилягає, але й усього ансамблю капели. Як скульптура тут не уявляється без архітектури, так і архітектура не існує без скульптури. Почуття трагічного напруження й болісного конфлікту, що відразу передається глядачеві, стало головним

Мікеланджело. Надгробки Капели Медичі «День і Ніч», «Ранок і Вечір»

у цьому ансамблі. Алегоричні фігури на саркофагах — «Ніч», «День», «Ранок» і «Вечір» — покликані втілити ідею митця про швидкоплинність часу.

Останні скульптурні творіння Мікеланджело — «П'єта з Палестрини» у Флорентійському соборі й «П'єта Ронданіні» — яскраві свідчення того, як далеко відійшов Мікеланджело від художньої мови своїх колишніх творів. У їхньому вигляді та характері почуттів виявилися риси простої людяності. Якщо для творів попереднього періоду характерною рисою образів була краса людини, яка переживає складні почуття, то тепер у композиції стали привалювати драматизм й емоційність твору.

Рафаель Санті. Його творчість і понині сприймається як один із кращих взірців естетичної досконалості. Твори Рафаеля сповнені гармонії і світла, любові до життя. Художник створив «універсальний образ» прекрасної людини, досконалої фізично й духовно.

Рафаель. Сикстинська Мадонна

Головною відмінністю Рафаеля як живописця є те, що його творчий шлях — це постійне самовдосконалення. Молодий художник зумів узагальнити найкращі мистецькі здобутки своїх талановитих попередників (П'єтро Перуджино, Леонардо да Вінчі, Мікеланджело Буонарроті) і збагатити їхній досвід власною майстерністю.

Попри те, що доля відвела художникові недовгий вік (лише тридцять сім років життя), він увійшов у світову художню культуру як геніальний митець, чий талант ріс надзвичайно стрімко. Почерк Рафаеля постійно змінювався: від ніжних ліричних образів, у яких помітний вплив живо-

писних традицій раннього Ренесансу («Мадонна Конестабіле», «Заручення Марії», «Сон лицаря»), до величних і прекрасних, які втілили кращі ідеали Високого Відродження («Афінська школа», «Преображення Господнє»). Усім творам великого майстра властиве дивовижне відчуття гармонії, світла, вишуканості.

Рафаеля часто називають співцем жіночої краси. І це не випадково. Тема жіночності, світлої материнської любові була головною в його творчості. Художник створив цілий ряд картин, головним образом яких стала Мадонна («Мадонна зі шиглям», «Сикстинська Мадонна», «Мадонна серед зелени», «Мадонна з гвоздиною» та ін.).

Як ви вважаєте, який із вищеназваних творів визнаний найкращим втіленням теми материнства в ренесансному живописі?

Більшість найвідоміших полотен Рафаеля, де зображені Марія з немовлям Ісусом, належить до періоду, коли митець мешкав у Флоренції. Кращим твором флорентійського періоду є «Мадонна з Немовлям та святим Іоанном Хрестителем на фоні пейзажу» («Прекрасна садівниця»). Перед глядачем розкривається сцена спілкування молодої матері з двома немовлятами. Усе навколо дихає спокоєм і ніжністю. Фігури немов розчинені в прекрасному пейзажі, який підсилює відчуття гармонії. Плавність ліній, ясні кольори, чітке композиційне рішення, природність поз і жестів, краса ідеального обличчя Мадонни надають картині особливої поетичності. Цікаве кольорове рішення «Прекрасної садівниці», яке підкреслює лаконічність композиції, побудовано за допомогою яскравих контрастів: на тлі світлої блакиті неба пламеніє червона сукня Марії, а на темному передньому плані вирізняються теплі кольори, якими написані постаті Ісуса та Іоанна.

Афінська школа

Рафаель. Мадонна Конестабіле

Особливого розквіту мистецтво Рафаеля набуло в Римі, куди він був запрошений папою Юлієм II, щоб розписати фресками стіни парадних залів Ватикану — Станца делла Сеньятура. Темою розписів було обрано чотири сфери духовної діяльності людини, які й визначили назви фресок: теологія («Диспут»), філософія («Афінська школа»), юриспруденція («Мудрість, Міра та Сила») і поезія («Парнас»). Виконуючи замовлення Ватикану, Рафаель показав себе надзвичайно талановитим художником-монументалістом.

«Афінська школа» — прекрасний твір Рафаеля. Фреска ушлявлює могутність розуму, свободу філософської думки. Усі елементи композиції гармонійно врівноважені, проникнуті глибоким змістом.

На сходах величної античної будівлі (Храму Наук) зібралися найвідоміші мудреці античності. Майже всі персонажі фрески — реальні постаті, які прославилися визначними досягненнями в науці та мистецтві.

Композиційно «Афінська школа» розділена на два яруси. У центрі, на верхніх сходах, — корифеї філософської думки — Платон і Аристотель. Біля підніжжя сходів по обидва боки розташувались їхні учні та прихильники. Повсюди панує атмосфера дієвості, палких наукових диспутів та глибоких роздумів.

Ватиканські фрески Рафаеля, як і «Таємна вечеря» Леонардо є вершиною монументального живопису епохи Відродження.

Серед великих майстрів Відродження Рафаель посідає особливе місце. Надзвичайно тонкий живописець, він досконало опанував усі прийоми живопису й піднявся на недосяжну висоту як творець гармонійних і досконалих композицій.

Італійська опера

Італійське музичне мистецтво найяскравіше виявило себе в опері. Вона виникла наприкінці XVI ст. як спроба відродження давньогрецької трагедії у вигляді музичної драми і була реалізована на початку XVII ст. у творчості К. Монтеверді («Орфей», «Аріадна» та ін.). Із цього часу опера понад сто років була головним жанром музичного мистецтва Європи, причому тон задавали саме італійські композитори.

У XVIII ст. опера набула ознак класицизму, а композитори неаполітанської оперної школи, зокрема А. Скарлатті, започаткували оперу-серіа. Зародившись як «драма під музику», опера до початку XIX ст. перетворилася на музичну виставу, в сюжет якої органічно вписували арії.

Протягом XVII—XIX ст. в італійському оперному мистецтві провідним вокальним стилем було *бельканто* («красивий спів»), що потребує досконалої техніки володіння голосом, емоційної насиченості

співу. Але вже на початку XIX ст. естетичний та стилістичний аспекти бельканто поступово стали втрачатися, а згодом зникли. Востаннє прояви бельканто можна знайти в ранній творчості Дж. Верді.

Пригадайте, що являє собою опера як музично-сценічний жанр, а також її особливості, елементи, різновиди.

Джоаккіно Россіні. XIX ст. називають «золотим віком» італійської опери. Першим великим композитором нової формації був Дж. Россіні, який блискуче писав і серйозні, і комічні опери. Донині популярні його комічні опери «Італійка в Алжирі» і знаменитий «Севільський цирульник». Загалом перу Россіні належать 39 оперних творів.

Оселившись свого часу в Парижі, що став на той час музичною столицею Європи, Россіні писав опери у французькому стилі з такою ж легкістю, як і в італійському. Серед них — «Вільгельм Телль», увертюра до якої стала найпопулярнішим класичним здобутком.

Джузеппе Верді. Найбільшим італійським оперним композитором був Дж. Верді, який упродовж свого життя написав низку безсмертних творів — від «Оберто» до «Дона Карлоса». Найбільше прославили ім'я Верді опери «Ріголетто»,

Джоаккіно Россіні

Джузеппе Верді

Сцена з опери Дж. Россіні
«Севільський цирульник»

Сцена з опери
Дж. Верді «Ріголетто»

Джакомо Пуччіні

«Трубадур» і «Травіата», у яких мелодійне багатство поєднується з глибиною людських переживань. До вершин творчості Верді також належать опера «Аїда» і два шедеври за мотивами шекспірівських п'єс — «Отелло» і «Фальстаф».

Джакомо Пуччіні. Гідним спадкоємцем Верді був Дж. Пуччіні, який вніс в оперу свій блискучий дарунок мелодиста. Перший успіх принесла Пуччіні опера «Манон Леско», а опери «Богема», «Туга» і «Мадам Баттерфляй» увійшли до золотого фонду оперної класики. Із відходом Пуччіні завершилася велика лірико-драматична традиція італійської опери XIX ст.

Сцена з опери
Дж. Пуччіні
«Мадам Баттерфляй»

Італійське кіно

В усьому світі італійський кінематограф відомий завдяки високому «авторському» кіно таких режисерів, як П'єр Паоло Пазоліні, Федеріко Фелліні, Бернардо Бертолуччі, Лукіно Вісконті й Мікеланджело Антоніоні. Фільми цих режисерів назавжди увійшли до золотого фонду світового кінематографу й стали джерелом натхнення для нових поколінь режисерів.

У 1912—1913 рр. Італія визначилась як провідна кінематографічна країна. Це роки найбільшого розквіту італійського німого кіно. Однак зліт його був стрімким і недовгим. До 1914—1915 рр. воно вже пережило свій «золотий вік», приголомшивши не тільки італійського, а й закордонного глядача красою перших кінозірок, розкішшю й постановочними ефектами. Як приклад можна навести стрічку «Камо грядеши» режисера Е. Гуаццоні. Цей та подібні до нього фільми, що мали величезний успіх, абсолютно заступили по-справжньому значні картини — «Загублені в темряві» М. Мартольдо і «Ассунта Спина» Г. Серени, які стали першими віхами на шляху італійського реалістичного кіномистецтва.

Італійський кінематограф здобув усесвітнє визнання після Другої світової війни, що сприяло стабільному розвитку кіномистецтва. У цей час у кіномистецтві Італії утвердився напрям — *неореалізм*, визначальними рисами якого є наявність документальної основи твору (принцип правдивості факту), увага до життя пересічної людини.

Федеріко Фелліні

Кадр із фільму Ф. Дзеффіреллі «Ромео і Джульєтта»

Франко Дзеффіреллі

Неореалізм здійснив справжню революцію в італійському кіномистецтві. За всього розмаїття творчих стилів, світогляду, культурного досвіду, режисерам було властиве правдиве відтворення дійсності, інтерес до народного життя, долі простої людини, більша або менша ступінь документалізму.

До перших зразків неореалістичних фільмів належать роботи режисерів: Роберто Росселіні «Рим — відкрите місто», «Диво»; Вітторіо де Сіка «Шуша», «Викрадачі велосипедів»; Діно де Лаурентіс «Гіркий рис», а також фільм Фелліні «Дорога».

Показником тематичного розмаїття італійських кінофільмів 1960-х років є сатирична комедія П'єтро Джермі «Розлучення по-італійськи» і реалістичний фільм Пазоліні «Євангеліє від Матвія». Фелліні дедалі більше розкривав світ фантазії в таких фільмах, як «Вісім із половиною», «Джульєтта і духи». Італійського режисера Франко Дзефф'єреллі називають «шекспірознавцем». Екранізація «Ромео і Джульєтти», нагороджена премією «Оскар», принесла режисерові справжній триумф.

З останніх відомих кінострічок варто виділити роботи М. Антоніоні «Ідентифікація жінки», Ф. Дзефф'єреллі «Травіата» і «Отелло», Ф. Фелліні «І корабель іде», «Джинджер і Фред» та ін. Усі ці картини, різні за манерою, стилістикою, жанрами і на перший погляд камерні, вирізняються гострим почуттям сучасності, пошуками нового стилю і мови, продовжують кращі традиції італійського кіномистецтва.

Італійсько-українські музичні зв'язки

У XVIII ст. в італійському місті Болонья славилася Філармонічна академія, заснована 1666 р. Академія була не стільки навчальним, скільки атестаційним закладом. Пізніше вона перетворилася на один із найбільших європейських центрів музичної освіти. Титул члена Болонської академії був дуже почесним як для італійців, так і для іноземних композиторів. Свого часу тут навчався відомий український композитор Максим Березовський, який 1771 р. був обраний членом Болонської академії. Нині фасад прикрашає мармурова дошка на честь цього українського митця.

Дмитро Бортнянський навчався протягом десяти років у Венеції, Болоньї, Римі та Неаполі. Композитор брав участь у діяльності музичної академії в Болоньї, а його опери, написані на італійські лібрето, йшли у венеційському театрі «Сан Бенедетто».

Опановував висоти вокальної майстерності в Італії С. Гулак-Артемівський. Публіка Флорентійського оперного театру в 1841 р. почула Гулака-Артемівського в опері В. Белліні. Тривалий успіх мала в його виконанні партія лорда Генріха в опері Доніцетті «Лючія ді Ламмермур».

- ¹ Які твори М. Березовського, Д. Бортнянського та С. Гулака-Артемовського звучали для вас на уроках музичного мистецтва та української художньої культури?

З 1893 р. навчалася в Італії неперевершена українська співачка Соломія Крушельницька. Співати з Крушельницькою на одній сцені вважали за честь Енріко Карузо, Тітто Руффо, Федір Шаляпін.

Удосконалював вокальну майстерність в Італії Олександр Мишуга — український виконавець і вокальний педагог. В театрі Ла Скала в Мілані проходив стажування всесвітньо відомий український співак Анатолій Солов'яненко, а також виступали українські співачки Марія Стефюк і Вікторія Лук'янець.

ЗАПИТАННЯ

- Чим характерна епоха Відродження як етап розвитку європейської культури?
- Назвіть найвидатніших митців епохи Відродження та їхні найвідоміші твори.
- Назвіть характерні ознаки творчості Л. да Вінчі, Мікеланджело, Рафаеля на прикладах їхніх найбільш відомих творів.
- Охарактеризуйте ідейно-образний зміст, жанрові та композиційні особливості одного з творів (за вибором) митців епохи Відродження.
- Охарактеризуйте етапи розвитку італійської опери на прикладах творчості найвідоміших композиторів.
- Які напрями характерні для італійського кінематографа в різні періоди його розвитку?

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

- Підготуйте доповідь на тему: «Чому Мікеланджело називали водночас "учнем давніх" і "порушником традицій"?»
- Створіть комп'ютерні презентації на теми: «Леонардо да Вінчі — титан епохи Відродження»; «Мадонни Рафаеля» (робота в групах).
- Відвідайте оперну виставу (або перегляньте відеовиставу, кінооперу) італійських композиторів-класиків.
- Напишіть відгук на оперну виставу, яку ви нещодавно переглянули.
- Напишіть рецензію на один із фільмів Ф. Фелліні.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- Створіть ескіз художнього оформлення театральної або кіноафіші (за вибором).
- Розподіліть ролі та проведіть художню відеозйомку фрагмента трагедії В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта» (робота в групах).

Жан Доберваль,

Марія Тальоні в ролі
Жизелі

Сцена з балету «Сильфіда»

ТЕМА 3. ФРАНЦІЯ

Художня культура Франції відіграла значну роль у розвитку європейського мистецтва. Вона подарувала світові такі відомі види мистецтва, як балет і кіно, французькі живописці започаткували провідний стиль образотворчого мистецтва кінця XIX ст. імпресіонізм, що розпочав нову еру в художній культурі країн Європи. До надбань французького народу належить також збагачення циркового мистецтва новими жанрами та поява видатних шансонє, яких шанують по всьому світу.

Тривалий час Франція мала статус однієї з наймогутніших і найрозвинутіших європейських країн, а її мистецтво було взірцем для культурного розвитку інших народів. Зокрема, прикладом для створення ландшафтного дизайну багатьох відомих палаців та маєтків Європи став прекрасний палацово-парковий ансамбль Версалю. Окрім того, вишуканий смак французів уже кілька століть є орієнтиром для законодавців моди різних країн.

Франція — батьківщина класичного балету

Як окремий вид сценічного мистецтва балет виник у Франції в XVII ст. Правила виконання балетних танців уперше сформулював балетмейстер П'єр Бошан, який 1661 р. очолював французьку Академію танцю (майбутній театр Паризької опери). Він склав канони благородної манери танцю, в основу якої поклав принцип виворітності ніг, а всі рухи танцівника розділив на групи: присідання, стрибки, здатність зависати у стрибку, обертання, положення корпусу.

Одним із засновників сценічного танцю був Луї Дюпре. Він першим об'єднав у танці граційність рухів зі складною технікою виконання. У першій третині XVIII ст. Марі Камарго першою

з балерин почала застосовувати стрибки, на які раніше були спроможні тільки чоловіки, а перші балетні лібрето з'явилися у другій половині XVIII ст.

Пригадайте визначення балету як музично-синтетичного жанру.

Творець балетної комедії Жан Доберваль поєднав класичний танець із пантомімою та елементами народного й побутового танцю. У жанрі мелодрами досяг успіху його учень Жан Омер, який поставив відомий балет «Манон Леско». У творчості балетмейстера Шарля-Луї Дідло помітні перші ознаки романтизму — інтерес до героїчних особистостей та екзотичних сюжетів, а відомий французький балетмейстер і танцівник XIX ст. Карло Блазіс поділив сценічний танець на класичний (академічний) і характерний (побутовий, народний), виділивши в них типи сольної, ансамблевої та масової партій. Першим романтичним балетмейстером визнано Філіппа Тальоні, який поставив балети «Сильфіда» і «Діва Дунаю». А його донька, зірка балету Марія Тальоні, започаткувала новий вид жіночого танцю — на пальцях. Саме їй належить перше виконання балетної партії на пуантах у постановці «Зефір і Флора».

Вершиною романтичного балету стала вистава «Жизель» на музику А. Адана. У ній досягнуто єдності музики, пантоміми й танцю. Вважається, що короткий період романтизму став найкращим в історії європейського балету.

Імпресіонізм — нове бачення світу

Імпресіонізм як художній напрям сформувався у Франції в кінці XIX ст. Визначальною рисою напрямку було зображення не самої реальності, а враження від неї. Імпресіоністи орієнтувалися на почуття, а не на розум, ставлячи перед собою завдання зафіксувати окремі моменти життя.

Пригадайте визначення імпресіонізму як художнього напрямку. Яким видом мистецтва було започатковано цей напрям? Назвіть відповідний твір та його автора.

Художники-імпресіоністи по-новому підійшли до зображення світу. Головною рисою їхньої творчості стало створення ілюзії світла й повітря, у яке ніби занурені фігури людей і предмети. У їхніх картинах

відчувається вітер, волога після дощу, нагріта сонцем земля. Вони прагнули розгледіти й показати дивне багатство кольору в природі.

Основоположником імпресіонізму є французький художник ХІХ ст. Едуар Мане. Широкий мазок, великі живописні плями, тонке відчуття кольору та узагальнена характеристика образів — усе це є характерним для митця. До найвідоміших творів Мане належать «Сніданок на траві», «Олімпія», «Аржантей», «Бар у Фолі-Бержер».

Одним із провідних майстрів імпресіонізму був Клод Моне. Саме в його творах відобразилась проблема світла й повітря. Кращими творами К. Моне вважаються картини серії «Руанський собор», картини «Стоги», «Тополі».

Життєрадісне сприйняття світу, притаманне в цілому всьому імпресіонізму, особливо чітко виявилось у творчості Огюста Ренуара. Його приваблювали молоді свіжі обличчя, природні, невимушені пози. У створених ним портретах немає психологічної глибини, але напрочуд влучною є подібність з оригіналом. Одне зі значних полотен Ренуара — «Бал у Мулен де ла Галет».

Ряд нових творчих завдань поставив перед собою живописець Едгар Дега. Він схилився до напряму імпресіонізму, хоча його художні прийоми були іншими. У центрі творчості цього художника — зображення людини. Особливо поширеною темою у творчості Дега був балет. Його відомі «Блакитні танцівниці» ніби зіткані з повітря.

У жанрі пейзажу працював Каміль Піссаро. Його відомі картини — «Бульвар Монмартр», «Сад Тюїльрі, туман», «Червоні дахи». Майстром вишуканих ліричних пейзажів є Альфред Сіслей, панівне місце в його творчості посідало зображення неба, повітряного простору. Найвідоміші картини — «Берег Сени біля Буживаля», «Сена в Пор-Марлі з купами піску».

Е. Мане. Сніданок на траві

О. Ренуар. Бал у Мулен де ла Галет

А. Сіслей. Сена в Пор-Марлі з купами піску

К. Піссаро. Бульвар Монмартр

Імпресіонізм був останнім художнім напрямом ХІХ ст. Він завершився неоімпресіонізмом (пуантилізм, дивізіонізм), головними представниками якого були Жорж Сера та Поль Сін'як.

Французьке циркове мистецтво

Цирк сучасного типу вперше з'явився у Франції лише наприкінці ХVІІІ ст. Його засновниками були англійці — батько і син Астлей, які збудували в передмісті Парижа круглу залу (цирк) для влаштування акробатичних вистав із трюками на конях. Згодом італійці Франконі ввели до циркової програми пантоміму та номери з хижими тваринами.

У 1886 р. в Парижі, на місці першого Олімпійського цирку Франконі, було зведено споруду під назвою «Водяні арени», що містила рухомий басейн. Саме «Водяні арени» стали основою нового виду циркового видовища — водних пантомім, які з кінця ХІХ ст. набули великої популярності не тільки в Європі, а й у світі.

Із середини ХІХ ст. відбулося розширення циркових жанрів. У 1859 р. французький спортсмен Ж. Леотар уперше продемонстрував повітряний політ, що пізніше став одним із найромантичніших видів циркового мистецтва. Цей номер вимагав подальшої реконструкції циркової будівлі — спорудження сферичного купола, на колосниках якого поміщалися різноманітні вантажопідйомні механізми та інші технічні пристосування.

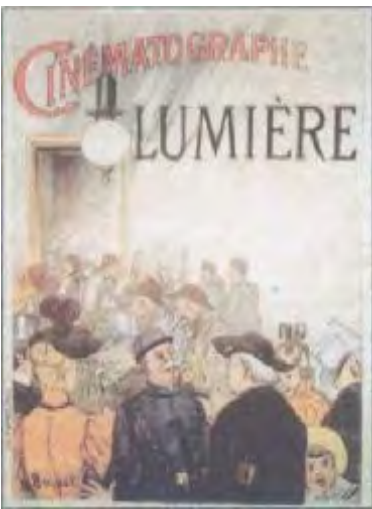
Повітряний політ під куполом цирку

Огюст і Луї Люм'єр

Афіша синематографу братів Люм'єр

Жан Габен
і Бріджит Бардо

Франція — батьківщина мистецтва кіно

Францію визнано батьківщиною найпопулярнішого виду сучасного мистецтва — кінематографа. У 1895 р. у салоні паризького «Гран-кафе» відбувся перший показ «Синематографа братів Люм'єр». До уваги публіки були представлені кілька півторахвилинних стрічок: «Прибуття поїзду на вокзал Ля Сьота», «Поливальник», «Сніданок дитини» та ін.

У початковий період свого розвитку у французькому кіно переважала кінофеєрія й кінотрюкова зйомка, яка долучила до роботи в кіно видатних драматургів, театральних акторів і композиторів. У 1910-ті роки світову популярність здобули фільми за участю М. Ліндера.

О I Пригадайте визначення кінематографа як екранного мистецтва.

Французький кінематограф 1930—1940-х років був відзначений поетичним реалізмом. Після виходу на екрани фільму «Набережна туманів» актори Ж. Габен і М. Морган стали найвідомішою парою екрана. Фільм М. Карне «Діти Порайка» був визнаний одним із кращих в історії та сприяв розквіту авторського кіно. Ж. Таті («Святковий день»), Р. Брессон («Дами Булонського Лісу»), Ж. Кокто («Красуня і чудовисько») створили свої неповторні кінематографічні «світи».

У кінці 1950-х років, з'явилася «нова хвиля» режисерів, серед яких були Ж.-Л. Годар («Божевільний П'єро»), Ф. Трюффо («Жуль і Джим»), Л. Маллен («Ліфт на ешафот»). Після виходу на екрани в 1956 р. фільму Р. Вадима «І Бог створив жінку» найзнаменитішою зіркою французького кіно стала Б. Бардо. Трохи пізніше загорілася на кінематографічному небосхилі зірка К. Деньов, яка зіграла головну роль у музичному фільмі Ж. Демі «Шербурзькі парасольки». Серед зірок

Ален Делон і Жан-Поль Бельмондо
у фільмі «Борсаліно»

Жан Рено і Наталі Портман у фільмі
«Леон-кілер»

того часу, яких і донині обожають французи, можна також згадати Ж.-П. Бельмондо, А. Делона, Ж. Моро, І. Монтана.

1970-ті роки вивели на екрани акторів І. Аджані та Ж. Депардье, які й досі зберігають статус найбільших зірок французького екрана.

Сучасний французький кінематограф прославили фільми видатного режисера Люка Бессона «Блакитна безодня», «П'ятий елемент», «Леон-кілер». Вони принесли митцеві світову славу одного з найкращих кінорежисерів сучасності.

Які фільми відомих французьких режисерів ви переглядали? Чи є у вас улюблені французькі фільми та актори?

Видатні шансоньє Франції

Жанр шансону походить від середньовічних французьких менестрелів. Значної популярності він набув наприкінці ХІХ — у першій половині ХХ ст., коли в європейській художній культурі виник новий різновид музичного театру — кабаре. Основою для розвитку шансону як самостійного вокального жанру стали міський романс і напрям французької жіночої «реалістичної пісні». Найвідоміші професійні шансоньє того часу — Фреель (М. Буль), Містингетт (Ж.-Ф. Буржуа), А. Брюан, Г. Монтегюс.

Що вам відомо про особливості театру-кабаре? Який синтез мистецтв він поєднував?

У середині ХХ ст. сформувалися два головні напрями оригінальної франкомовної пісні, що існують і понині.

Едіт Піаф

Перший напрям — жанр класичного шансону, де провідними є поетична складова пісні, глибина особистих почуттів, що зазвичай має автобіографічний характер. Як правило, у ролі виконавця виступає сам автор твору. Серед найвідоміших представників класичного французького шансону — М. Шевальє, Ш. Азнавур. Ш. Трене, Е. Піаф,

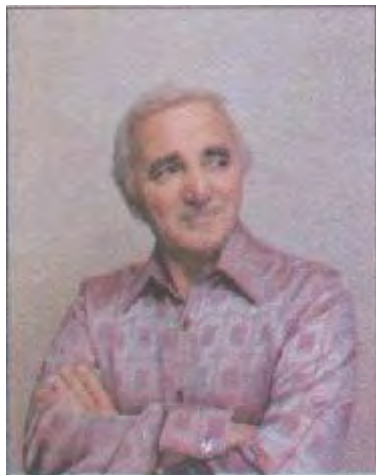
Другий напрям — суто естрадна пісня, яку виконує шансоньє. Представники цього напрямку також часто є виконавцями власних пісень (поетами або композиторами). Проте в цих творах розважальне начало домінує над глибиною почуттів, хоча ліричність їм також властива. Всесвітньо відомими виконавцями французьких естрадних пісень є І. Монтан, Дж. Дассен, М. Матьє, П. Каас, Даліда.

Едіт Піаф (справжнє ім'я Едіт — Джованна Гассіон). Її по праву називають королевою французького шансону. Свій псевдонім Піаф («горобчик») Едіт отримала завдяки невеличкому зросту й непримітній зовнішності від власника одного з паризьких кабаре Л. Лепле. А провідником на велику сцену для Піаф став Р. Ассо. Саме він допоміг дівчині з нетрів Парижу 1938 р. стати зіркою найпрестижнішого столичного мюзик-холу «АВС» і видатною співачкою Франції.

Окрім чудового сильного голосу, Піаф відрізнялася прекрасною музичною пам'яттю: не отримавши належної освіти й не володіючи нотною грамотою, співачка могла повторити будь-яку мелодію на слух. У її гримерній завжди стояв невеликий рояль, на якому Піаф щодня займалася за самовчителем.

Протягом життя вона виконала понад 200 пісень. Її манері виконання властиві надзвичайна щирість, яскрава емоційність. «Пісня — це розповідь, — говорила Едіт. — Публіка повинна в неї вірити. Для глядачів я є втіленням кохання. У мене все має розриватися всередині та кричати — такий мій образ».

У творах, які виконувала Е. Піаф, чимало автобіографічних моментів. Так, деякі факти з власного життя лягли в основу пісень «Моє сер-

Шарль Азнавур

це обрало його», «Мої легіонери», «Ні, я ні про що не шкодую». Піаф і сама писала вірші для своїх пісень («Гімн кохання»), а її шлягер «Життя в рожевому кольорі» здобув всесвітню популярність.

Послухайте пісню Едіт Піаф «Ні, я ні про що не шкодую». Які почуття викликає у вас цей твір? Як у ньому розкривається особистість самої співачки?

Шарль Азнавур. Його називають неперевершеним співцем кохання. Син вірменських емігрантів, він став символом французького музичного мистецтва ХХ ст., а його творчість — визначною віхою в історії шансону. Це надзвичайно обдарована особистість: поет, композитор, співак, актор — у кожному з цих амплуа Азнавур блискуче виявив свій талант.

Протягом сорока років творчої біографії Азнавур написав понад тисячу пісень і близько шестисот із них виконав сам. Голосу видатного співака властиві надзвичайно тонка ліричність, проникливість і ніжність. І до сьогодні пісні в його виконанні знаходять відгук у серці кожного слухача, оскільки розкривають красу людської душі, у якій живе справжня любов.

Серед найвідоміших шлягерів Азнавура — «Вічне кохання», «Ізабелла», «Ні, я нічого не забув», «Померти за кохання», «Дві гітари».

Версаль — зразок європейського парку

Палацово-парковий ансамбль Версаль — колишня резиденція французьких королів у передмісті Парижа. Ландшафтне оздоблення території навколо королівського палацу було здійснене у ХVІІ ст. архітектором А. Ленотром.

Парк Версальського палацу — один із найбільших і значущих у Європі. Він складається з безлічі терас, які знижуються з віддаленням від палацу. Клумби, газони, оранжерея, басейни, фонтани, а також численні скульптури являють собою продовження палацової архітектури. У версальському парку також розташовано кілька невеликих палацових споруд.

Статуї Версалья відображають чотири пори року і стихії чотирьох елементів, пов'язаних із сонцем. Центральна композиція — фонтан Аполлона, який стрімко мчить на колісниці під трубне гудіння тритонів у напрямку палацу. Інший фонтан, присвячений матері Аполлона Латоні, також розташований на центральній осі палацу. Цей

Версальський парк (світлина)

багаторівневий басейн ілюструє легенду, згідно з якою розгніваний бог перетворив на жаб і ящірок жителів Лікії, які не поклонялися Лато-ні. Ще три скульптурні групи, які зображують купання Аполлона, розміщені з північного боку палацу.

Багато палаців Європи були побудовані під безсумнівним впли-вом Версалю. До них належать замки Сан-Сусі в Потсдамі, Шенбрунн у Відні, Великі палаци в Петергофі й Гатчині (Росія), а також пала-ци на території Німеччини, Австрії та Італії.

Париж — столиця світової моди

Коко Шанель

Париж заслужено має титул найелегантнішої столиці світу і є центром світової моди. Прообра-зом Будинку високої моди вважають ательє Леу-ра, кравця епохи Наполеона Бонапарта, який ство-рював сукні, капелюхи й парфуми. Монополію на звання «висока мода» має лише Франція, де іс-нує Паризький синдикат високої моди, що вхо-дить до Федерації високої моди, прет-а-порте і творців моди. Висока мода в тому вигляді, у яко-му ми її знаємо, народилася в кінці XIX ст.

На початку XX ст. легендарна дизайнерка Коко Шанель змінила історію моди, створивши в 1926 р. маленьку чорну сукню з мусліну. Сук-ня була достатньо простою, з трикотажу, до сере-дини коліна, без додаткового декору, з напівкруг-лим вирізом та довгими вузькими рукавами. Маючи одну маленьку чорну сукню, можна було

створити безліч нових образів лише за допомогою аксесуарів і щоразу виглядати по-новому. Знаменитою є фраза Коко Шанель: «Маленька чорна сукня має бути в гардеробі кожної жінки».

Крістіан Діор — відомий французький кутюр'є, його творчий стиль співзвучний зі словами «світова мода», «стиль», «розкіш» і «краса». Знамениті акторки та моделі мріють стати «обличчям» новинок бренду «Christian Dior». Романтичність, легкість, яскравість — основні риси моделей кутюр'є. У середині ХХ ст. Діор презентував світу стиль «новий погляд», який передбачав спідницю-дзвіночок із підігнаним по талії силуетом та спідницю-олівець, які робили жінок витонченими й елегантними. Ці фасони досі залишаються актуальними, оскільки якнайкраще підкреслюють красу жіночої фігури.

Дім високої моди Діора — один із найпрестижніших у світі моди, він став колыскою для знаменитих дизайнерів: П. Кардена, І. Сен-Лорана, Дж. Ферре, Дж. Гальяно.

крістіан Діор

ЗАПИТАННЯ

- Назвіть види мистецтва, що виникли у Франції.
- Як був започаткований та розвивався французький класичний балет?
- Назвіть основних представників імпресіонізму та їхні найвідоміші твори.
- Які циркові жанри виникли у Франції?
- Назвіть найвідоміших режисерів і акторів французького кіно.
- Чому, на вашу думку, творчість французьких шансон'є має велику популярність серед слухачів?

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

- Створіть малюнки в техніці неоімпресіонізму.
- Підготуйте і проведіть музичний вечір, присвячений французьким шансон'є.
- Проведіть конкурс комп'ютерних проектів куточка «Версальського парку» для шкільного подвір'я (робота в групах).

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- Організуйте конкурс моделей одягу з використанням елементів, знайдених французькими модельєрами («маленька чорна сукня» К. Шанель, «діорівська спідниця» та ін.).
- Проведіть конкурс фотопроб на виконання ролей в екранізації творів французької літератури, що вивчаються за програмою «Світова література».

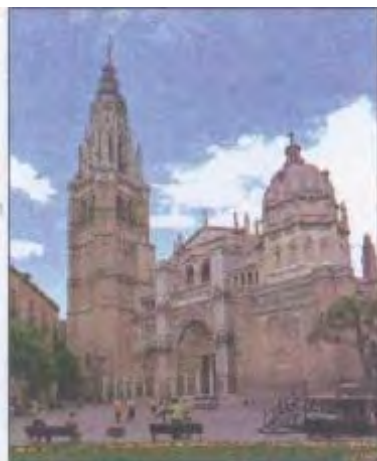

Палац Альгамбра
в Гранаді

Мінарет Ла Хіральда
в Севільї

Собор у Толедо

ТЕМА 4. ІСПАНІЯ

Іспанія має прекрасну художню спадщину. Література, живопис, архітектура, музика — у цих видах мистецтва іспанський народ найяскравіше виявив свою самобутність. Унікальність художньої культури Іспанії пояснюється багатством мистецьких традицій, що сформувалися під впливом античної, арабської та європейської культур, які в різні часи панували на Піренейському півострові. Свідченням цього є пам'ятки архітектури: римські руїни в Меріде й Таррагоні, палац Альгамбра, будівлі мудехар, готичні собори й замки.

Видатних митців Іспанії, окрім надзвичайної талановитості, завжди відрізняли неординарне світосприйняття та сміливий підхід до вирішення творчого завдання. В образотворчому мистецтві це чудові живописці Ель Греко, Дієго Веласкес, Франсіско Гойя, Пабло Пікассо, Сальвадор Далі, в архітектурі — неперевершений Антоніо Гауді.

Асиміляція східної і західної культур — підґрунтя мистецтва Іспанії

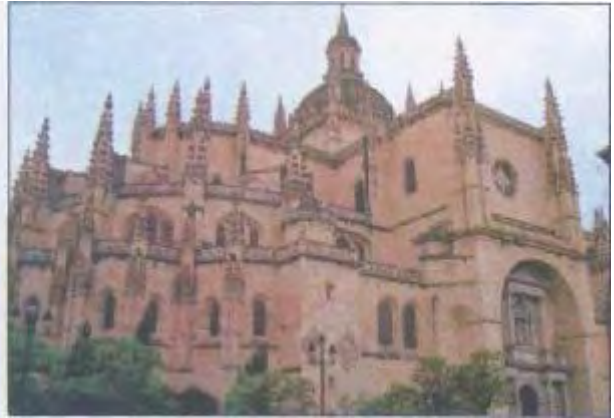
Іспанська культура являє собою унікальний синтез античної, арабської, європейської і, звичайно, самобутньої національної культури. Середньовічне мистецтво Іспанії значно відрізняється від європейського через багатовікове арабське панування. Ісламська культура лишила помітний слід в Іспанії.

Панування арабів на Піренейському півострові, починаючи з 711 р., протягом восьми століть сприяло створенню неповторного поєднання двох великих культур — східної та західної. Серед архітектурних пам'яток світову популярність здобули палац Альгамбра в Гранаді, мечеть у Кордові (найбільша після знаменитої Кааби в Мекці мечеть світу), мінарет Ла Хіральда в Севільї.

Мечеть у Кордові

Готичний собор у Сеговії

Готичний шрифт

Готичний шрифт — це рукописний шрифт, що виник у Франції та Німеччині в середині XI ст. Іспанія, маючи тісні політичні та релігійні зв'язки з цими країнами, також запозичила готичний шрифт. Існує багато варіантів його написання, проте характерні особливості готичного шрифту — це видовжена форма та своєрідна «ламаність» літер.

Готичний шрифт надзвичайно важкий для виконання. Каліграф повинен домогтися оптично однакових проміжків між усіма вертикальними рисками, а також правильного співвідношення цих проміжків із товщиною рисок.

Текстура — це перший (і основний) різновид готичного письма. Він отримав свою назву завдяки рівномірному розташуванню на сторінці.

Протягом XIII ст. в Італії та Іспанії текстурні форми письма почали змінюватися. У XIV ст. виник і почав розвиватися інший вид готичного письма — ротунда, значно ширший від текстури шрифт, без ромбоподібних закінчень. У ньому зберігаються заокруглення, а письмо світліше, ніж текстура. Нині готичні шрифти використовуються з декоративною метою, а також для певних математичних позначень.

Сторінка середньовічного іспанського рукопису
«Пісні про мого Сіда»

Видатні живописці Іспанії

Живопис Іспанії набув найбільшого розквіту у XVII ст. як «золотий вік» іспанської культури. У той час творили видатні художники Ель Греко, Дієго де Сільва Веласкес.

Ель Греко (Доменікос Теотокопулос). Розквіт живопису, що почався в Іспанії в XVI ст., пов'язаний з роботами блискучого живописця Ель Греко. Він писав переважно на замовлення монастирів і церков міста Толедо і став засновником толедської школи живопису.

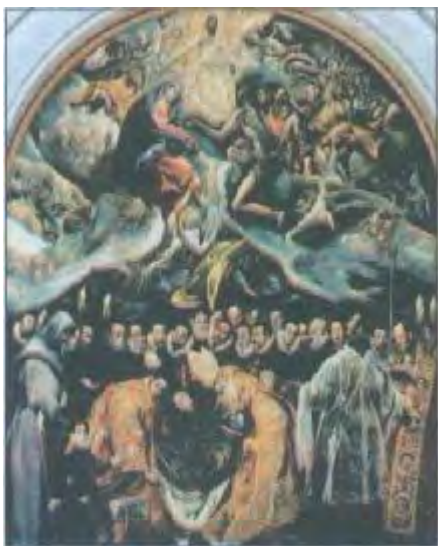
Ель Греко вчився в Тиціана у Венеції й перебував також під сильним впливом Тінторетто як майстра Відродження. Потім він переїхав до Рима, де витвори італійських майстрів Рафаеля й Мікеланджело надихнули його до створення ранніх робіт.

Ель Греко — художник доби маньєризму, що настала після Відродження й визначалася втратою в мистецтві ренесансної гармонії між тілесним і духовним, природою та людиною. Його релігійні картини мають відчутний вплив маньєристів Риму, але талановитий митець час від часу перетинав вузькі межі маньєризму, наповнюючи свої полотна деталями, композиційними схемами та особистими знахідками.

Ель Греко здійснив справжній переворот у живописі. Він єдиний із видатних європейських художників, який неповторно поєднав символічний світ візантійських ікон із гуманістичним світоглядом епохи Відродження. Прикладом може слугувати картина, написана митцем 1586 р. для церкви св. Фоми в Толедо — «Поховання графа Оргаса», один із найвідоміших шедеврів іспанського живопису. У картині найбільш виразно втілено характерне для Греко поєднання земного з небесним. Ель Греко — неперевершений майстер колориту.

Специфічний стиль майстра утверджувався через невеликі картини з життя Христа та Марії, які в безлічі невловимо мінливих авторських повторень розросталися в цілі серії. Усі їхні персонажі, як і сам автор, одержимі ідеєю духовного пошуку та подвижництва. Такими є герої його картини «Апостоли Петро та Павло» — лагідний Петро та войовничий Павло, як два боки власної душі Ель Греко.

Ель Греко. Поховання графа Оргаса

Ель Греко. Апостоли Петро й Павло

Ель Греко. Святий Мартін та жебрак

Дієго Веласкес

Д. Веласкес. Водонос

Д. Веласкес. Меніни

Дієго Веласкес. Найбільшого розквіту іспанський живопис досягнув у творчості Дієго Родрігеса де Сільва Веласкеса, одного з найкращих художників європейського мистецтва епохи бароко. Яскрава риса його творчості, що не була характерною для мистецтва того часу, — застосування реалістичного методу. Веласкес відійшов від ідеалістичного зображення життя і звернувся до реальної дійсності, розширивши тим самим тематику живопису та сприяючи розвитку в ньому різних жанрів, зокрема побутового.

Уже в ранній період творчості Веласкес звернувся до поширеного в Іспанії жанру живопису — «бодегонес», зображуючи невігадливі сцени життя простих людей у повсякденній обстановці народного побуту («Сніданок», «Водонос»). І навіть пізніше, коли був придворним живописцем Філіппа IV, у своїх творах митець також дотримувався принципу життєвості. Наприклад, у картині «Меніни», зображуючи маленьку інфанту Маргариту в оточенні придворних, Веласкес представив глядачеві не парадний портрет, а затриману мить повсякденного життя. У лівій частині кімнати художник зобразив себе під час роботи над парадним портретом королівського подружжя, про присутність якого можна здогадатися лише за ледве помітним відображенням у дзеркалі.

Значення Д. Веласкеса для європейського живопису важко переоцінити. Винайдення художника в галузі композиції, кольору та світла вплинули на живопис ХУІІІ-ХІХ ст.

Франсіско-Хосе де Гойя. Цей митець уславив образотворче мистецтво Іспанії початку ХІХ ст. Смілива новизна художньої мови, гостра виразність ліній, контрастів світла й тіні, поєднання гротеску й реальності, алегорії та фантастики, соціальної сатири і тверезого аналізу реальності — знакові риси живопису Ф. Гойї.

Найбільшого розквіту творчість Гойї набула в портретному жанрі, у якому він виразив найглибші особисті риси характеру й почуття своїх моделей: самотність («Портрет сеньйори Бермудес»), мужне

Ф. Гойя. Автопортрет

Ф. Гойя. Сім'я Карла IV

Ф. Гойя. Розстріл повстанців
у ніч на 3 травня 1808 року

протистояння й виклик навколишньому світу («Портрет Ф. Гіймарде»). Із дивовижною силою іронії художник зобразив гордовитість, фізичне і духовне убозтво королівської сім'ї у груповому портреті «Сім'я Карла IV». Глибоким історизмом, пристрасним протестом пройняті великі картини Гойї, присвячені боротьбі проти французької інтервенції («Повстання 2 травня 1808 р. в Мадриді», «Розстріл повстанців у ніч на 3 травня 1808 року»).

Час показав, що Гойя був найвидатнішим іспанським художником із часів так званої іспанської «золотої доби». Гойя, що замолоду навчався класичного стилю в малярстві, одного дня став продовжувачем венеціанських та барокових традицій, що сталося під впливом його захоплення від робіт Д. Веласкеса.

Завдяки силі свого таланту та творчій сміливості Гойя створив нове обличчя живопису. Він надихнув символістів, імпресіоністів, сюрреалістів.

Сальвадор Далі

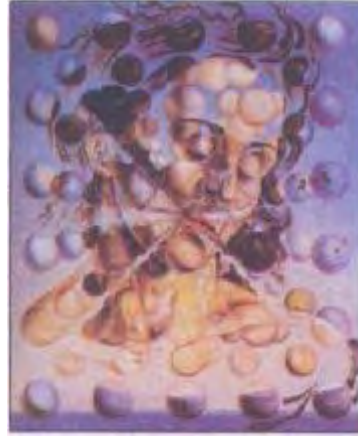
Сальвадор Далі. Мистецтво Сальвадоре Далі виростає саме із сюрреалістичної естетики, у якій він знайшов близькі йому мотиви, такі, як почуття загубленості людини у величезному світі. Сюжети, що переходять з однієї картини Далі в іншу, відкривають усесвіт його особистих переживань. Усі вони знайшли відображення в поемах і фільмах, знятих у співпраці з Бюньюелем («Андалузський пес», «Золотий вік»).

У 1936 р. С. Далі здійснив несподіваний поворот до італійського класицизму. У своїй творчості Далі звертався до найрізноманітніших джерел — нідерландського реалізму, італійського бароко, абстракціонізму, поп-арту. Із 1970-х років живописець нерідко вдавався до методів, що дозволяли якомога реальніше передати рельєфність (на зразок голографії або стереоскопії).

С. Далі. М'які годинники

С. Далі. Галатея у сферах

С. Далі. Розщеплення атома

Далі ніколи не переставав вражати уяву глядачів парадоксальністю образного світосприйняття. Невичерпною фантазією, екстравагантністю натури він сприяв міфологізації власної персони. Далі зумів блискуче реалізувати свій талант у різних сферах творчості — образотворчому мистецтві, кінематографі, літературі.

Антоніо Гауді-і-Корнет — видатний архітектор-новатор ХХ ст.

Антоніо Гауді — видатний каталонський архітектор, більшість творів якого зведено в Барселоні.

Початок творчої біографії Гауді припав на останню третину ХІХ ст. В Європі на той час спостерігався надзвичайний розквіт неоготичного стилю, і молодий митець захоплено наслідував ідеї ентузіастів неоготики — французького архітектора й письменника Віолле-ле-Дюка та англійського критика й мистецтвознавця Джона Раскіна. Проголошена ними декларація «Декоративність — початок архітектури» повністю відповідала власним думкам і уявленням Гауді, творчий почерк якого з роками ставав абсолютно неповторним.

У період ранньої творчості Гауді збудовані його перші, багато декоровані споруди, що належать до раннього модерну: «стилістичні близнюки» — ошатний будинок Вісенс

Антоніо Гауді

А. Гауді. Ель Капрічо

А. Гауді. Саграда Фамілія

(Барселона), химерний Ель Капрічо (Комільяс, Кантабрія) та компромісний псевдобароковий будинок Кальвет (Барселона).

Однак вирішальною для реалізації задумів молодого архітектора виявилася його зустріч із меценатом Е. Гуелем. Антоніо створив для родини Гуель ряд оригінальних будівель та архітектурних ансамблів, що визнаються справжніми шедеврами, серед яких будівлі фантастичного парку Гуель (Барселона).

Вінцем творчості геніального архітектора став Храм Святого Сімейства в Барселоні. Митець присвятив своєму творінню більшу частину життя, але так і не встиг його закінчити. Цей грандіозний архітектурний витвір мав стати головним центром католицької релігії.

За задумом архітектора, у Храмі Святого Сімейства заплановано три фасади. Східний присвячений Різдву, західний — Страстям Господнім, південний, найвизначніший, — Воскресінню. Сам Гауді встиг закінчити лише фасад Різдва.

ЗАПИТАННЯ

- Які особливості відрізняють іспанську культуру від інших культур?
- Які пам'ятки архітектури Іспанії є поєднанням східних та західних традицій?
- Назвіть визначних іспанських живописців XVI—XVIII ст. та їхні найвідоміші твори. Які почуття викликають у вас їхні роботи (на вибір)?
- Які риси є основними у творчості Франсіско Гойї?
- Дайте образну характеристику одного з творів С. Далі.
- У чому полягає унікальність архітектурного стилю А. Гауді?

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

- Підготуйте разом з учителем урок-портрет на тему «Веласкес — духовний послідовник Ель Греко» (робота в групах).
- Створіть комп'ютерну презентацію на тему «Архітектурні шедеври А. Гауді».

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- Створіть малюнок у стилі сюрреалізму.
- Підготуйте і проведіть музичний вечір на тему «Гітара — національний музичний інструмент Іспанії».
- Спишіть уривок середньовічної іспанської поеми «Пісня про мого Сіда», відповідно художньо оформивши сторінку та застосовуючи стилізацію готичного шрифту.

ТЕМА 5. ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

Художня культура Великої Британії в основному визначається культурою Англії з додаванням мистецьких традицій Шотландії, Уельсу, Північної Ірландії та колоніальних народів.

Значним художнім внеском Великої Британії у світову скарбницю мистецтва є розвиток живопису, архітектури, музики, театру та літератури. Англійське садівництво є взірцем європейської вишуканості й гармонійності, найкращими парками Великої Британії захоплюється весь світ. Завдяки музичній культурі Туманного Альбіону з'явився новий напрям популярної музики XX ст. *big-bit*, а також набув потужного розвитку *мюзикл*.

«Епоха Англії» у світі (XVII — поч. XIX ст.)

Формування й поширення європейської культури Нового часу припадає на ХУП-ХУІІІ ст. І саме в Англії сформувалися основи нового світобачення, що продовжило культурні надбання епохи Відродження. Окрім того, у британському суспільстві початку ХVІІІ ст. вагомою складовою у визначенні змісту людського буття проголошувався інтелектуальний розвиток. Не випадково, що ХVІІІ ст. отримало назву «епоха Просвітництва», бо характеризується посиленням інтересу до історії, античної символіки, культури й національних особливостей інших країн, філософських ідей, висунутих Дідро, Вольтером, Руссо.

Будівля парламенту.
Лондон

Т. Гейнсборо. Портрет
герцогині де Бофор

В англійському образотворчому мистецтві переважав іноземний вплив, але у XVIII ст. встановилась місцева традиція. Англійські художники розробили свій особливий стиль і зосередилися на портретному та пейзажному живописі. Він визначився роботами Дж. Тернера і Дж. Констебла, які творили в основному в жанрі пейзажного живопису, а також портретистів Т. Гейнсборо, Дж. Рейнолдса і В. Хогарта. Хогарт також розробив особливий стиль сатиричного живопису.

На початку XIX ст. під впливом голландських митців сформувалася норвіцька школа художників, заснована Дж. Кромом. Інші відомі художники ХVIII-XIX ст. — П. Сандбі, засновник англійського акварельного живопису, Р. Вілсон, Дж. Морленд, Дж. Р. Козенс та Дж. Ліннелл.

Готика в Британії стала провідним стилем усього середньовіччя й довше, ніж в інших країнах Європи, визначала особливості архітектурного мистецтва. У XIX ст. Британія пережила нове захоплення національною готичною архітектурою, тому провідним стилем у будівництві стала неоготика. А забудова нового Парламенту в неоготичному стилі стала візитівкою Лондона. Також неоготичний стиль поширився на архітектуру вищих навчальних закладів Британії. Оскільки ця держава на той час уже міцно зарекомендувала себе як джерело наукової думки й просвітництва, то чимало розвинених європейських країн під час зведення власних університетів неодмінно обирали за приклад британське архітектурне мистецтво. Відтоді архітектурний образ багатьох університетів Європи та Америки сформували саме неоготика й пізній класицизм.

Англійський сад — нове слово в європейській парковій культурі

Духовні прагнення суспільства епохи Просвітництва висловив Руссо в гаслі «Назад, до природи!». Тож усі види мистецтва того часу пропагували ідею «природної людини на тлі природного середовища». У Великій Британії ці настрої знайшли втілення у створенні приватних садів нового типу, які надалі стали називатися пейзажними.

Англійський (пейзажний, ландшафтний, іррегулярний) парк — це напрям у ландшафтному архітектурному мистецтві, що розвинувся протягом ХVIII-XIX ст. у Європі та СІЛА. Першість визначення художніх особливостей садоустрою, виходячи із його назви, належить англійським садівникам У. Кенту, Л. Брауну, Дж. Аддісону і Г. Рептону.

Англійський парк. Велика Британія

Принцип організації ландшафтного простору в англійському саді передбачає природність у розміщенні елементів і плавність ліній, тобто імітацію природного середовища: серпантинні доріжки, мальовничі водойми, «натуральні» композиції з рослин, які висаджуються ярусами (дерева, чагарники, підлісок, квіти).

Для англійського стилю саду характерний нерівний рельєф, чергування плоских ділянок, височин, схилів, ярів, природних водойм. Сад, оформлений у пейзажному стилі, наслідує природний ландшафт, у ньому відсутні прямі лінії й осі. Першорядне значення для такого ландшафтного дизайну мають композиції з дерев і чагарників, сполучення кольору та фактури листя, розподіл світла і тіні.

Англійський сад утілює два стилі: рококо (перша пол. XVIII ст.) і романтизм (друга пол. XVIII — поч. XIX ст.). Перший являв собою завершену картину — мікросвіт, у якому створювалися куточки для усамітнення. Так з'явилися *ермітажі*, які будувалися в китайському та арабському стилях. Романтизм зумовив перехід саду в парк, де куточки природи стають частиною світу, а садові будівлі гармонійно поєднуються з довкіллям.

Використовуються в основному породи дерев і чагарників, що ростуть у даній місцевості. Усі водойми, навіть штучного походження, повинні мати вигляд природних: нерівна берегова лінія, галька, пісок, навколоводні рослини. Звивисті доріжки поєднують окремі елементи саду. Вони виконуються з природних матеріалів: дикого каменю, спіляних стовбурів дерев, газону, стійкого до витоптування, а також шматків кори дерев.

Куточок англійського саду

Парк «Софіївка». Умань. Україна

Воронцовський парк. Алушка. Україна

Англійська традиція ландшафтно́ї архітектури знайшла відображення і в художній культурі України. Особливо бурхливо розвинулося садово-паркове мистецтво в садибах XVIII-XIX ст. Майже в кожному регіоні в маєтках дворян з'явилися художні сади та парки.

Видатними творіннями садово-паркового мистецтва пізнього романтизму є парк «Софіївка» в Умані та Воронцовський парк в Алушці.

Парк «Софіївка» був заснований 1796 р. польським магнатом С. Потоцьким у майже безлісній місцевості, розчленованій річкою Кам'янкою, балками та ярами. Під час створення парку вдало використано рельєф. У процесі завершення робіт на окремих ділянках були висаджені місцеві та екзотичні рослини, тоді ж були збудовані перші архітектурні споруди та прикрашено «Софіївку» скульптурою, переважно античною. Також парк прикрашають штучні скелі, гроти, павільйони та альтанки.

Воронцовський парк, заснований у першій половині XIX ст. під керівництвом німецького садівника К. Кебаха, утворює єдиний ансамбль із Воронцовським палацом. Парк розбитий у пейзажному стилі за принципом амфітеатру.

Зародження мюзиклів.

Творчість Ендрю Ллойда Веббера

Мюзикл — один із найпопулярніших видів сучасного театрального мистецтва. Його популярність зумовлена видовищністю, розмаїттям тем для постановки, необмеженістю у виборі засобів акторської виразності. У мюзиклі поєднані форми естрадного мистецтва, драма-

тичного театру, балету й опери, побутового танцю. Сформувався цей вид театрального мистецтва в США: у вересні 1866 р. у Нью-Йорку відбулася прем'єра вистави «Black Crook». Саме відтоді бере початок новий театр.

О І Пригадайте визначення мюзиклу як виду театрального мистецтва. Фрагменти яких мюзиклів ви слухали на уроках музичного мистецтва?

Ендрю Ллойд Веббер — британський композитор, автор шістнадцяти мюзиклів, двох тем до кінофільмів та реквієму, лауреат численних нагород, у тому числі «Оскара» і «Греммі».

Ендрю Ллойд Веббер

Веббер почав складати музику з дитинства, писав мелодії для шкільних постановок. Його знайомство з поетом Т. Райсом перейшло у творче співавторство. Перша їхня спільна робота, помічена критиками,— мюзикл «Йосип і його дивовижний різнобарвний плащ снів». Наступною великою роботою стала рок-опера «Ісус Христос — суперзірка», прем'єра якої відбулася 1970 р. Змішання класики і року в цьому творі було визнано мистецтвознавцями надзвичайно органічним і таким, що відповідає духовним потребам сучасників. Останньою успішною роботою тандема Райса і Веббера став у 1978 р. мюзикл «Евіта», який отримав премію «Тоні».

Фрагмент мюзиклу
«Привід Опері»

У 1981 р. Веббер створив мюзикл «Кішки» на лібрето Т. Еліота. Він був визнаний найбільш новаторським твором, отримав премію «Тоні» і був показаний у найкращих театрах світу. Перлиною творчості Веббера є «Привид Опері», написаний 1986 р. За загальним визнанням, це був найталановитіший твір композитора.

Музика «Бітлз» — внесок у розвиток музичної культури

Навряд чи можна в сучасному світі зустріти людину, яка жодного разу не чула хіти легендарної ліверпульської четвірки «Бітлз». У 1960-х роках цей гурт здійснив справжню революцію у світовій музичній культурі.

Учасники гурту «Бітлз»

Спочатку «Бітлз», подібно до інших британських гуртів, виступав у невеликих клубах. Їхня музика не відрізнялася оригінальністю: традиційна мішанина джазових ритмів, рок-н-ролу та скіфл (імпровізаційна музика, що виконувалася англійськими самодіяльними артистами на незвичайних інструментах: пральній дошці, дитячій дудці та ін.). Але основну увагу публіки привертали саме молоді виконавці. Підліткам подобалися пустотливі дотепники Леннон і Маккартні (автори більшості пісень), флегматичний Старр і зосереджений Харрісон.

Г) \ Коли було засновано гурт «Бітлз»? Як звали його учасників?

Після виступу у лондонському естрадному театрі «Палладіум» 1963 р. гурт «Бітлз» завоював мільйони сердець слухачів у Великій Британії, а сенсаційний успіх 1964 р. на американському телебаченні приніс гурту міжнародну популярність.

Альбом «Оркестр клубу "Самотні серця" сержанта Пеппера» (Sergeant Pepper's Lonely Hearts Club Band) довів, що «Бітлз» — феноменальне явище сучасного музичного мистецтва. Мабуть, це був перший рок-альбом, в основі якого лежала наскрізна тема. У ньому з м'якою іронією висвітлювалися актуальні для молоді теми: конфлікт батьків і дітей, кохання, вплив наркотиків. Мелодійні пісні «Бітлз» відзначені чітким ритмічним рисунком і новаторським багатством аранжування, у якому використовувались оригінальні електронні шуми та індійський струнний інструмент ситар. «Бітлз» створив новий напрям у молодіжній музичній культурі, новий стиль. Музиканти поєднали класику і поп-музику, збагативши останню досягненнями професійної музичної композиції і гармонії.

До найвідоміших хітів гурту «Бітлз» належать «Мішель» (Michelle), «Учора» (Yesterday), «Жовта субмарина» (Yellow Submarine), «Сунічні галявини» (Strawberry Fields) та багато інших пісень.

Альбом «Оркестр клубу "Самотні серця" сержанта Пеппера»

ЗАПИТАННЯ

- Назвіть основні досягнення англійської культури XVII — початку XIX ст. та її найвідоміших представників.
- Що є характерним для англійського садово-паркового мистецтва?
- Чи є вдалим, на вашу думку, застосування англійського стилю в парку «Софіївка» та Воронцовському парку? Аргументуйте.
- Чому, на вашу думку, «Привид Опер» є перлиною творчості Вебера?
- Визначте особливості виконання кожного учасника гурту «Бітлз» (пісня на вибір). Чому цей гурт називають символом цілого покоління?

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

- Зробіть комп'ютерний проект або макет куточка англійського саду для шкільного подвір'я.
- Зробіть ескізи театральних костюмів до одного з мюзиклів Веббера. Складіть альбом ескізів (робота в групах).
- Влаштуйте вечір співу під караоке (або інший музичний супровід) хітів гурту «Бітлз».

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- Підготуйте уявну подорож у часі на тему «Іронізування з шаблонного мислення в казкових повістях Л. Керролла "Аліса в Країні Чудес" та "Аліса в Задзеркаллі"».
- Підготуйте літературний вечір «Парк як дійова особа у творчості видатних письменників».

ТЕМА 6. НІМЕЧЧИНА

Німеччина — батьківщина багатьох відомих митців. Увесь світ шанує письменників Й. Гете, Ф. Шиллера, Л. Фейхтвангера, Т. Манна, художників А. Дюрера, Л. Карнаха Старшого та ін. Класична музика Німеччини — одне з її найбільших мистецьких досягнень, гордість німецького народу. Твори видатних композиторів Й. С. Баха, Л. Бетховена, Г. Ф. Генделя, Р. Вагнера є надбанням не лише німецької, а й світової культури. Особливої уваги заслуговує німецьке мистецтво епохи модернізму — так званий югендстиль («молодий стиль»). Він яскраво виявився в архітектурі, живописі, музиці, із ним пов'язана поява чудових творів мистецтва цієї країни.

Надзвичайну славу здобуло й декоративно-ужиткове мистецтво Німеччини. Зокрема, цій країні належить першість у виробництві європейської порцеляни. Місто Мейсен, де на початку XVIII ст. було засновано перший такий завод, і нині має велику славу: продукція з його маркою є окрасою багатьох музеїв і приватних колекцій світу.

Мистецтво Німеччини в епоху модернізму

Модернізм — загальна назва напрямів мистецтва кінця XIX — середини XX ст. Він об'єднав багато експериментальних і авангардистських течій у літературі, живописі, архітектурі, скульптурі та музиці.

Які особливості мистецтва модернізму ви знаєте? Схарактеризуйте один із його напрямів — модерн.

Одним із найяскравіших напрямів модернізму був модерн. У Німеччині він отримав назву *югендстиль*. Його засновниками були художники-новатори О. Екман, П. Беренс, А. Ендель. Швидкому поширенню такої назви сприяло заснування 1896 р. журналу «Югенд» у Мюнхені. Югендстиль, як і його аналоги в інших європейських країнах (Бельгії, Франції, Росії та ін.), прагнув поєднати художні й утилітарні функції творів мистецтва, наповнити художнім змістом усі сфери діяльності людини. Естетика європейського модерну розвивала ідеї символізму й естетизму, звертаючись до філософських праць німецького мислителя Ф. Ніцше.

Період становлення югендстилю позначений національно-ромактичними захопленнями митців, їхнім інтересом до середньовічного й народного мистецтва. Тож для цього етапу розвитку німецької художньої культури є характерною поява художньо-ремісничих майстерень, що протиставляли себе великим промисловим підприємствам: «Німецькі майстерні художніх ремесел» та «Об'єднані художньо-ремісничі майстерні».

Архітектура югендстилю знайшла втілення у численних просторах і затишних дохідних будинках, готелях, універмагах і комунальних спорудах. Німецьким архітекторам початку XX ст. чудово вдавалося поєднувати функціональність будівель із художнім задумом. До таких митців належить відомий архітектор П. Беренс.

У музичному мистецтві югендстилю провідну роль відіграла творчість композитора Р. Вагнера, автора терміна «сукупний твір мистецтва», що мав бути реалізований у його опері як єдність дії, музики й картини, що пов'язує мистецтво з життям. Дійсно, жоден вид мистецтва не зміг настільки повно увібрати в себе всі течії свого часу й передати їх іншим поколінням, як опери Вагнера.

В образотворчому мистецтві (живописі, скульптурі, графіці) югендстиль, нерозривно пов'язаний із символізмом, прагнув створити власну художню систему, що стала своєрідним переходом від традиційних форм мистецтва до умовності. Провідними митцями Німеччини, які творили в югендстилі, є художники Т. Хейне, Г. Фогелер, скульптори М. Клінгер, Г. Обрист. Їхні твори сповнені поетики сим-

волізму, для якого особливого значення набули лінія й колір предмета, динаміка й плинність форми.

Закладені на межі століть основи німецького модернізму, що виявились у творах майстрів югендстилю, дали потужний імпульс для подальшого розвитку сучасного мистецтва Німеччини.

Експресіонізм. У ХХ ст. художники проголосили мету мистецтва — передавати почуття, враження й емоції людини. Важливу роль у становленні експресіонізму відіграв німецький філософ Фрідріх Ніцше, який привернув увагу до незаслужено забутих раніше напрямів в античному мистецтві.

У творчості живописців простежувався вплив традицій примітивного й середньовічного мистецтва, африканської пластики, а також надзвичайно емоційного живопису голландського художника Вінсента ван Гога і його норвезького сучасника Едварда Мунка. Яскравим прикладом німецького експресіонізму в живописі є група «Міст», представники якої (Е. Кірхнер, К. Шмідт-Ротлуфф, Е. Нольде і М. Пехштейн) вважали, що їхні твори мають бути, своєрідним містком між сучасністю і минулим. У їхньому живописі натура деформована, фарби покладені важкою масою.

У графіці митці прагнули відродити середньовічні традиції гравюри на дереві.

Протягом 1911-1914 рр. у Мюнхені існувала група «Синій вершник». Творчість членів групи — В. Кандинського, Ф. Марка, П. Клее, Л. Файнінгера та ін. — значно вплинула на розвиток абстрактного експресіонізму. їхні програмні позиції мали підґрунтям містичні настанови: «внутрішні закономірності» й позареальну сутність природи художники намагалися виразити за допомогою абстрактної барвистої гармонії.

До експресіонізму належить чимало творів скульптури. В експресіоністичній манері працювали Е. Барлі, який використовував грубо висічені фігури з масивними драпіровками, А. Джакометті, відомий своїми непомірно видовженими фігурами, що залишають відчуття самотності, навіть коли вони становлять скульптурну групу.

Обкладинка журналу «Югенд»

М. Клінгер.
Ельза Асеньєфф

Л. Файнінгер. Біле вітрило

М. Пехштейн. Лук у Морицбурзі

В архітектурі вплив експресіонізму виявився у використанні криivolінійних, неправильних форм, нетрадиційних кутів і драматичного освітлення. На відміну від живописців і скульпторів, архітектори-експресіоністи цікавилися створенням формальних ефектів більше, ніж вираженням свого особистого індивідуального світогляду.

Творчість Й. С. Баха

Йоганн Себастьян Бах — видатний німецький композитор, представник стилю бароко, один із творців світової музичної класики. Бах узагальнив досягнення музичного мистецтва перехідного періоду від бароко до класицизму, був кращим серед своїх сучасників виконавцем органної музики.

Творча біографія Баха умовно поділяється на три періоди. У ранньому, веймарському періоді Бах досягнув творчих вершин як органіст і композитор. Тоді ж були написані його кращі твори для органа, зокрема «Токата і фуга ре мінор». Другий період — професійної і творчої зрілості — характеризується частими змінами роботи, посад, пошуком власного художнього стилю. Третій, так званий лейпцизький період — вершина творчого шляху Баха, роки створення найкращих його творів. У Лейпцизі композитор працював кантором церкви святого Фоми, викладав у церковній школі, а також керував студентською «Музичною колегією». У той час ним були створені кращі вокально-інструментальні композиції: більша частина кантат, «Пристрасті за Матвієм», «Магніфікат» та ін.

Музична мова творів композитора була унікальною для свого часу, оскільки в ній простежуються тенденції, властиві пізнішим стилям (класицизму, романтизму). Бах перевершив своїх сучасників у мистец-

тві поліфонії, його музика відрізняється єдністю всіх елементів, урівноваженою структурою, чіткою архітектонікою, великим розмаїттям прийомів варіювання матеріалу.

Загалом творча спадщина Й. С. Баха надзвичайно велика. Вона налічує понад 1000 композицій, з яких 320 світських і духовних кантат, багато мес, «Різдвяна» й «Великодня» ораторії, численні хорали, мотети, інструментальні твори для органа (прелюдії, токати, фуги та ін.) і клавесина («Добре темперований клавір»). Більшість вокальних творів Баха написана на релігійні тексти. Ця музика пройнята глибоким релігійним почуттям і, разом із тим, глибинною філософією. Серед світських вокальних творів композитора особливо визначними є кантати «Феб і Пан», «Селянська» і «Кавова».

ІГі
»ЕЧ
ьш

Йоганн Себастьян Бах

Композитори-романтики

Музичний романтизм як художній напрям виник на початку XIX ст. під впливом раннього німецького літературно-філософського романтизму (Ф. В. Шеллінг та ін.) й надалі розвивався в тісному зв'язку з різними течіями літератури, живопису й театру. Засновником німецької романтичної опери є К. М. Вебер. Сюжети та музичний стиль його опер зазвичай поєднували фантастику з реалістичними картинами народного побуту («Чарівний стрілець»), поезію лицарських легенд («Евріант») і слугували взірцем для багатьох композиторів, зокрема Ріхарда Вагнера.

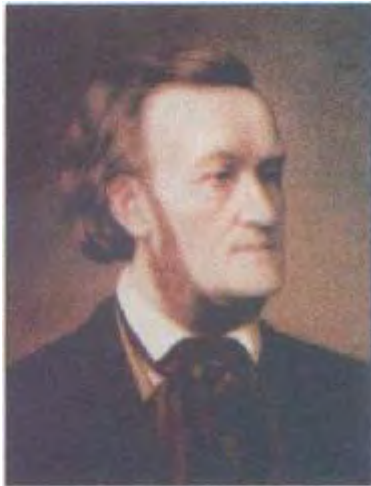
Партитура сонати для скрипки соль мінор Й. С. Баха

Пригадайте, що являє собою романтизм як ідейний та мистецький напрям, а також його представників у царині музичного мистецтва різних країн.

Порівняно з попередніми епохами, музичний романтизм вирізнявся пильною увагою до внутрішнього світу людини, висуванням на перший план складної індивідуальності ліричного героя. Провідними стали теми особистої драми самотнього

Ріхард Вагнер

Роберт Шуман

Фелікс
Мендельсон-Бартольдї

художника, нерозділеного кохання та соціальної нерівності. У творчості деяких композиторів, зокрема Роберта Шумана, ця тематика набула ознак автобіографічності.

Яскрава портретність і деталізація образної сфери у творах композиторів-романтиків зумовила розквіт жанру вокальної та фортепіанної мініатюри (пісня й романс, музичний момент, експромт, пісня без слів, ноктюрн та ін.). Нескінченна мінливість і контрастність життєвих вражень втілена у вокальних і фортепіанних циклах Шумана і Брамса.

Лірико-драматичне трактування музичних образів властиве в епоху романтизму й великим жанрам — симфонії, сонаті, квартету, опері. Прагнення до вільного самовираження, поступового й наскрізного драматургічного розвитку спричинила появу вільних і змішаних форм, притаманних романтичним творам у таких жанрах, як балада, фантазія, рапсодія, симфонічна поема та ін.

Залучення творів літератури, живопису, скульптури як джерел для створення програмної музики визначило важливу в музичному романтизмі ідею синтезу мистецтв, що найяскравіше виявилось в оперній творчості Вагнера та програмній музиці Шумана. Виразальні прийоми програмної музики проникли й у непрограмні твори композиторів-романтиків, що сприяло посиленню образної конкретності, гостроти драматургії.

Фелікс Мендельсон-Бартольдї найяскравіше виявив себе в царині театральної музики («Сон літньої ночі») і програмного симфонізму («Шотландська» й «Італійська» симфонії). Втілюючи образи природи й фантастики народних казок, Мендельсон збагатив свій оркестровий стиль світлими й прозорими музичними барвами. Велику популярність здобули також його ліричні «Пісні без слів» для фортепіано.

Джерелом тем і образів для композиторів-романтиків була народна творчість, зокрема фольклорні музичні традиції притаманні ліричним пісням Р. Шумана. Здебільшого композитор писав фортепіанні твори, пісні й романси, симфонії. У його творчості майстерно поєднувалися відобра-

ження навколишнього життя і фантастика. Кілька своїх творів він назвав «Фантастичними п'єсами». Композиціям Шумана властиві контрасти: поєднання поривчастості, бурхливого настрою і ніжності, задушевності та мрійливості, зокрема в «Карнавалі» та «Метеликах». У його творчості також виявилися вкрай протилежні риси музичного романтизму. Вони, зокрема, відображені у двох улюблених образах його програмних творів — пристрасного, бунтівного Флорестана і мрійливого Евзебія, які являють собою дві протилежності творчої особистості Шумана.

Окрім К. М. Вебера, видатним майстром оперного жанру в Німеччині XIX ст. був Р. Вагнер, автор опер «Лоенгрін», «Тангейзер», «Перстень нібелунгів» та ін. Він завершив розвиток німецької романтичної опери і своєю творчістю зробив значний внесок в історію світового музичного мистецтва. Центральне місце у спадщині Вагнера посідають опери (усього їх тринадцять), у яких відображено національний склад характеру, відтворені легенди й перекази німецького народу, величні картини природи.

- 0 І Пригадайте фрагмент «Політ валькірій» з опери Р. Вагнера. Як у цій музиці, виявилися риси романтизму?

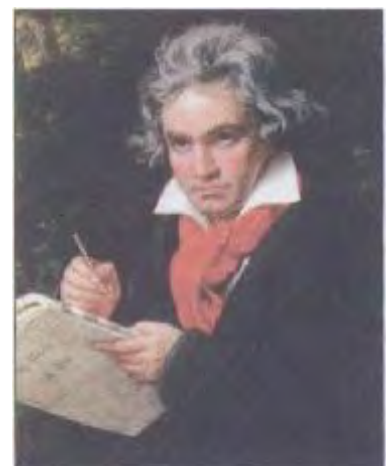
Музика романтизму була провідним напрямом у мистецтві XIX ст. І на пізньому своєму етапі зумовила появу нових напрямів і течій у музичному мистецтві — веризму, імпресіонізму, експресіонізму.

Людвіг ван Бетховен і українська музична культура

У Петербурзькій громадській бібліотеці зберігається зошит Бетховена з його нотними записами, датованими 1816 р. Серед них — партитури шістьох пісень. Одна з мелодій — мотив відомої української пісні «їхав козак за Дунай».

Пісня «їхав козак за Дунай», створена у XVIII ст. українським козаком С. Климовським, має цікаву історію. Виявляється, її мотив був відомий не лише на теренах українських земель. Німці також вважали його власним фольклорним надбанням, тож ця музика увійшла до переліку оброблених Бетховеном творів німецької народної пісенної творчості.

Людвіг ван Бетховен

Семен Климовський

С. Васильківський. Весняний день в Україні

Щодо появи української пісні в Німеччині, то серед різних версій найімовірнішою видається така: у 1792 р., приїхавши до Відня, Бетховен познайомився із сином останнього українського гетьмана К. Розумовського — Андрієм, на той час послом Росії в Австрії. Посольська садиба у Відні з її славнозвісними музичними вечорами була своєрідним «українським острівцем» — тут незмінний успіх мала саме українська музика у виконанні українських співаків та бандуристів.

Із 1806 р. Бетховен разом з іншими знаменитостями того часу був частим відвідувачем посольських вечорів. Композитору сподобалися українські пісні — надзвичайно мелодійні, співучі й зворушливі. На замовлення А. Розумовського Бетховен написав три квартети. У першому квартеті він використав мелодію української народної пісні «Ой надворі метелиця», у другому і третьому — варіації на тему пісні «Від Києва до Лубен». Саме ці три квартети вважаються вершиною камерної творчості Бетховена.

Зацікавився Бетховен і мелодією українського танцю «Козачок». Композитор використав її двічі: у 8-й сонаті для скрипки і фортепіано та в першій частині 16-ї сонати для фортепіано. Мелодії козацьких пісень, почуті в Розумовського, містяться в заключній частині сонати № 23 «Апасіоната» і в славетній 9-й симфонії, також в одній із сонат Бетховена звучить українська пісня «Одна гора високая».

Неодноразово звертався композитор і до пісні «їхав козак за Дунай». Уперше, коли протягом 1815—1816 рр. він готував збірку шотландських народних пісень. Працюючи над збіркою, композитор вирішив додати до шотландських пісень ще й слов'янські, видавши збірку під назвою «Пісні різних народів». Дещо пізніше Бетховен знову повернувся до улюбленої ним української пісні й опрацював її для голосу в супроводі фортепіано, скрипки і віолончелі. Утретє він використав пісню, створивши нову обробку для фортепіано і флейти. Ця робота увійшла до збірника Бетховена «Варіації на російську тему».

Мейсенська порцеляна

У 1707 р. в німецькому місті Мейсен аптекар Йоганн Бетгер зумів розкрити секрет отримання твердої порцелянової маси, а також розробив процес випалу кераміки й глазури. На той час цим секретом володіли виключно китайські майстри, тому порцеляна коштувала надзвичайно дорого. 1710 р. у Мейсені була відкрита перша в Європі порцелянова мануфактура, що й нині славиться вишуканими виробами, одними з найкращих у Європі.

Діяльність Мейсенської мануфактури поділяють на три етапи: становлення, «живописний» (виготовлення розфарбованого посуду й декоративних ваз) і «скульптурний» (виготовлення спершу великих, а потім дрібних фігурок). У сучасних копіях найчастіше зустрічаються й найбільше цінуються вироби саме двох останніх періодів. Пізніше мануфактура не займалася розробкою нових виробів, майстри здебільшого копіювали твори власної фірми або інших відомих європейських виробників порцеляни.

Для «живописного» періоду мейсенської порцеляни характерні яскраві фарби й переважання на посуді китайських мотивів. Улюблена тема розпису того часу — квіти, сцени з китайського життя, екзотичні птахи, дракони й леви. Завдяки художникові Херольду в мейсенській порцеляні колірна палітра стала багатшою: майстри стали використовувати вогненно-червоний, смарагдовий і фіолетовий кольори.

На початку XVIII ст. мейсенські майстри почали створювати вироби, у яких переважали пейзажні картини й зображення груп галантних знатних дам та кавалерів. Тоді ж художники стали моделювати фігурки тварин та посуд. Так з'явились серії «Італійські комедіанти», «Мавпяча капела», окремі фігурки та невеличкі жанрові пасторальні композиції, міфологічні персонажі, птахи і тварини, виконані за традиціями європейської скульптури.

Статуетка із серії
«Мавпяча капела»

Статуетка
«Купідон»

Сервіз
«Букет троянд»

Мейсенська порцеляна з її легкими, ніжними формами — яскравими проявами стилю рококо — увійшла в повсякденний побут європейців. За весь час існування Мейсенської мануфактури на ній було створено близько 20 тисяч моделей різноманітних порцелянових виробів. Частину з них можна побачити сьогодні в музеї Дрездена.

Згодом, коли німецька порцеляна здобула визнання в країнах Європи, деякі мейсенські майстри організовували нові мануфактури в Англії, Росії, Франції. У перші роки свого існування багато європейських заводів із виробництва порцеляни не тільки виготовляли речі за зразками та формами відомої німецької фірми, але й таврували їх знаменитою мейсенською маркою, що являє собою два сині схрещені мечі.

ЗАПИТАННЯ

- Яким був внесок Німеччини у світову художню культуру?
- За якими ознаками можна розпізнати югендстиль?
- Чому, на вашу думку, Й. С. Баха вважають одним із найвизначніших композиторів світу?
- Назвіть німецьких композиторів-романтиків та їхні найвідоміші твори.
- Як втілена у творчості Л. Бетховена українська народна пісенність?
- Якими є характерні риси мейсенської порцеляни?

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

- Зробіть ескіз порцелянової пластики в стилі рококо або змалюйте деталь готового виробу.
- Проведіть конкурс самостійних робіт у стилі експресіонізму.
- Проаналізуйте інтонаційно-образний зміст симфонії № 9 Л. Бетховена.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- Підготуйте для учнів молодшої та основної школи святковий захід із теми «Внесок братів Грімм до світової скарбниці казок».
- Зробіть ескіз оформлення куточка школи в стилі модерн.

ТЕМА 7. НІДЕРЛАНДИ

Сучасні Нідерланди — це європейська держава зі столицею Амстердам. Проте з історичних причин Нідерландами тривалий час (до XIX ст.) називали територію Північної Європи, до складу якої входили сучасні Бельгія, Люксембург та власне Нідерланди. Крім того, цю державу часто називають Голландією, за назвами найвідоміших її провінцій.

Художня культура Нідерландів надзвичайно багата й цікава, чимало її шедеврів увійшло до скарбниці світового мистецтва. За часів Середньовіччя країна прославилася високохудожніми гобеленами, золотарством, мистецтвом гри на дзвонах (карійоном). Нідерланди є батьківщиною багатьох відомих живописців: Ф. Хальса, Я. Вермеєра, Рембранста, Рубенса, В. ван Гога.

Амстердам, Дельфт — осередки культури Нідерландів

Амстердам — столиця королівства Нідерланди, провідний осередок культури цієї держави. У XII ст. це було невеличке рибальське поселення, але від XVII ст. («золотого віку» Нідерландів) Амстердам є одним із найбільших культурних центрів Європи. У ньому можна побачити багато визначних пам'яток старовинної архітектури та музейних закладів (Рейксмюзеум, Музей Вінсента ван Гога, Ермітаж на Амстелі). Культура Амстердама успадкувала художні цінності багатьох країн і народів.

Амстердам часто називають «Північною Венецією». Традиційними пам'ятками цього міста є старовинні будинки купців, палаци, розташовані в центрі міста, де річка Амстел переходить в мережу каналів і проток.

Зразками голландської архітектури епохи класицизму є цегляні будинки, зведені в XVII ст. Деякі з них можна побачити й у наші дні. Знаковою спорудою того періоду є будівля ратуші (нині королівська резиденція), розташована на майдані Дам. Також визначними місцями Амстердама є майдани Рембрандтплейн і Лейдсеплейн.

Дельфт — старовинне і найкрасивіше місто Нідерландів. Фасади будинків, зведених у готичному й ренесансному стилях, відображають

Королівський палац (колишня ратуша)
на майдані Дам. Амстердам

Вулиця Дельфта

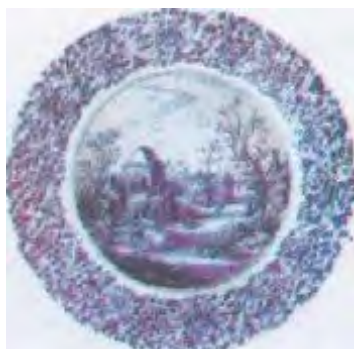

Дельфтські кахлі

Дельфтська кераміка

його багатівікову красу. До основних визначних пам'яток міста належить центральна ринкова площа, де розташовані Ратуша й Новий собор.

Дельфт — це місто, у якому народився видатний голландський художник Ян Вермеєр. Дельфтські мотиви — вулиці Дельфта й інтер'єр домівки — знайшли відображення в його творчості. Широку популярність Дельфт здобув у XVII — XVIII ст. завдяки виробництву дельфтського фаянсу. Місцеві ремісники заснували дельфтську школу розпису кераміки, додавши до традиційних біло-блакитних кольорів нові відтінки. А дельфтські кахлі із зображенням біблійних сценок, пейзажів, людей і тварин використовували в багатьох країнах Європи для оформлення інтер'єрів.

«Великі голландці» Пітер Пауль Рубенс і Харменс ван Рейн Рембрандт

Надзвичайний розквіт голландського живопису припадає на XVII ст. Головним об'єктом зображення для художників була навколишня дійсність, яка ніколи раніше не знаходила настільки повного втілення у творах живописців інших національних шкіл. Звернення голландських митців до найрізноманітніших сторін буденного життя сприяло зміцненню реалістичних тенденцій у живописі, провідне місце в якому посіли побутовий жанр, портрет, пейзаж і натюрморт.

У кожному жанрі існували свої відгалуження. Наприклад, серед пейзажистів були мариністи, живописці, які віддавали перевагу видам рівнинних місць або лісових хащ, а також майстри, які спеціалізувалися на зимових пейзажах і на пейзажах із місячним сяйвом. Виділялися й художники, які зображували селян, бюргерів, домашній побут та сцени полювання; були також майстри натюрмортів. Зосередження кожного з художників на певному жанрі сприяло вдосконаленню

майстерності живописця. Тільки найвидатніші з голландських художників працювали в різних жанрах.

Прекрасними голландськими живописцями XVII ст. були Ян Вермеєр, Ян Стейн, Франс Хальс, Пітер Клас, Пітер де Хоох та ін. Але вершиною голландського живопису є творчість Харменса ван Рейна Рембрандта та Пітера Паулюса Рубенса, яких називають «великими голландцями».

Харменс ван Рейн Рембрандт. Художня спадщина Рембрандта надзвичайно розмаїта: він писав портрети, натюрморти, пейзажі, жанрові сцени, картини на історичні, біблійні, міфологічні теми, був неперевершеним майстром малюнка та офорту.

Творчість Рембрандта 1650-х років відзначена насамперед досягненнями в галузі портрета. У ранній період творчості коло моделей митця було невеликим, здебільшого він портретизував себе і своїх близьких. Художника мало хвилював внутрішній світ зображуваних людей. Його увага була зосереджена на іншому: він намагався втілити різноманітні прояви духовної сутності людини взагалі. Серед перших творів Рембрандта — «Портрет ученого».

Харменс ван Рейн
Рембрандт

Портрети пізнього періоду творчості митця набули монументальних форм і філософської глибини. Це завжди літні, з великим життєвим досвідом люди — чоловіки й жінки з печаткою невеселих дум на

Рембрандт.
Нічний дозор

Рембрандт. Повернення
блудного сина

чолі. Моделі зазвичай зображені в спокійних позах, із покладеними на коліна руками. Світлом виділені обличчя й кисті рук. Такі моделі давали художникові блискучі можливості втілити не лише зовнішні риси людини поважного віку, але і її духовний світ («Старий у червоному», «Портрет»).

Рембрандт із великою майстерністю зміг розкрити біблійний жанр живопису. У своїх творах він реалістично передавав найтонші відтінки людських переживань, почуття душевної та родинної близькості («Давид та Йонатан», «Святе сімейство»). В останній рік життя Рембрандт створив свій головний шедевр біблійного жанру — монументальне полотно «Повернення блудного сина», у якому втілив усі художні та морально-етичні ідеї своєї творчості. Нині творчість Рембрандта вважається вершиною голландського реалізму.

Пітер Пауль Рубенс. Цей видатний фламандський живописець свого часу отримав освіту в Італії. Там Рубенс вивчав твори Мікеланджело, живописців венеціанської школи, Караваджо. І після повернення до Антверпена художник вдався до осмислювання власних італійських вражень у дусі національних художніх традицій. Створені ним йа початку 1610-х років монументальні релігійні композиції («Воздвиження Хреста», «Зняття з хреста») відзначені характерними для живопису бароко театральністю композиції, драматизмом, бурхливим рухом, яскравими колірними контрастами. Разом із тим, у них уже помітні риси повнокровного, життєствердного реалізму, повністю розкритого в подальшій творчості художника.

У 1612-1620 рр. сформувався зрілий стиль Рубенса. Звертаючись до біблійної тематики та античної міфології, митець трактував їх із винятковою сміливістю і свободою. Фігури людей,

Пітер Пауль Рубенс

П. Рубенс. Зняття з хреста

П. Рубенс. Союз Землі і Води

античних божеств, тварин, зображені на тлі барвистої і родючої природи або величної фантастичної архітектури, утворюють у картинах Рубенса складні композиції, то гармонійно врівноважені, то сповнені бурхливої динаміки («Союз Землі і Води», «Викрадення дочок Левкіппа»).

Істотне місце у творчості Рубенса посідає пейзаж («Возії каменів», «Пейзаж із веселкою»). Віртуозністю й лаконізмом художніх засобів відзначені пізні роботи художника у жанрі портрета: «Олена Фаурмент із дітьми», «Три грації», «Вакх», «Автопортрет».

У творчості Рубенса яскраво виражені потужний реалізм і своєрідний фламандський варіант стилю бароко. Сповнена пристрасного життєлюбства, багатогранна й віртуозна за майстерністю, творчість Рубенса мала величезний вплив на фламандських живописців та багатьох художників ХУІІІ-ХІХ ст.

Фламандський живописець Пітер Брейгель

Пітер Брейгель (точніше Брьогел) — видатний нідерландський живописець. Він із величезною майстерністю відтворював на полотні життя народу, його настрої і світобачення. Із середини 1560-х років П. Брейгель перейшов від сатиричних малюнків та кольористично строкатих полотен («Битва Масляної і Посту») до створення більш стриманих за кольором, відзначених монументальністю і цілісністю композицій картин життя селян, у яких відображав потужну життєву силу простих людей, їхню гідність і невичерпну життєлюбність («Селянське весілля», «Селянський танець»),

У багатьох біблійних творах Брейгеля алегорично показано страждання нідерландців від пригнічення Іспанією («Побиття немовлят», «Перепис у Віфлеємі»). Іспанський терор у Нідерландах породив

П. Брейгель. Селянський танець

П. Брейгель. Вавилонська вежа

у деяких картинах Брейгеля настрої відчаю і скорботи, що виразилися в гірких мотивах («Сорока на шибениці»), у фантастичних і символічних образах, сповнених глибокого трагізму («Божевільна Грета», «Сліпі»).

Велика кількість фігур і деталей, гострота контурного малюнка, яскрава виразність образів, інтенсивність локальних кольорових плям (у зображенні фігур) поєднуються у творчості Брейгеля з просторовою широтою композиції, найтоншим відчуттям тональної єдності.

У творчості П. Брейгеля органічно поєдналися грубуватий народний гумор, ліризм і трагічність, гостра життєва спостережливість і фантастичний гротеск, інтерес до побутових деталей, докладної оповідності і прагнення до широкого узагальнення, створення гармонійної картини світу.

Моріс Метерлінк

Символізм Моріса Метерлінка

Моріс Метерлінк — знаменитий бельгійський письменник, драматург та філософ, один із найяскравіших представників символізму. За своїм світоглядом Метерлінк — послідовний ідеаліст-містик, який визнавав інший світ і його таємничу владу, безсилля людини проникнути в таємниці розуму. Серед європейських символістів Метерлінк був головним, майже єдиним великим драматургом, символічні п'єси якого («Принцеса Мален», «Сліпі», «Сім принцес», «Пеллеас і Мелісанда», «Синій птах» та ін.) принесли йому європейську славу. Для драматургії Метерлінка характерною є таємнича атмосфера казки. Його герої говорять мало, короткими фразами, багато чого залишається в підтексті драматичного твору. Метерлінк був найвизначнішим філософом символізму. Його книга «Скарб смиренних» стала еталоном для поетів цього напрямку. У 1911 р. Метерлінку було присуджено Нобелівську премію в галузі літератури.

ЗАПИТАННЯ

- Охарактеризуйте Амстердам і Дельфт як осередки культури Нідерландів.
- У яких жанрах працювали найвидатніші голландські художники?
- Які людські почуття звеличує Рембрандт у картині «Повернення блудного сина»?
- Які ознаки стилю бароко проявилися у творчості Рубенса?
- Які теми розкривав Брейгель у своїх творах?

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

- Створіть комп'ютерну презентацію на тему «Рембрандт — творець глибоких людських образів».
- Створіть «живі сценки» за сюжетами картин голландських художників (робота в групах).

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- Дослідіть символіку голландських натюрмортів. Складіть систему образів, указуючи їхнє символічне значення.
- Створіть постановку фрагмента п'єси М. Метерлінка «Сліпі».
- Складіть оповідання про життєвий шлях Рембрандта, Рубенса (на вибір).

ТЕМА 8. АВСТРІЯ

Австрія — країна, що славиться прекрасною музичною спадщиною. Видатні європейські композитори XVIII—XIX ст. належали до славетної Віденської школи, а завдяки творчості Й. Штрауса Відень було названо всесвітньою столицею вальсу.

Крім того, Австрія відома так званими віденськими меблями. Технологія їхнього виробництва була започаткована австрійським майстром М. Тонетом. Гнуті стільці та крісла-качалки, легкі бюро та секретери, розраховані на попит представників середнього класу, нині є кращими взірцями європейської вишуканості і класикою меблевого дизайну.

Вулиця Відня

Державний оперний театр.
Відень. Австрія

Віденська музична школа

Центром розвитку класичного напрямку в європейському музичному мистецтві стала столиця Австрії — Відень. Із ним пов'язана творчість найвидатніших композиторів того часу (зокрема Й. Гайдна, В. А. Моцарта, Л. Бетховена), їхні здобутки в європейському музичному мистецтві були названі «віденською класичною школою».

У чому полягає характерна особливість художньої культури класицизму? Яка система ієрархії жанрів існувала в європейському музичному мистецтві?

Підґрунтям творчості композиторів віденської школи був художній досвід відомих представників музичної культури епохи бароко: А. Вівальді, Д. Скарлатті, Дж.-Б. Перголезе (Італія), Ж.-Ф. Рамо (Франція), Г. Ф. Генделя, Й. С. Баха (Німеччина).

Твори представників віденської класичної школи відрізняються лаконічною чіткою формою, пропорційністю елементів музичної структури, виразністю тем і багатством художніх прийомів. Симфонії, сонати, концерти віденських класиків є взірцями чистої музики, яка не потребує обов'язкового театралізованого або хореографічного супроводу. Це вишукана музика для слухання, сповнена гармонії та підвищеної емоційності.

Попри загальну єдність художніх принципів музичного мистецтва епохи класицизму кожен із представників віденської школи мав неповторну індивідуальність: Гайдну, Бетховену ближчою була царина інструментальної музики, а Моцарт рівною мірою виявив себе як в оперному, так і в інструментальному жанрах. Образна сфера музики Гайдна більше тяжіла до народножанрових та жартівливих мотивів, Бетховена — до героїчних, а у творах Моцарта втілені відтінки ліричного переживання.

Йозеф Гайдн

Йозеф Гайдн. Цього австрійського композитора називають «батьком симфонії». Він створив понад сто симфоній, яким були притаманні життєрадісність, жартівливість, звернення до народних мотивів. Велику увагу композитор приділяв концертам, камерним ансамблям і духовній музиці. При цьому у творчій спадщині митця — не лише інструментальна музика, але й опери, ораторії.

Симфонічним творам Гайдна властива настільки яскрава образність, що слухачі самі (без участі автора) придумували їм назви: «Військова» (№ 100), «Аллілуйа!» (№ 30), «Прощальна» (№ 45).

Вольфганг Амадей Моцарт

Рукопис В. А. Моцарта

Вольфганг Амадей Моцарт. Цей видатний австрійський композитор — один із засновників виконавського мистецтва на фортепіано й основоположник жанру класичного концерту для сольного інструмента з оркестром. Митцеві належать двадцять сім концертів для фортепіано з оркестром і сім — для скрипки з оркестром. Найбільшим досягненням Моцарта вважаються його прекрасні опери, у яких він показав себе як видатний музикант і талановитий драматург.

Творчість Моцарта відкрила широкі перспективи для розвитку різних типів опери: ліричної і соціально-викривальної комедії («Весілля Фігаро»), музичної драми («Дон Жуан»), філософської опери-казки («Чарівна флейта»).

Творам Моцарта притаманні багатство мелодизму, пропорційність музичних конструкцій, класична ясність форм, поєднаних із глибокою емоційністю.

Музика Моцарта посідає особливе місце у віденській класичній школі. Геніальний композитор лишив по собі багату творчу спадщину — понад 600 музичних творів, якими досі захоплюється світ.

О ! Який із творів В. А. Моцарта вас вразив найбільше? Схарактеризуйте його тип!

Танцювальна стихія Йогана Штрауса

Йоган Штраус увійшов в історію європейського музичного мистецтва як майстер танцювально-побутової музики й оперети. У його творчості віденський вальс досягнув класичної вершини свого

розвитку (композитора називали «королем вальсу»). Штраус був майстром, який підніс танці свого часу до рівня симфонії, наповнивши їх захопливим змістом, оркестровим блиском та чарівністю. Відомим є вислів Р. Вагнера про композитора: «Він — музична голова Європи».

Штраус створив понад 500 творів концертно-побутового характеру (вальси, польки, кадрилі, мазурки, марші, галопи), близько 50 із них він написав разом із братами.

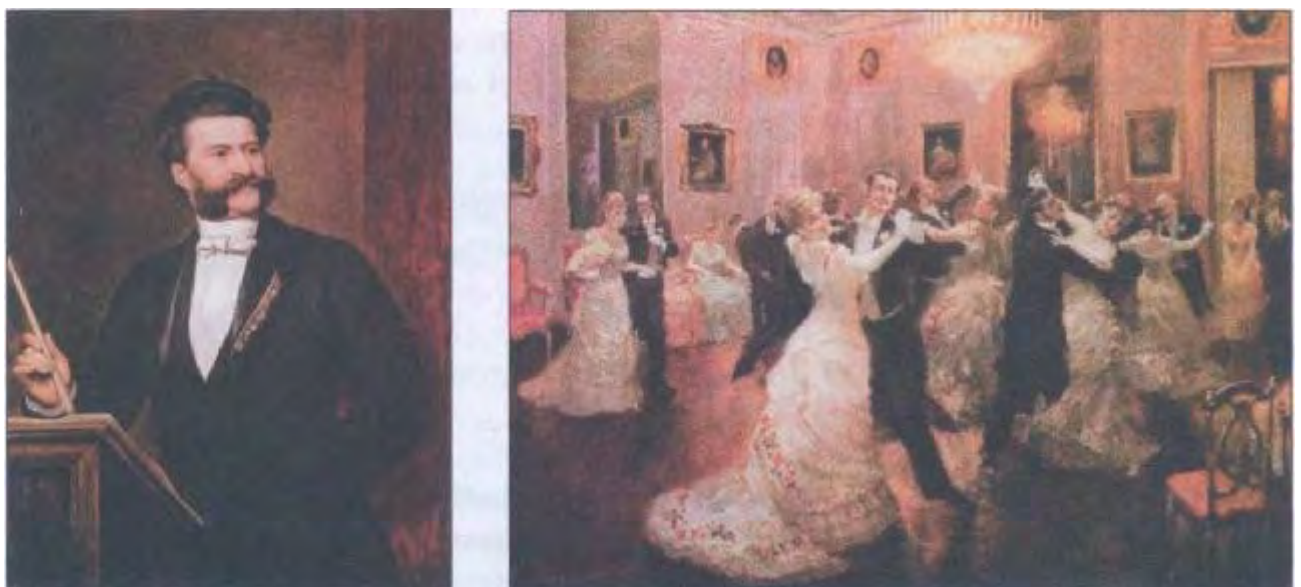
Цінність творчості Й. Штрауса полягає в піднесенні жанрів так званої «легкої» музики на високий художній рівень. Звернення до народної пісенно-танцювальної ритмоінтонації і практики побутового музикування визначило національний характер його творчості. Сучасники називали вальси Штрауса «патріотичними піснями без слів». Мелодії його кращих вальсів («Казки Віденського лісу», «На чудовому блакитному Дунаї» та ін.) набували в Австрії статусу народних. У царині танцювальної музики Штраус розвинув традиції своїх попередників — Шуберта, Лаккера, Вебера.

Що ви знаєте про творчий шлях композитора?

Вальси Штрауса — романтично натхненні танцювальні поеми, що передають різні відтінки душевних настроїв. Вони мають різні програмні заголовки. Штраус розвинув форму віденського вальсу, збагатив його мелодикою, гармонією, інструменталістикою.

Йоган Штраус

В. Первунинський. Під звуки вальсу

Штраус — автор 16 оперет, найвідомішими з яких стали «Летюча миша» та «Циганський барон». У віденській опереті Штрауса велика роль належить музиці, де також панує стихія танцю (тому її можна назвати танцювальною оперетою) — полька, мазурка, галоп, чардаш й особливо вальс, що насичують дійство стрімким рухом, створюють відчуття святковості, романтичного піднесення почуттів. Традиції Штрауса продовжили у своїх оперетах Ф. Легар, І. Кальман.

Творчість Штрауса вплинула на композиторів, які зверталися услід за ним до стихії віденської пісенно-танцювальної музики, — Г. Малера, Р. Штрауса, М. Равеля. Найвидатніші музиканти-сучасники цінували його талант композитора й диригента.

Мистецтво повсякденного життя

Легендарний Відень, столиця Австрії, — одна з найкрасивіших столиць світу, де завжди панувала романтична атмосфера, яку породжує багата історія міста, краса старовинних маєтків і соборів.

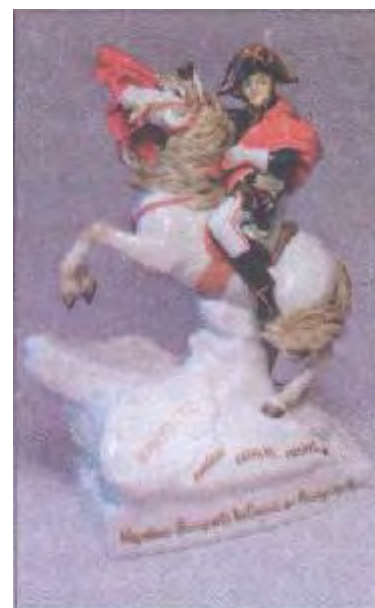
У повсякденному житті мешканців Відня в усі часи велике значення надавалося архітектурі будинків та ошатності їх інтер'єру. Особливу увагу австрійці приділяли облаштуванню інтер'єру рідної домівки: виробам зі скла, декорованим емаллю, меблям, порцеляні. У XVIII ст. із розквітом порцелянової мануфактури великої популярності набула дрібна пластика. Унаслідок цього стало розвиватися виробництво фігурок із порцеляни, легка пластичність якої дозволяла створювати різноманітні форми й надавати особливої витонченості виробам. Статуетки зображували придворний світ тієї епохи і слугували окрасою приміщень та святкових столів.

Значним попитом у віденської аристократії користувалися «годинники в рамі» — картини із зображенням міського або сільського краєвиду, обов'язково з вежею, у яку вмонтовували годинниковий механізм.

У XVIII — XIX ст. важливим предметом інтер'єру міських осель став клавесин, уміння грати на якому було обов'язковим для заможних городян.

Віденська порцеляна

Меблі
фірми Тонет

Як правило, багато декорований клавесин був такою ж окрасою оселі, як і гарні меблі, серед яких особливо популярними в австрійців були крісло-гойдалка та гнуті стільці, які й дотепер мають назву «віденських». Винайдення у XIX ст. та заснування виробництва недорогих, але вишуканих гнутих меблів належить столяреві Міхаелю Тонету. Чудовий дизайн багатьох виробів майстра визнаний поза часом. Його меблі швидко завоювали ринки Європи та інших країн світу.

ЗАПИТАННЯ

- Як ви вважаєте, що означає вислів «мистецтво повсякденного життя». Що мало важливе значення в повсякденному житті мешканців Відня і чому?
- З яких причин винахід Тонета вважається визначним внеском у декоративно-ужиткове мистецтво, зокрема меблеву справу?
- Назвіть основні досягнення представників Віденської класичної школи. Які музичні жанри сформувалися в їхній творчості?
- Схарактеризуйте творчу спадщину одного з представників Віденської класичної школи (на вибір) на основі всіх накопичених знань про його творчий шлях.
- Проаналізуйте, чому сучасники Й. Штрауса називали його вальси «патріотичними піснями без слів»?

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

- Створіть афішу концерту музики віденських композиторів-класиків.
- Створіть комп'ютерний проект «Мистецтво рідної домівки».

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- Підготуйте і проведіть вечір Віденського вальсу.
- Зробіть добірку музичних творів видатних композиторів віденської школи.

ТЕМА 9. Росія

Росія — велика країна із багатою культурною спадщиною. Протягом багатьох століть вона наслідувала кращі мистецькі досягнення інших країн та народів, не втрачаючи при цьому власної самобутності і, у свою чергу, впливаючи на розвиток інших культур.

Російська школа живопису визнана однією з найкращих у світі. Розквіт іконопису в XIV—XVI ст. пов'язаний із творчістю іконописців Феофана Грека, Андрія Рубльова та Діонісія. У XIX ст., коли відбувався надзвичайний підйом національної культури, значного розвитку в живописі набули портретний, пейзажний та історичний жанри. Плеяда талановитих художників у своїх творах уславила природу рідного краю, його історію та видатних особистостей Росії.

Театральне мистецтво — гордість Росії. У країні відродився балет, що наповнився новим змістом, збагатився репертуаром драматичного театру. Також визначними є досягнення Росії в кіномистецтві: твори російських режисерів (С. Бондарчука, А. Тарковського та ін.) увійшли до золотого фонду світової культури.

Російський іконопис як втілення духовності слов'ян

«Золотий вік» російського іконопису розпочався наприкінці XIV ст., у період надзвичайного духовного підйому під заступництвом святого Сергія Радонезького. Ікони, написані в той період, випромінюють спокій, любов до ближнього. Геніальність російських іконописців виявлялася в XV—XVI ст. — у період розквіту національних шкіл іконопису.

У XVII ст. російські іконописці під впливом західного мистецтва поступово відійшли від традиційних канонів православної церкви. На початку XVIII ст. у мистецтві іконопису яскраво виявилися риси стилю бароко. Значною мірою на російський іконопис того часу вплинули українські художні традиції: святі образи почали прикрашати золотими й срібними окладами.

Які особливості властиві українському бароковому іконопису? Назвіть відомих українських іконописців епохи бароко.

Серед найвідоміших російських іконописців слід назвати Феофана Грека, Андрія Рубльова та Діонісія.

Феофан Грек був відомий не тільки на Русі, а й в усьому християнському світі XIV ст. Своє прізвище Феофан отримав через грецьке походження. До зрілого віку він жив у Візантії і прикрашав своїми

ТЕМА 9. Росія

Росія — велика країна із багатою культурною спадщиною. Протягом багатьох століть вона наслідувала кращі мистецькі досягнення інших країн та народів, не втрачаючи при цьому власної самобутності і, у свою чергу, впливаючи на розвиток інших культур.

Російська школа живопису визнана однією з найкращих у світі. Розквіт іконопису в XIV—XVI ст. пов'язаний із творчістю іконописців Феофана Грека, Андрія Рубльова та Діонісія. У XIX ст., коли відбувався надзвичайний підйом національної культури, значного розвитку в живописі набули портретний, пейзажний та історичний жанри. Плеяда талановитих художників у своїх творах уславила природу рідного краю, його історію та видатних особистостей Росії.

Театральне мистецтво — гордість Росії. У країні відродився балет, що наповнився новим змістом, збагатився репертуар драматичного театру. Також визначними є досягнення Росії в кіномистецтві: твори російських режисерів (С. Бондарчука, А. Тарковського та ін.) увійшли до золотого фонду світової культури.

Російський іконопис як втілення духовності слов'ян

«Золотий вік» російського іконопису розпочався наприкінці XIV ст., у період надзвичайного духовного підйому під заступництвом святого Сергія Радонезького. Ікони, написані в той період, випромінюють спокій, любов до ближнього. Геніальність російських іконописців виявлялася в XV—XVI ст. — у період розквіту національних шкіл іконопису.

У XVII ст. російські іконописці під впливом західного мистецтва поступово відійшли від традиційних канонів православної церкви. На початку XVIII ст. у мистецтві іконопису яскраво виявилися риси стилю бароко. Значною мірою на російський іконопис того часу вплинули українські художні традиції: святі образи почали прикрашати золотими й срібними окладами.

Які особливості властиві українському бароковому іконопису? Назвіть відомих українських іконописців епохи бароко.

Серед найвідоміших російських іконописців слід назвати Феофана Грека, Андрія Рубльова та Діонісія.

Феофан Грек був відомий не тільки на Русі, а й в усьому християнському світі XIV ст. Своє прізвище Феофан отримав через грецьке походження. До зрілого віку він жив у Візантії і прикрашав своїми

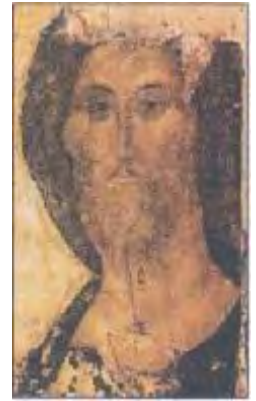
Феофан Грек.
Донська Ікона
Божої Матері

Феофан Грек.
Преображення
Господне

А. Рубльов.
Свята Трійця

А. Рубльов. Спас

роботами храми Константинополя, Халкедона й Галати. У Росії Феофан Грек деякий час працював у Новгороді, Нижньому Новгороді, Серпухові. Але найбільш значущі його ікони були створені в Москві: фрески Благовіщенського собору в Кремлі, Архангельського собору й церкви Різдва Богородиці. Для його творчості характерні приглушені, стримані тони, пластика й патетика образів.

Іконописець Андрій Рубльов — найвідоміший російський іконописець, чернець, засновник московської іконописної школи. Його творчість сформувалася на художніх традиціях Московського князівства, також він був добре знайомий із візантійським та південнослов'янським живописом.

У своїх творах А. Рубльов утілював нове, піднесене розуміння духовної краси й сили людини. Ці риси властиві іконам Звенигородського чину («Спас», «Апостол Павло», «Архангел Михаїл»). Неперевершеним шедевром митця є ікона «Свята Трійця». У ній художник переосмислив традиційний біблійний сюжет і збагатив його власним глибоким богословським змістом.

До іконографічних творів Рубльова належать настінні розписи Благовіщенського собору Московського Кремля у співтворчості з Феофаном Греком (до наших днів не збереглися), а також фрески Успенського собору у Володимирі (збереглися частково). Найвизначнішою фрескою в Успенському соборі є «Страшний суд». У ній Рубльов перетворив традиційну сувору сцену вищого суду на світлу урочистість утвердження божественної справедливості.

Діонісій — провідний московський іконописець кінця XV — початку XVI ст., послідовник Рубльова. Найвідоміша з його ранніх робіт — розпис собору Різдва Богородиці у Свято-Пафнутієвому Боровському монастирі.

На відміну від Рубльова, він не був ченцем, у його творчості майже відсутні суворі аскетичні риси іконопису, навпаки, святковість та ошатність — ось головні риси творів майстра Діонісія. Відомий росій-

ський мистецтвознавець В. Лазарев так визначив стиль митця: «Творчість Діонісія відіграла величезну роль в історії давньоруського живопису. Завдяки Діонісію парадне, святкове, урочисте мистецтво Москви стало провідним у Росії. На нього почали орієнтуватися всі міста, його почали наслідувати».

Серед ікон роботи Діонісія, які збереглися до нашого часу, — ікони митрополитів Петра й Олексія, «Богоматір Одигітрія», «Хрещення Господнє», «Спас у силах», «Розп'яття» та «Сходження в пекло».

Діонісій. Спас у силах

Російський живопис XIX-XX ст.: портрет, історичний, пейзажний жанри

Наприкінці 1850-х років у російському мистецтві відбулися значні зміни, провідним методом став реалізм, що сприяло значному розвитку в живописі таких жанрів, як історичний, портрет і пейзаж. Віднині головними темами у творчості художників стали визначні події історії Російської імперії, реальні особи, сцени з життя простих людей, а також поетизована краса рідного краю.

О І Як утворилася спілка художників-передвижників? У чому полягають особливості їхньої творчості?

У середині XIX ст. ідейний зміст мистецтва цінувався вище, ніж естетичний. І найбільшу данину ідейності віддав В. Перов. Його тематика — події буденного життя росіян («Приїзд станового на слідство», «Чаювання в Митищах», «Трійка»). Пензлю Перова також належить низка портретів знаменитих сучасників, зокрема письменників О. Островського, І. Тургенева, Ф. Достоевського.

У творчості І. Крамського головне місце посідав портретний живопис. Художник писав портрети літераторів І. Гончарова, М. Салтикова-Щедріна, М. Некрасова. Один із найкращих портретів метра російської літератури Л. Толстого також є твором Крамського.

У пейзажному живописі передвижники зробили справжнє відкриття: вони перетворили природу з другорядного елемента картини на головний об'єкт зображення, наділили пейзаж самостійним глибоким

*В. Перов. Портрет
Ф. М. Достоевського*

*І. Крамської.
Портрет незнайомки*

змістом. Так, у творчості О. Саврасова показана краса й тонкий ліризм простого російського пейзажу. Його картина «Граки прилетіли» змусила багатьох сучасників по-новому поглянути на рідну природу. Найвідомішим співцем багатої російської природи є І. Шишкін («Ранок у сосновому борі», «Трави» та ін.).

Мальовнича гра світла й повітря є визначально рисою стилю А. Куїнджі. Таємниче світло місяця у хмарах, червоні відблиски зорі на білих стінах українських хат, косі ранкові промені, що пробилися крізь туман,— ці та багато інших живописних відкриттів можна побачити на його полотнах.

Свої вершини російський пейзажний живопис ХІХ ст. досяг у творчості І. Левітана, майстра спокійних, тихих пейзажів («Після дощу», «Над вічним спокоєм», «Вечір. Золоте плесо», «Вечірній дзвін», «Вечір на Волзі»).

На другу половину ХІХ ст. припадає творчий розквіт І. Рєпіна. Його пензлю належать твори історичного жанру («Іван Грозний

І. Шишкін. Ліс перед грозою

І. Левітан. Золота осінь

В. Суриков. Бояриня Морозова

і його син Іван», «Запорожці пишуть листа турецькому султанові» та ін.) Також Рєпін створив цілу галерею портретів учених (М. Пирогова і І. Сеченова), письменників (Л. Толстого, І. Тургенєва і Вс. Гаршина), композиторів (М. Глінки і М. Мусоргського), художників (І. Крамського та В. Сурикова).

В. Суриков є провідним російським живописцем, який працював в історичному жанрі. Митець добре знався на побуті та звичаях минулих епох, умів давати яскраві психологічні характеристики й був прекрасним колористом. Найвідоміші його картини — «Ранок стрілецької страти», «Меншиков у Березові» і «Бояриня Морозова».

В історії російської художньої культури кінець XIX — початок XX ст. отримав назву «срібного віку». Найвизначнішою подією в живописі того часу стало утворення спілки «Світ мистецтва», що об'єднала кращих митців, так звану художню еліту Росії. У спілці брали участь майже всі відомі живописці — А. Бенуа, К. Сомов, Л. Бакст, О. Головін, М. Врубель, П. Рябушкін, К. Коровін, М. Нестеров, М. Рєрїх та ін.

Улюбленим жанром П. Рябушкіна був історичний. У свої твори митець привносив деякі характерні риси давньоруського живопису, немов підкреслюючи цим їхню історичну достовірність. Серед відомих творів художника — «Московська вулиця XVII ст.», «Весільний поїзд у Москві (XVII ст.)».

Одним із найкращих живописців «срібного віку» був М. Врубель. Він створив унікальні за силою сприйняття портрети. Передусім це портрети письменника К. Арцибушева, мецената

М. Врубель. Портрет Н. Забіли-Врубель

С. Мамонтова, поета В. Брюсова, акторки Н. Забіли-Врубеля (дружини митця). Портретам роботи Врубеля властиві надзвичайна виразність форми, смілива експресивна техніка та глибина змісту: кожній своїй моделі митець надавав особливої одухотвореності.

У творчості М. Нестерова одне з провідних місць посів жанр пейзажу. Митець розкривав красу рідного краю з глибоким ліризмом: стрункі берези, ніжні лугові трави викликають відчуття спокою у вічно прекрасній природі («Великий постриг», «Пустельник», «Свята Русь».)

В історії російського живопису значну роль відіграло українське мистецтво. Чимало талановитих художників, які народились в Україні, зробили великий внесок у розвиток російської художньої школи. А поетичність українських земель та національної культури завжди привертала увагу відомих живописців Росії.

Російський художник першої половини XIX ст. В. Тропінін до 1821 р. жив в Україні. У той період він створив низку портретів селян («Дівчина з Поділля», «Українець», «Українка», «Хлопчик із топірцем» та ін.).

Видатний російський живописець І. Рєпін народився в Україні. У своїх картинах митець часто звертався до української історії. Найвідоміше його полотно — «Запорозьці пишуть листа турецькому султанові».

Яких російських художників українського походження ви знаєте?

У творах А. Куїнджі відображено неповторну красу української природи: «Степ», «Чумацький шлях», «Українська ніч», «Березовий гай», «Місячна ніч на Дніпрі», «Дніпро вранці», «Після дощу».

В. Тропінін. Дівчина з Поділля

А. Куїнджі. Вечір в Україні

І. Рєпін. Запорозький полковник

Російський художник XIX–XX ст. В. Маковський, перебуваючи в Україні, розписував Преображенський собор у Сумах та написав такі відомі полотна, як «Ярмарок в Україні», «Українка», «Українець».

Російський балет: видатні композитори і виконавці

Стрімкий розвиток російського балету, що відбувався протягом XIX–XX ст., зумовив створення музичних творів спеціально для танцювальних постанов. Завдяки талановитим митцям балет посів почесне місце серед провідних музично-театральних жанрів.

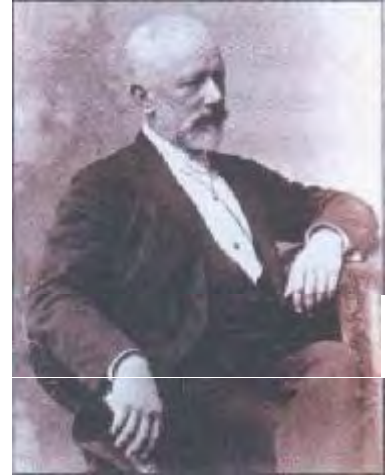
Петро Чайковський. Цього видатного російського композитора справедливо називають реформатором балетної музики. Його творчі здобутки стали потужним поштовхом для розвитку сценічного танцювального мистецтва.

П. Чайковський докорінно змінив роль музики в балеті, перетворивши її з допоміжного на основний засіб художньої виразності. Вона стала основою, на якій танцівник мав створювати хореографічну композицію. Відомими балетами П. Чайковського є «Лебедине озеро», «Спляча красуня» та «Лускунчик».

Балетна музика написана Чайковським з урахуванням саме танцювальної спрямованості і є театальною, оскільки містить характеристику основних персонажів, ключових ситуацій і подій дійства, а всі епізоди об'єднані спільною сюжетною лінією. Окрім того, великого значення в балетах композитора набули характерні жіночі сольні партії. Саме вони стали визначальними у творчості багатьох відомих танцівниць.

Ігор Стравінський. Його творче життя — це жива історія музики XX ст. Стравінський здобув всесвітню славу сміливого експериментатора, який відкинув традиції класичної музики і привніс у неї багато нового: буйство ритмів, багатство джазових інтонацій та фольклорних мотивів, надзвичайне стильове різноманіття.

У російському балеті Стравінський виявив себе як талановитий новатор. Він створив тип спектаклю, у якому поєдналися різні сценічні прийоми: увів до хореографічних постанов спів, збагатив музичне дійство декламацією тощо. Окрім того, його експресивна, багата на чудові оркестрові ефекти музика розкрила перед балетмейстером

Петро Чайковський

і танцівником нові шляхи до розкриття художнього образу, сприяла розвитку творчого потенціалу виконавця і звільненню від сталих танцювальних форм.

Велику роль у створенні Стравінським балетної музики відіграло його знайомство на початку XX ст. із визначним імпресаріо С. Дягілєвим, який організовував щорічні зарубіжні гастролі російської балетної трупи — славнозвісні «Російські сезони», що стали в Європі своєрідною візитною карткою балету Росії.

До програми «Російських сезонів» увійшли три кращі балети Стравінського, написані на замовлення Дягілєва: «Петрушка», «Жарптиця» та «Весна священна». Самі назви цих творів свідчать про те, що провідним мотивом у них став російський фольклор. Композитор використав у своїй музиці інтонації різних народних музичних жанрів (побутових та обрядових пісень, танців, хороводів).

Сергій Прокоф'єв. Цього композитора можна назвати іще одним реформатором російського балету XX ст. Він відомий як надзвичайно талановитий композитор, який створив власний самобутній стиль і розробив унікальну систему засобів музичної виразності.

Балетна музика у творчості Прокоф'єва посідає особливе місце, їй властиві дієвість, образність та епічність. Композитор мав рідкісний дар наділяти музику настільки яскравою виразністю й змістовністю образів, що в балетній виставі вона потребувала посилення ролі саме драматургічного начала. Завдяки композиторові визначною складовою сценічного танцю стала пантоміма, що зумовило розвиток хореографічної лексики та урізноманітнення форм сценічного танцю. По суті, танцівник перетворився на драматичного актора, який замінив мовлення пластичними рухами, жестами й мімікою.

Найвідоміші балети Є. Прокоф'єва «Ромео і Джульєтта», «Попелюшка» та «Сказання про кам'яну квітку» — справжні шедеври. У кожному з них композитор переосмислив сюжети відомих літературних творів, втіливши власну ідею про красу людських почуттів і чеснот, що протистоять злу.

Виконавське мистецтво та видатні балетні актори Росії. На початку XVIII ст. у Петербурзі за сприяння французького балетмейстера Ж. Б. Ланде було започатковано першу школу «театрального танцювання» — найстаріший російський навчальний заклад у галузі мистецтва (нині Академія російського балету ім. А. Я. Ваганової). До школи Ланде зараховували хлопчиків й дівчаток із «простих» родин, їх навчали бальних танців (менуету, полонезу та ін).

Істотні естетичні зміни в російському балетному мистецтві, що відбулися на початку XIX ст., пов'язані з ім'ям іншого французького хореографа — П. Л. Дідло. Він реформував режисуру

й сценографію постановок. Сценічний танець перестав бути аналогом салонного й набув рис класичної хореографії з вишуканою пластикою тіла, летючістю, свободою рухів. У балетах Дідло розкрилися таланти перших відомих російських танцівників Є. Істоміної, Є. Колосової та ін.

Друга половина XIX ст. виявилася «зоряним часом» російського балету. Якщо в Європі цей вид мистецтва майже не розвивався, у Росії балет набував дедалі більшої популярності й національної самобутності. Визначну роль у цьому відіграв балетмейстер Маріус Петіпа. Саме він заклав основи віртуозної хореографічної техніки й масштабної сценічної постановки, які зробили російський балет унікальним явищем світового театрального мистецтва. Спектаклі Петіпа вирізнялися майстерністю композиції, злагодженістю хореографічного ансамблю й чудовими розробками сольних жіночих партій. Балет став не просто сценічним танцем, а прекрасним театральним дійством, головною окрасою якого стала прима-балерина. Зірками сцени того часу стали М. Кшесинська, О. Преображенська, брати М. та С. Легат.

У XX ст. російський балет уже повністю зарекомендував себе як самобутня національна школа класичного танцю. Завдяки хореографам М. Фокіну, О. Горському, І. Моїсеєву, А. Вагановій зірковій балетній трупі Марійського (Санкт-Петербург) та Большого (Москва) театрів стали бажаними гостями багатьох провідних театрів Європи. «Російські сезони» Є. Дягілева, а згодом і гастролі радянських колективів мали надзвичайну популярність. Париж, Лондон, Берлін, Монте-Карло, Брюссель із захопленням зустрічали балети Стравінського, Прокоф'єва та аплодували корифеям сцени — А. Павловій, В. Ніжинському, Г. Улановій, М. Плисецькій, чий імена увійшли до золотого фонду світового балету. У кожного із цих акторів є свої «коронні» ролі, які прославили їх.

Нині продовжувачами славетної російської школи балету є М. Цискаридзе, У. Лопаткіна, Д. Вишнева, С. Захарова та багато інших талановитих зірок сучасного сценічного мистецтва.

Євдокія Істоміна

Вацлав Ніжинський
у ролі Фавна

Анна Павлова в ролі
Лебедя

Шедеври російського кіномистецтва

Кіномистецтво в Росії з'явилося наприкінці XIX ст. У 1908 р. перший ігровий російський короткометражний фільм під назвою «Понизова вольниця» («Степан Разін») було знято режисером і підприємцем О. Дранковим.

У 1910-х роках тогочасні майстри кінорежисури визначили подальший розвиток російського кінематографа: В. Гардін («Дворянське гніздо»), Я. Протазанов («Пікова дама», «Отець Сергій»), Є. Бауер («Сутінки жіночої душі», «Злочинна пристрасть»). У Росії того часу «засяяли» перші суперзірки кіно — В. Холодна, І. Мозжухін, В. Максимов, В. Полонський.

Улюбленцем мільйонів глядачів 1930-х років став режисер Г. Александров, який зняв славнозвісні фільми «Веселі хлопці», «Цирк», «Волга-Волга». Головні ролі в кінокомедіях виконувала Л. Орлова — перша зірка радянського екрану. Фільми Александрова належать до кращих стрічок російського кіномистецтва XX ст.

Найпомітнішою фігурою 1950-х років став режисер М. Калатозов. Знятий ним фільм «Летять журавлі» завоював «Золоту пальмову гілку» Канського фестивалю.

Найбільшого розквіту кіномистецтво Росії набуло в 1960-х роках. На екрани вийшли фільми А. Тарковського («Іванове дитинство», «Андрій Рубльов»), Л. Гайдая («Операція "Ы"», «Кавказька полонянка», «Діамантова рука»), Е. Рязанова («Бережись автомобіля!») і Г. Данелія («Я крокую по Москві»). Не можна не згадати й гучні екранізації світової класики — «оскароносну» «Війну і мир» С. Бондарчука, «Анну Кареніну» О. Зархі, «Гамлета» Г. Козинцева. Це був зоряний час для Т. Самойлової, А. Вертинської, Л. Савельєвої, В. Тихонова, О. Баталова, І. Смоктуновського та багатьох інших чудових акторів нового покоління.

Кадр із фільму «Веселі хлопці»

Кадр із фільму «Летять журавлі»

У кінопрокаті наступних десятиліть з'явилися стрічки видатних майстрів: В. Шукшина («Калина червона»), М. Михалкова («Незакінчена п'єса для механічного піаніно»), Р. Викова («Опудало»), Г. Данелія («Осінній марафон»), П. Тодоровського («Військово-польовий роман»), А. Кончаловського («Дядя Ваня», «Сибіріада»).

У сучасному російському кінематографі провідними режисерами є М. Михалков («Сибірський циркульник», «Утомлені сонцем»), П. Лунгін («Цар»), С. Дружиніна («Таємниці двірських заколотів»), Г. Панфілов («Романови: вінценосна родина»). Надзвичайну популярність здобули стрічки Т. Бекмамбетова «Денний дозір» та «Нічний дозір» (2004 р. отримав премію «Золотий орел» у номінації «Краща робота звукорежисера »).

Російський драматичний театр

На початку XIX ст. склалася мережа російських імператорських театрів, яким було підпорядковано три театри в Петербурзі (Олександрійський, Маріїнський і Михайлівський) і два в Москві (Большой і Малый). Репертуар цих театрів майже збігався, що пояснюється не дуже багатим вибором п'єс і єдиним керівництвом. У другій половині XIX ст. театри з'явилися і в інших містах Росії, а до кінця століття вже не було жодного губернського міста, який не мав би театру.

XIX ст. подарувало російському театру імена драматургів, які створили театральний репертуар, популярний і сьогодні. У першій половині століття такою особистістю став М. Гоголь, який написав справжні шедеври світової драматургії — п'єси «Ревізор» і «Одруження». У середині століття драматургом, який визначив літературну основу сучасного російського театру, став О. Островський («На всякого мудреця досить простоти», «Банкрут», «Безприданниця»). Практично всі твори Островського були успішно поставлені в Малому театрі у Москві, який на той час став кращим в імперії. Провідною фігурою російського драматичного театру є також А. Чехов. Його п'єси «Вишневий сад», «Дядя Ваня», «Три сестри» досі вважаються класикою і своєрідною візитівкою російського театального мистецтва.

Одним із засновників російської акторської школи є видатний актор М. Щепкін. Будучи кріпаком і почавши кар'єру за згодою свого пана, графа Волькенштейна, Щепкін став актором Малого театру і грав величезний комічний репертуар. Його найкращі ролі — Фамусов у «Лихові з розуму», городничий у «Ревізорі».

Історія російського театру другої половини XIX ст. нерозривно пов'язана з ім'ям М. Єрмолової. Ця видатна актриса протягом своєї кар'єри створила на сцені Малого театру галерею жіночих образів

класичної драматургії. У репертуарі Єрмолової були і висока трагедія («Орлеанська дівка» Шиллера, «Макбет» Шекспіра), і побутова драма (п'єси В. Александрова та ін.).

На межі XIX—XX ст. у російському театрі розвинулися нові естетичні напрями. К. Станіславський і В. Немирович-Данченко в Московському художньому театрі стали засновниками психологічного театру, розробляючи й доповнюючи кожний сценічний образ невидимою глядачеві передісторією. Провідною в естетиці режисера В. Мейерхольда стала розробка театральних форм, зокрема сценічного руху, і так звана система театральної біомеханіки.

XX ст. назавжди залишило в історії країни імена драматургів М. Булгакова, В. Розова, О. Володіна, режисерів і акторів Є. Вахтангова, С. Міхелса, О. Дикого, Г. Товстоногова, А. Ефроса, Ю. Любимова і ще багатьох видатних діячів російського театру.

ЗАПИТАННЯ

- Визначте особливості руської ікони.
- Який художній метод став провідним у творчості художників-передвижників?
- Які російські живописці зверталися до української тематики у своїй творчості?
- Які етапи розвитку пройшов російський кінематограф? Які режисери працювали в радянському кінематографі 1920-1930-х років?
- Назвіть найславніші імена представників російського драматичного театру та їхні досягнення.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

- Здійсніть відеоподорож до музеїв образотворчого мистецтва, де зберігаються зразки російського живопису XIX—XX ст.
- Складіть оповідання (або підготуйте історичну довідку) за сюжетом картини російського живописця, який працював в історичному жанрі.
- Відвідайте балетні вистави професійних театрів (перегляньте відеовиставу, кіновиставу) та створіть власні живописні, графічні чи поетичні відгуки про них.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- Зробіть колаж «Художня культура Росії» в улюбленій техніці (комп'ютерна графіка, аплікація тощо).
- Перегляньте ігрову стрічку Л. Осики «Етюди про Врубеля» та обговоріть її.
- Зробіть ескізи костюмів та декорацій до постановки драматичного твору М. Островського, М. Гоголя або А. Чехова (колективна робота).
- Порівняйте музику балетів П. Чайковського, І. Стравінського та С. Прокоф'єва. Що в них є спільного, а що відмінне?

ДАНІЯ

Данія — одна з найстаріших країн Європи, її культура розвивалась на основі місцевих народних традицій і зазнала впливу інших європейських країн. Найвизначнішим явищем в історії датської та світової літератури ХІХ ст. стала творчість талановитого письменника-казкаря Ганса Крістіана Андерсена.

Ганс Крістіан Андерсен. Творчість письменника посідає важливе місце в художній культурі Данії. Основна частина літературної спадщини Андерсена — його казки та оповідання: збірники «Казки, що були розказані дітям», «Нові казки», «Історії», «Нові казки та історії».

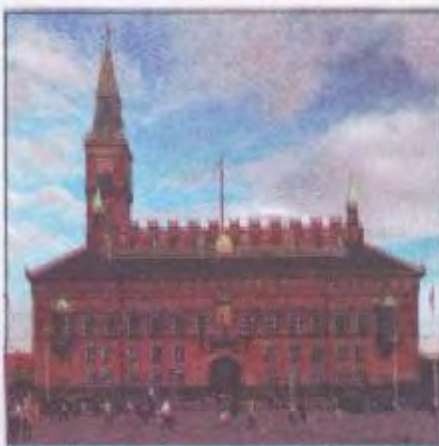
Користуючись народними датськими сюжетами й створюючи власні оригінальні казки, Андерсен із тонкою іронією та сатирою відобразив у них складні життєві суперечності («Маленький Клаус і Великий Клаус», «Принцеса на горошині», «Нове плаття короля», «Калоші щастя», «Соловей» та ін.)

Назвіть казки Г. К. Андерсена, що були вашими улюбленими в дитинстві. Які моральні цінності покладені в основу їх сюжетів?

Своєрідність чудових казок Андерсена полягає в тому, що він, з одного боку, незвично олюднив, наблизив до життя фантастичних персонажів («Дюймовочка», «Русалонька», «Снігова Королева»), а з другого, — казкар надав фантастичності звичайним предметам та явищам. Люди, іграшки, предмети побутового вжитку, тварини, які стають героями його творів, переживають небачені чарівні пригоди («Бронзовий кабан», «Штопальна голка», «Комірець», «Олов'яний солдатик», «Кресало» та ін.).

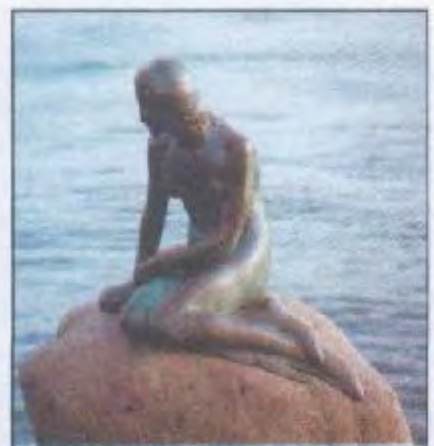
Міська ратуша.
Копенгаген

Ганс Крістіан
Андерсен

Скульптура «Русалонька».
Копенгаген

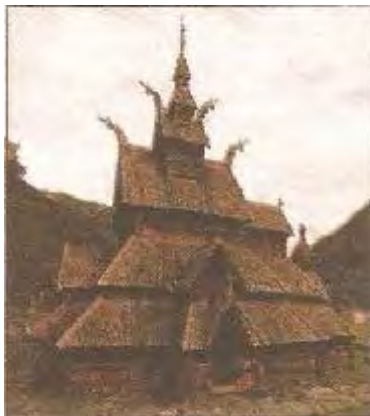
Особливу привабливість надають казкам гумор та жива розмовна мова. Надзвичайно велика роль у творах Андерсена належить оповідачеві: він є носієм етичного ідеалу письменника, взірцем його позитивного героя.

У казках Андерсен оспівував такі чесноти, як справедливість, доброта, любов та людська гідність. Ці просвітницькі та гуманістичні принципи письменник узяв за основу своєї творчості.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

- Підготуйте виставу шкільного театру «За що Г. К. Андерсен удостоївся пам'ятника за життя?»
- Проведіть конкурс лібрето до балету на одну з казок Г. К. Андерсена.
- Підготуйте літературний вечір, присвячений творчості Г. К. Андерсена.

НОРВЕГІЯ

Церква Лаердал. Норвегія

Норвегія славиться у світі видатними досягненнями своєї художньої культури. Норвезька архітектура відома унікальними церквами, що належать до XI ст. і вважаються одними з найстаріших дерев'яних будівель у Європі. Також у Норвегії збереглося багато старовинних культурних традицій, народних танців, пісень та чудових казок.

Усесвітньовідомими є норвезькі митці: художник Е. Мунк, скульптор Г. Вігаланда, письменники Б. Бйорнсон, С. Унсет, К. Гамсун та Г. Ібсен, а найславетнішим композитором Норвегії епохи романтизму є Е. Гріг.

- С) Пригадайте фрагменти із сюїти «Пер Гюнт» Е. Гріга, що звучали для вас (; на уроках музичного мистецтва. Охарактеризуйте художні образи, втілені композитором у музиці.

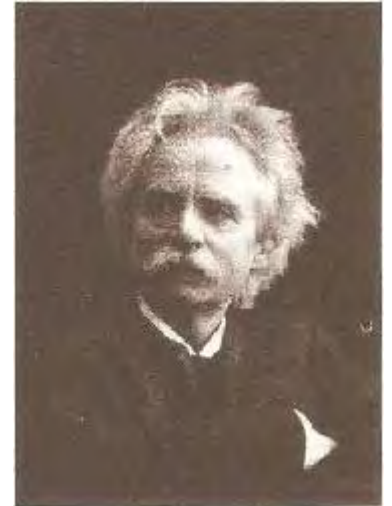
Едвард Гріг — норвезький композитор, піаніст, диригент і музичний діяч світового значення. Його творчість хоча й зазнала впливу німецького романтизму, проте є глибоко національною та самобутньою. Переважно мініатюрист, Гріг проявив себе як майстер фортепіанної («Ліричні п'єси» та інші цикли) і камерно-вокальної музики. Яскравий індивідуальний стиль Гріга як тонкого колориста багато в чому близький до музичного імпресіонізму. У ряді творів композитора втілено образи народних легенд і сказань (частини з музики до п'єси

«Пер Гюнт», фортепіанні п'єси «Хо́да гномів», «Кобольд»). Також Гріг обробляв норвезькі народні мелодії. Під їхнім впливом норвезького фольклору склалися характерні для композитора стилістичні прийоми й особливості гармонії та ритміки. Творчість Гріга становить цілу епоху в розвитку норвезького мистецтва.

ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ

- Підготуйте виставу шкільного театру за драмою Г. Ібсена «Пер Гюнт», використовуючи музику Е. Гріга.
- Проведіть творчий вечір, присвячений життю й музичній спадщині Е. Гріга.

Едвард Гріг

ШВЕЦІЯ

Культура Швеції вирізняється глибокою поетичністю. Це стосується як літератури, так і образотворчого, музичного мистецтва, архітектури, художніх ремесел.

У розвиток національної музичної культури Швеції великий внесок зробили такі майстри, як Х. Русенберг, К.-Б. Блумдаль, С.-Е. Бек й І. Лідхольм. Великою популярністю в країні користується оркестр Стокгольмської філармонії, а шведська королівська опера, заснована в 1773 р., визнана однією з кращих у Європі. У царині популярної музики відомим у всьому світі є шведський гурт «ABBA», який був надзвичайно популярним у 1980-ті роки.

Палац Дротнінхолм. Стокгольм

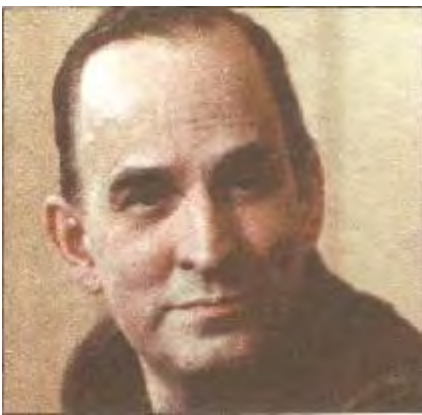

Кадр із фільму «Сьома печатка»

Світову популярність здобув живописець і графік А. Цорн, який майстерно передавав ефекти освітлення в картинах, що зображують сцени сільського й міського життя, а також у портретах. Скульптор К. Міллер, відомий своїми динамічними декоративними композиціями, є засновником національної школи цього виду мистецтва. Спрощений стиль, розроблений архітектором Гуннаром Асплундом, вплинув на сучасну архітектуру Швеції. Найбільш чітко ці тенденції простежуються в дизайні великих торговельних центрів, які виросли навколо Стокгольма та інших міст.

Кінематографічне мистецтво Швеції представлено іменами режисерів М. Стіллера, В. Шемана, А. Шеберга та І. Бергмана.

Інгмар Бергман

Інгмар Бергман. Відомий шведський драматург, сценарист і режисер розпочав творчу біографію в кіно 1941 р., редагуючи кіносценарії. Однак незабаром він написав власний сценарій під назвою «Цькування», який був екранізований 1944 р. Згодом Бергман почав сам знімати фільми за власними сценаріями. Світове визнання отримали його режисерські роботи 1950-60-х років («Сунична галявина», «Сьома печатка», «Усмішки літньої ночі»). Видатний режисер продовжував активно працювати в кіно і в подальші десятиліття, причому майже для всіх своїх картин сценарії писав сам. У 1970-80-ті роки на екрани вийшли «Дотик», «Осінь соната», «Із життя маріонеток», «Зміїне яйце», «Фанні та Олександр».

Визначним твором кінорежисера є стрічка «Сьома печатка», яка 1957 р. здобула премію Каннського фестивалю і принесла світову славу шведському режисеру. Піком творчості Бергмана й однією з найкращих картин в історії світового кіно став фільм «Шепоти і крики». Це фільм про зіткнення смерті й життя, правди й брехні.

ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ

- Напишіть відгук (рецензію) на переглянутий фільм І. Бергмана.

БОЛГАРІЯ

Культура Болгарії складалася під впливом візантійської та мусульманської традицій. Болгарія відома багатим фольклором, відмінною традиційною музикою, народними ритуалами й оповідями.

Кирило і Мефодій. Фреска монастиря Св. Наума. Болгарія

Апостоли Кирило і Мефодій перекладають книги слов'янською мовою

За часів середньовіччя Болгарія була культурним центром слов'янської Європи. Національні культури України, Росії, Біларусі, Сербії та Македонії розвинулись завдяки слов'янській писемності, що її винайшли болгарські просвітники Кирило та Мефодій. На честь цих видатних осіб починаючи із 24 травня 1851 року в Болгарії відзначають урочисте Свято болгарської культури та слов'янської писемності.

Діяльність Кирила і Мефодія

Від часів Володимирового хрещення давньоруська церква стала головним поширювачем писемної культури. Поява кириличної абетки, як відомо, пов'язується з так званою Моравською місією братів із грецького міста Салоніки Костянтина (у чернецтві Кирила) і Михаїла (у чернецтві Мефодія). Працюючи у 860-х роках у Великій Моравії як місіонери, брати на основі грецького письма впорядкували першу слов'янську абетку і записали нею перші переклади з грецького Євангелія та Псалтиря.

Що ви знаєте про слов'янські абетки глаголицю та кирилицю? Винайдення якої належить Кирилові?

Кирило та Мефодій переклали багато книг, що стало початком формування старослов'янської літературної мови, а також вони сприяли поширенню грамотності серед слов'янських народів.

ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ

- Проведіть конкурс на краще розуміння та знання лексики слов'янських мов.
- Підготуйте доповідь про життя Кирила та Мефодія.

ПІВДЕННО-ЗАХІДНІ СЛОВ'ЯНСЬКІ НАРОДИ

Південно-західні слов'янські народи, які мешкають на території Хорватії, Словенії, Сербії, Чорногорії та Македонії, мають багату духовну й мистецьку спадщину, що протягом століть формувалася під впливом античної культури Греції, Риму і Візантії, а також культур провідних країн Європи та Сходу. Проте ці народи зберегли власну самобутню культуру, зокрема художню творчість, яка увійшла до скарбниці світового мистецтва.

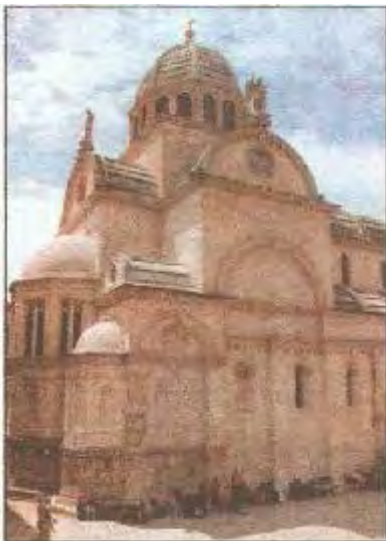
Хорватія

Хорватія — єдина європейська країна, у якій поєдналися традиції Заходу та Сходу, Центральної та Південної Середземної Європи, традиції православного, католицького та ісламського світу. Усе це знайшло відображення в унікальних пам'ятках культурно-історичної спадщини хорватського народу.

На території Хорватії розташовано чимало пам'яток світового значення: острів Шипан (епоха Ренесансу), кафедральний собор у Шибенику (XV ст., єдиний у Європі храм, зведений з кам'яних плит), каплиця в Трогирі (XV ст., у ній налічується 150 скульптурних та барельєфних зображень людського обличчя), близько 80 оригінальних літніх резиденцій знаті, побудованих за часів епохи Відродження.

Іще однією важливою характерною рисою Хорватії є її урбаністична культура. У цій країні є багато міст, які було засновано ще в античний або середньовічний періоди. Кожне місто має власні особливості, що характеризують певну історичну епоху.

Кафедральний собор.
Шибеник

Острів Шипан

У музичному мистецтві гордістю Хорватії є два видатні композитори епохи Ренесансу. Перший — Дж. Скветич (Ск'яветті), який мешкав у Шибенику й керував хором у головному соборі міста. Він написав кілька мадригалів для 4—5 голосів та інші твори, що були популярні навіть у царині ренесансного мистецтва Італії. Другий композитор — І. Лукачич, відомий як органіст собору в Спліті, — видав збірку творів для 1—5 голосів у супроводі органу.

У XVIII ст. світову славу Хорватії принесла творчість композитора Л. Соркочевича. Він навчався музики в італійських митців, багато подорожував Європою, був особисто знайомий із Гайдном та Глюком. Його прекрасні симфонії, що виконувались по всьому світу, є яскравим взірцем цього музичного жанру.

Словенія

Архітектурна спадщина Словенії здебільшого представлена різноманітними європейськими художніми стилями, збагаченими національними словенськими традиціями.

У багатьох областях країни можна знайти зразки романської архітектури XII-XIII ст. Готичне мистецтво представлено в основному зразками пізньої готики (XIV—XVII ст.). Видатними художниками епохи Середньовіччя були Й. де Лайбако, Єрней із Локи, Й. Аквіла та ін. Значний вплив італійського Ренесансу спостерігається в громадських будівлях XIV—XVI ст., особливо в містах Приморської області.

Початок XVII—XVIII ст. — епоха становлення й розквіту словенського бароко, яке також формувалося під впливом італійського мистецтва. У той час розквітла творчість таких майстрів, як Й. Страуб, Ф. Робба, Ф. Бергант.

Замок Мокріце. Словенія

Замок Оточець

Міста Словенії багато в чому зберегли середньовічний колорит. Переважають вузькі вулички з двоповерховою забудовою, збереглися давні міські стіни, ратуші, численні замки. Примітна стара частина Любляни з трьома мостами, один з яких веде до Ратуші, з фонтаном у стилі бароко і двома відкритими внутрішніми двориками. У старовинному замку і Люблянському соборі збереглися давні фрески.

У першій чверті XIX ст. в словенській архітектурі утвердився класицизм. В образотворчому мистецтві риси класицизму органічно сполучаються з романтизмом у творах Ф. Ковчича, Й. Томила і М. Лангуса.

На початку XX ст. в моду ввійшов стиль модерн та інші модерністські течії. Популярні архітектори цього часу — італієць М. Фабіані та І. Вурник — змінили архітектурне обличчя столиці Словенії Любляни, створивши оригінальний люблянський модерн.

Сербія

До сербського фольклору зверталися всі без винятку творці національних слов'янських літератур, зокрема І. Франко та С. Руданський. Зачинателем сербської національної фольклористики є Вук Караджич, автор збірок пісень і казок сербів, боснійців і чорногорців. Моральна сила, душевний ліризм і трагічність долі сербського народу проявилися в його багатій та різноманітній народній поезії.

Сербські народні пісні поділяють на дві групи, які відрізняються за тематикою та художніми особливостями: епічні («чоловічі») та ліричні («жіночі»). Епічні пісні складають чотири цикли: пісні про події до появи турків; пісні про діяння правителів із династії Неманичів; пісні, присвячені боротьбі проти турків; та пісні нового часу. Ліричні пісні розкривають традиції сербського народу, красу його культури.

Вук Караджич

Фольклорний гурт Сербії

Однією з найкращих і найвідоміших сербських епічних пісень є «Хасанагиниця», яку 1774 р. опублікував у своїй праці «Мандрівка по Далмації» А. Фортіс. Протягом наступних п'ятидесяти років «Хасанагиницю» було перекладено кількома європейськими мовами: німецькою (Й. Гете), англійською (В. Скотт), французькою (П. Нодьє).

Народна поезія стала важливим складником у процесі становлення та розвитку сербської писемної літератури. В XVI—XVIII ст. літературне мистецтво Сербії здебільшого репрезентували представники так званої «слов'яно-сербської школи», серед яких особливо виділявся Й. Раїч, автор першої систематизованої історії південних слов'ян. Просвітництво у сербів пов'язане з ім'ям Д. Обрадовича, який започаткував новий етап у розвитку національної літератури. Твір Обрадовича — «Порада здорового глузду» — став першим курсом практичної моралі для сербського народу.

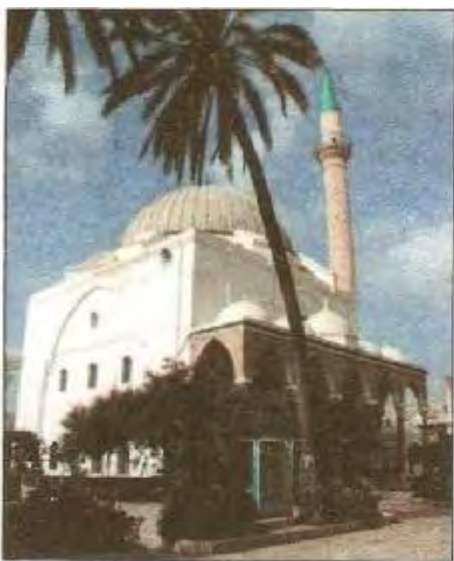
Чорногорія

Чорногорська культура розвивалася в контексті й під впливом сербської. Сербі та чорногорці, де б вони не жили, розмовляли спільною мовою, їх об'єднували не тільки схожість національних інтересів, але й загальні зусилля в розвитку освіти, мистецтва, науки.

Діяльність таких визначних представників культури, як Д. Обрадович, В. Караджич, П. Негош та ін., мала велике значення як для сербів, так і для чорногорців. Захід і схід, православ'я та іслам, романський стиль і готика, бароко і абстракціонізм брали активну участь у формуванні зовнішньої та внутрішньої суті культури Чорногорії.

Розвиток суспільства сприяв становленню нового культурного середовища, головною ареною для вираження якого став Котор. Його

Мечеть Хусейн-паші. Пльовл

Церква Успення Богородиці. Монастир Морача

величні та витончені церкви і фортеця, громадські будинки і споруди, що збереглися до наших днів, зараз внесені ЮНЕСКО до списку всесвітньої спадщини. Визначними культурними пам'ятками є також мечеть Хусейн-паші Болянича в Пльовлі та світські споруди — Будинок поміщика Реджепагича в Плаві та численні монастирські комплекси Чорногорії: монастир Морача, Півський монастир, високогірний монастир Острог із розписами у візантійському стилі.

Сучасну художню творчість Чорногорії представляють абстракціоністи П. Лубарда, М. Милунович, Д. Джурич, В. Станич, чиї роботи перебувають не тільки в музеях Чорногорії, але й у найвідоміших галереях світу.

Македонія

Македонія — чудова країна з багатою культурною спадщиною, що увібрала в себе кращі мистецькі здобутки різних епох і країн Європи.

Археологічні розкопки на території Македонії дають унікальний матеріал для дослідження античної культури. Тут збереглися фрагменти римських терм, вілли воєначальників, мозаїка, гончарні майстерні. Поблизу міста Охрид були знайдені руїни ранньохристиянської базилики, зведеної в V ст. На її стінах збереглася мозаїка, що зображує чотири ріки Раю.

На архітектурний стиль середньовічної Македонії вплинуло візантійське мистецтво. Одним із головних міст македонців на той час був Охрид, де збереглася унікальна пам'ятка XI ст. — тринефна базиліка святої Софії, відома своїми унікальними старовинними фресками, зокрема із зображенням Божої Матері на престолі з немовлям Ісусом на колінах. Іще одним прикладом застосування візантійського стилю є фортеця XI ст. в Струмиці.

Базиліка святої Софії. Охрид

Майдан міста Скоп'є

Театральне мистецтво Македонії веде свою історію з 1901 р., коли в Скоп'є була створена перша трупа. Невдовзі в цьому ж місті було відкрито перший стаціонарний сербський Народний театр (від 1945 р. — Македонський народний театр), а 1947 р. при цьому театрі організували оперну трупу.

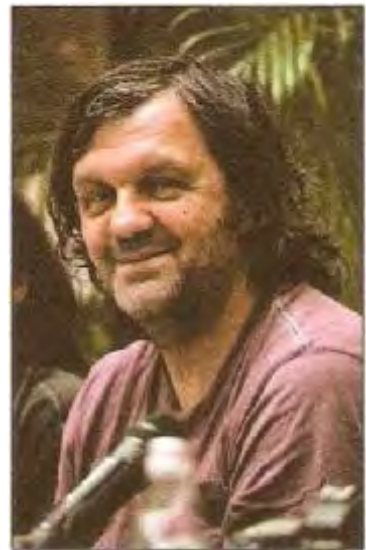
Нині в Македонії налічується десять професійних театрів. Із 1961 р. щорічно в країні проводяться Струзькі співацькі вечори та інші культурні заходи міжнародного значення.

Розвиток музичного мистецтва в Македонії веде свою історію від прадавніх часів. Серед пісенної спадщини македонців можна знайти навіть античні поетично-інструментальні твори часів Александра Великого (Македонського). Велику частину народної музики становлять так звані «юначки» (ліричні пісні), різноманітні народні танці, традиційні календарно-обрядові (особливо зимового і весняного циклів) та весільні пісні.

Творчість Еміра Кустуріци — видатного кінорежисера сучасності

Емір Кустуріца народився в Сараєво, столиці Боснії та Герцеговини. Навчався в Празькій кіноакадемії. Дипломна робота молодого режисера «Герніка» у 1976 р. завоювала головний приз на фестивалі студентських фільмів у Карлових Варах. А вже перша повнометражна картина Кустуріци «Чи пам'ятаєш ти Доллі Белл?», знята 1980 р., отримала приз на престижному кінофестивалі у Венеції. Після цього фільму Кустуріцу назвали режисером ХХІ ст.

Е. Кустуріца отримав кілька найпочесніших нагород «Золотої пальмової гілки» Каннського фестивалю за фільми «Тато у відрядженні», «Час циган», «Андерграунд». У 1998 р. на Венеціанському кінофестивалі Кустуріца успішно представив фільм «Чорна кішка, білий кіт», знову підтвердивши свою славу видатного майстра.

Емір Кустуріца

Милорад Павич — автор «першої книги ХХІ століття»

Милорад Павич — сербський поет, прозаїк, літературознавець, перекладач, фахівець з історії сербської літератури ХVІІ—ХІХ ст. та поезії символізму, один із найвідоміших письменників ХХ ст. Письменник народився в Белграді. Його батько був скульптором, а мати викладала філософію й була знавцем сербського фольклору. Писати Павич почав із раннього віку й завжди вважав літературу своїм покликанням.

Твори Павича перекладені багатьма мовами. Його вважають одним із найяскравіших представників постмодернізму й магічного реалізму. Знаменитий роман «Хозарський словник», виданий 1984 р., приніс авторові всесвітнє визнання. Серед інших творів Павича — «Пейзаж, намальований чаєм», «Ящик для письмового приладдя», «Зоряна мантия» та ін. Свою останню книгу, «Мушка», письменник видав 2009 р.

М. Павич викладав у багатьох європейських університетах, переклав сербською Байрона й Пушкіна, 2004 р. був номінований на Нобелівську премію в галузі літератури.

«Хозарський словник» М. Павича став європейським відображенням магічного реалізму. Критики захоплено прийняли роман, назвавши його першим зразком нелінійної прози, а самого М. Павича — першим письменником ХХІ ст.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

- Проведіть відеовечір «Музика у фільмах Е. Кустуріці».
- Придумайте кінцівку до роману М. Павича «Пейзаж, намальований чаєм».

ПОЛЬЩА

Польща — одна із західних слов'янських країн, яка повною мірою наслідувала й засвоїла культурні здобутки інших країн Європи. Розвиток національної польської культури, що має багаті народні традиції, у наш час досяг загальноєвропейських вершин.

Одним із найвизначніших композиторів, яким пишається польський народ, є Ф. Шопен. Надзвичайно талановитий композитор і піаніст-віртуоз, він був неперевершеним творцем мелодій і збагатив західноєвропейську музику невідомими їй доти слов'янськими елементами й ритмічним малюнком, запозиченим із національних танців і пісень польського народу.

Фредерік Шопен — син польської землі

Творчість Шопена пов'язана переважно з фортепіанною музикою. Саме для виконання на фортепіано композитор створив чимало мазурок, етюдів, полонезів, ноктюрнів та ін. Також композитор запропонував нове трактування інших музичних жанрів: створив фортепіанну баладу, перетворив скерцо на самостійний твір, опоектизував танцювальні жанри. Серед визначних творчих здобутків Шопена — удосконалення й урізноманітнення техніки гри на фортепіано, що значною мірою збагатило виражальні засоби цього музичного інструмента.

Народне музичне мистецтво відіграло значну роль у творчості композитора. Він уславив польські танці мазур (мазурку) та полонез («польський»), зробив їх одними з найпопулярніших у світських колах різних країн Європи. Вишукані мазурки й урочисті пишні полонези Шопена стали головною окрасою балів ХІХ ст. Завдяки таланту Шопена значної популярності набув і вальс, у якому композитор також щедро використовував інтонації й ритми польської народної музики.

Фредерік Шопен

Серед найвідоміших творів Шопена — «Велика фантазія на польські теми», «Краков'як», «Велике концертне рондо», «Великий блискучий полонез», «Революційний полонез».

Ф. Шопен є композитором, чия творчість увібрала кращі традиції романтичного мистецтва й національної культури. Він сконцентрував у музиці найбільш перспективні художні тенденції романтизму, поєднав у творах вокальність та інструментальність, пісенність і танцювальність, тобто найважливіші принципи музичного мистецтва.

ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ

- Влаштуйте музичну вітальню для батьків на тему «Ф. Шопен — поет фортепіано».

ЧЕХІЯ

Чехія споконвіку перебувала на перехресті європейських культур. Багата творча спадщина країни й велика кількість історико-культурних пам'яток завжди приваблювали до неї мандрівників.

Чеська культура славна видатними представниками різних видів мистецтва. У музиці це Б. Сметана й А. Дворжак, у літературі — Ф. Кафка, Я. Гашек, К. Чапек. Серед чеських художників найвідомішим є засновник чеського живопису А. Муха (стиль «артнуво»), Й. Манес та Ф. Купка.

Славетні собори, костьоли й замки Чехії хоча й збудовані за проектами іноземних архітекторів (виходців з Італії, Німеччини, Франції), проте є втіленням національного духу чеського народу, оскільки багато майстрів, які приїхали до Богемії, знайшли тут свою другу батьківщину. Один із найвідоміших архітекторів ХІV ст. — П. Парлерж, якого чеський імператор Карл ІV запросив із баварського містечка Гмюнд, звів у Богемії чимало кафедральних соборів (зокрема продовжив будівництво собору святого Віта в Празі) та побудував Карлів міст.

Творчість Бедржиха Сметани

Бедржих Сметана

Найвидатнішим представником чеського музичного мистецтва XIX ст. є Бедржих Сметана, основоположник чеської національної опери, продовжувач традицій кращих композиторів Європи — Россіні, Верді та Бізе.

Творчість Сметани позначена яскравою національною самобутністю. Він був першим чеським композитором, який використовував у своїх творах народні сюжети та мотиви. Перлинами творчої спадщини Сметани є програмні інструментальні твори та опери. Сметана розробив провідні оперні жанри — героїко-патріотичний («Бранденбуржці в Чехії», перша в європейському мистецтві опера, повністю написана чеською мовою), лірико-комічний («Продана наречена», у музиці використані ритми та інтонації чеських народних пісень і танців), трагічний («Далібор»), епічний («Лібуше», оспівує мудрість і силу чеського народу).

Симфонічний цикл Сметани «Моя батьківщина» утвердив класичні традиції чеської симфонічної музики — демократизм, національний колорит, патріотизм. У роботі над циклом композитор, спираючись на традиції романтичного програмного символізму (передусім Ф. Ліста), використовував фольклорні мотиви.

Народнопісенними інтонаціями просякнуті вокальні твори Сметани, а ритмами народних танців — його фортепіанні п'єси.

Ім'я композитора Сметани надзвичайно шановане в Чехії: виконанням циклу «Моя батьківщина» щорічно відкривається музичний фестиваль «Празька весна», а симфонічна поема «Влтава» є неофіційним чеським національним гімном.

На честь композитора названо концерний зал у Празі й організовано три музеї.

Творчість Б. Сметани мала величезний вплив на відомих чеських композиторів наступних поколінь, зокрема А. Дворжака, З. Фібіха та ін.

ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ

- Прослухайте твори Б. Сметани та проаналізуйте їх художньо-образний зміст.
- Виконайте комп'ютерний проект на одну із запропонованих тем: «Видатна архітектура Чехії», «Біографія й творчий шлях Я. Гашека», «Національний колорит творів чеських композиторів».

Замок Бран. Румунія

Інтер'єр замка Пелеш. Румунія

РУМУНІЯ

Румунія — дивовижна країна, чия культура оповита легендами. Сприяють цьому численні середньовічні пам'ятки архітектурного мистецтва. Замки та палаци Румунії краще за все демонструють унікальні архітектурні стилі й елементи, що відображають національні традиції та звичаї. Ці величні споруди, зведені протягом XIV—XVIII ст. і призначені для захисту румунських земель від іноземних загарбників, надихнули відомих європейських письменників на створення чудових романів, зокрема «Замок із Карпат» (Жюль Верн) та славнозвісний «Дракула» (Брем Стокер).

Багато хто вважає замок Пелеш одним із найкрасивіших в Європі. Збудований наприкінці XIX ст. у стилі неоренесансу, він є чудовим взірцем розкішної вишуканості. Його 160 кімнат оздоблені кращими експонатами європейського мистецтва: люстрами з муранського скла, німецькими вітражами, виробами мейсенської порцеляни та ін.

Замок Бран — середньовічний замок-фортеця. Він був зведений наприкінці XIV ст. місцевими жителями за власний кошт із метою захисту міста Брашов, а потім слугував митною станцією. Бран часто називають Замок Дракули, пов'язуючи його з ім'ям загадкового румунського графа. Будівля замку має чотири рівні, що сполучаються між собою сходами, а його зали та коридори утворюють таємничий лабіринт. Бран — місце, де зберігається рідкісна колекція меблів XIV—XIX ст., біля його входу розташований відкритий етнографічний музей старовинної народної архітектури з експозиціями національного румунського одягу та предметів декоративно-прикладного мистецтва (килими, кераміка та різьблені дерев'яні вироби).

Килимарство Румунії

Ткацьке мистецтво румунського народу найбільшою мірою виявляється в особливостях декорування й побутового застосування народних килимів. В основі ткання килимів, як і всіх інших видів народних тканин, лежить домашнє ремесло. Килимові вироби, які здавна виготовляли в Румунії, мають назви скоарце, перетаралес. Художні особливості румунських килимів формувалися на традиційних принципах орнаментально-композиційного і кольорового рішень. Ткані вироби у вигляді вузьких доріжок, які є своєрідною перехідною формою від верет (ряднин) до килимів, здавна побутували в гірських місцевостях Румунії. Зазвичай їх виробляли мандрівні ткачі.

Загалом художньо-стильові особливості румунського килимарства сформувалися на місцевих традиціях народного ткацтва. У Румунії виділяють три основні типи килимів: олтенський, мунтенський, банатський. За характером оздоблення килими можна поділити на дві великі групи: прикрашені рослинними мотивами і з геометричною орнаментикою. Кожна з цих груп має певну територію поширення, хоч важко вказати якийсь килимарний осередок, де б не виготовлялися одночасно рослинні й геометричні килими.

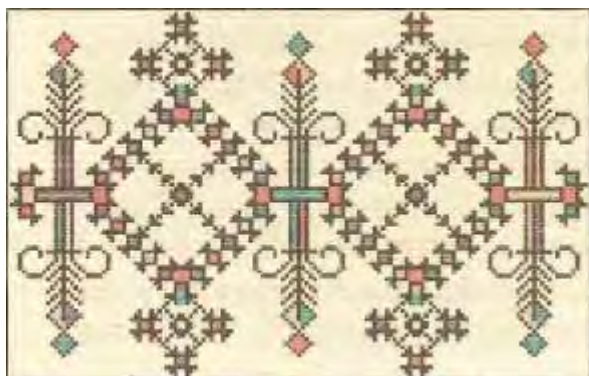
Румунські килими з геометричним малюнком вирізняються особливим лаконізмом і великим візерунком, який створюється з одного мотиву. Також килими вишивають шерстяними нитками, муліне, використовують намистинки.

Для румунських килимових виробів початку ХХ ст. є характерним поперечно-смугасте розташування орнаменту (ромбоподібних фігур зі ступінчастими та зубчастими контурами). Кольорова гама насичена й контрастна.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

- Зробіть ескіз геометричного або рослинного румунського килима.
- Підготуйте вечір «Граф Дракула — герой трансильванських легенд».

Національний румунський орнамент

УГОРЩИНА

Угорська художня культура є невід'ємною частиною європейського культурного простору й водночас унікальною з точки зору національних особливостей.

Угорщина — країна музики й танців. Тут виникла запальна суміш самобутньої угорської музики з ледь уловимим відтінком пристрасних циганських мотивів. Мелодика народної угорської музики простежується у творчості багатьох провідних європейських композиторів: Гайдна, Бетховена, Шуберта, Брамса. Музика Угорщини XIX ст. передусім пов'язана з іменами Ф. Ліста, видатного композитора-романтика, та Ф. Еркеля, автора національного гімну і творця угорської національної опери. Початок XX ст. відзначений творчістю відомого угорського митця, «короля оперети» І. Кальмана.

Танець «чардаш» — душа угорського народу

Чардаш — традиційний угорський народний танець. Його назва в перекладі з угорської означає «заїжджий двір», «трактир». З'явившись в Угорщині, чардаш був поширений циганськими музичними ансамблями і в інших країнах: Словаччині, Словенії, Хорватії, Чехії.

Відмінною ознакою чардашу є значна варіація його темпу. Починаючись із повільного ліричного вступу танцю по колу (ласо), він завершується у вкрай стрімкому ритмі парного танцю (фриш). Чардаш танцюють і чоловіки, і жінки. До тематики чардашу зверталися у своїй творчості такі композитори, як В. Монті, Й. Брамс, П. Чайковський, Й. Штраус, Ф. Ліст та ін.

Чардаш

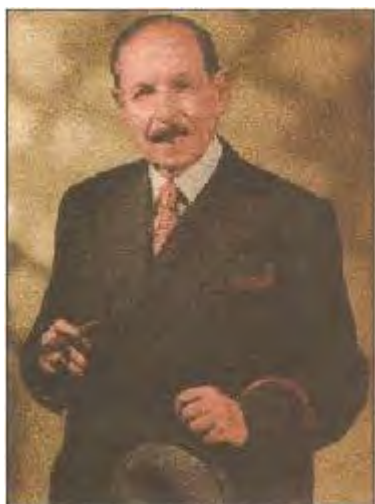
Творчість Імре Кальмана — «короля оперети»

Музика Кальмана не має аналогів в опереті за своєю святковістю, досконалістю мелодики й оркестрування. У ній помітно відчутні народні угорські мотиви.

Одним із найвидатніших творів композитора є оперета «Сільва». Основу мелодійності цього твору, який називають «оперетою всіх часів і народів», становлять романтичні арії та дуети, яскраві танцювальні ритми. Театралам важко уявити афішу музичного театру без цієї назви. Мабуть, саме тому «Сільва» не сходить з афіш світової музичної сцени з першого дня прем'єри у Відні в 1915 р.

Один з останніх шедеврів І. Кальмана — «Фіалка Монмартра» — був поставлений 1931 р. в Парижі. Цей твір угорський композитор присвятив своїй молодій дружині, російській актрисі В. Макінській.

Імре Кальман

Сцена з оперети «Сільва»

Загалом творчий доробок Кальмана становлять 20 оперет, серед яких найвідоміші — «Баядера», «Маріца», «Принцеса цирку», «Маленький король» та ін.

Творчість Кальмана є дуже шанованою в Україні. Його славетні оперети входять до репертуару багатьох українських театрів музичної комедії (Київ, Одеса, Харків, Львів, Донецьк та ін.).

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

- Створіть альбом «Імена славетних українських співаків, виконавців провідних ролей в оперетах І. Кальмана».
- Перегляньте оперети І. Кальмана (у театрі, у вигляді кіноверсії чи телеверсії).

ШВЕЙЦАРІЯ

Швейцарія — дивовижна країна, яка дбайливо зберігає власну культурну спадщину. Мистецтво країни розвивалося, з одного боку, під впливом німецької, французької та італійської культури, а з іншого, на основі власних художніх традицій. Тому й досі дуже важко точно сказати, що таке власне «швейцарська культура». У самій Швейцарії розрізняють поняття «швейцарська культура» (як правило, народне мистецтво) і «культура Швейцарії».

На території країни розташовані чотири світові пам'ятки культури: Старе місто Берна, замки Беллінози, монастир Санкт-Галлена й монастир святого Іоанна Хрестителя в Мюстаїрі.

Музичне мистецтво країни неоднорідне за своїм складом, оскільки у Швейцарії рівноправно існують такі мови: німецька, французька

Вулиця Берна

та італійська. У фольклорі Швейцарії найтипівішими жанрами є історична пісня, пастуші награші на альпійських ріжках, деякі танцювальні наспіви-награші (зокрема «пташина полька») та йодли (наспіви, що характеризуються частим застосуванням фальцету).

Найвідомішими швейцарськими письменниками були М. Фріш, світову популярність якому принесли романи («Штіллер», «Ното Гаґег» і «Назву себе Гантенбайн»), та Ф. Дюрренматт, швейцарський прозаїк, публіцист, драматург, один із майстрів психологічного детективу. Найвизначніші його твори — «Суддя та його кат», а також п'єси «Візит старої дами», «Фізики», «Шлюб пана Міссісіпі».

Але найбільшої популярності у Швейцарії набуло мистецтво створення годинників.

Кишеньковий годинник — витвір швейцарського ювелірного мистецтва

Перша женевська гільдія годинників, до якої входили сотні майстрів із різних країн, була створена 1601р. Але згодом майстри стали оселятися в різних містечках Швейцарії, започатковуючи власні годинникові фірми. До середини XVII ст. Швейцарія стала абсолютним світовим лідером у виробництві годинників.

У Женеві розвиток годинникарства також не припинявся. Однак Женевський годинниковий завод — перший у Швейцарії — був створений лише 1804 р. Масове виробництво швейцарських годинників

Старовинний швейцарський годинник

Сучасний наручний годинник фірми «ROLEX»

стало можливим наприкінці XIX — на початку XX ст. У той час були впроваджені розробки інженерів П. Ф. Інгольда, який запропонував машину для вирізування шестерень та плат, й А. Лешо, автора принципу взаємозамінності деталей у годинниковому механізмі. Завдяки цьому нововведенню швейцарські годинники, найточніші й найвишуканіші, стали значно доступнішими за ціною.

У 1926 р. в місті Гренхені з'явилися перші наручні годинники з автопід заводом (практично в тому вигляді, у якому вони існують нині). У 1967 р. в Невшателі були створені перші кварцові наручні годинники, а в 1972 р. з'явилися електронні годинники на рідких кристалах. Найвідомішими швейцарськими брендами є «Rolex», «Tissot», «Longines», «Candino», «Raymond Weil», «Appella» та інші.

Чи не щороку швейцарські годинникові компанії представляють світовій громадськості нові зразки свого мистецтва, що вражають своєю технологічною досконалістю й функціональною універсальністю. У всьому світі швейцарські годинники посідають перше місце завдяки своїй високій якості.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

- Підготуйте літературний вечір на тему «М. Фріш і Ф. Дюрренматт — видатні письменники XX ст.», «Вистави Ф. Дюрренматта на сценах українських театрів».
- Розробіть дизайн власного кишенькового годинника.

КРАЇНИ ПРИБАЛТИКИ

Багато гарних пісень та легенд побутує в країнах Прибалтики — Литві, Латвії, Естонії. Любов до рідної землі, що втілилась у музиці, піснях, танцях, поезії, в архітектурі, живописі, скульптурі, є важливою рисою народної культури.

Народи Прибалтики люблять і зберігають власну національну музичну культуру. Співуча душа прибалтів особливо виразно відобразилася в пісні. Можливо, тому в цих країнах з особливою увагою ставляться до пісенних фестивалів і свят.

Видатними постатями в художній культурі країн Прибалтики є М. Чюрльоніс та Р. Паулс, творчість яких здобула всесвітню славу.

М. Чюрльоніс — литовський художник-символіст, композитор

Мікалоюс Константінас Чюрльоніс — литовський художник, композитор і поет. У світовому живописі творчі здобутки цього майстра посідають особливе місце, а кращі з них хвилюють саме своїм «музичним живописом». Чюрльоніс — автор перших литовських симфонічних поем «У лісі» і «Море», увертюри «Кястутіс», кантати для хору й симфонічного оркестру «Вєргоілтсііз», струнного квартету. Також він записав і обробив понад 60 литовських народних пісень, склав понад 200 творів для фортепіано.

Чюрльоніс був одним з ініціаторів і учасників першої литовської художньої виставки у Вільнюсі 1907 р. Між першими творами Чюрльоніса-композитора і першою оригінальною за стилем роботою Чюрльоніса-художника лежить сім років. Восени 1903 р. він написав картину «Музика лісу». Тема й назва її запозичена митцем із власної симфонічної поеми «У лісі». Картина проста, образи її начебто породжені традиційними літературно-поетичними порівняннями: шум у лісі — це музика; прямі стовбури сосен — струни; вітер, що летить повз дерева, — це музикант, який торкає струни. Пейзаж тут — лише символічна форма втілення задуму, вираження думок і почуттів.

Мрія художника про світову гармонію й красу втілена в циклах картин «Створення світу» і «Знаки Зодіаку». У цих творах Чюрльоніс розповідає не про створення землі, а про виникнення краси світу, переходу природи від хаосу до гармонії.

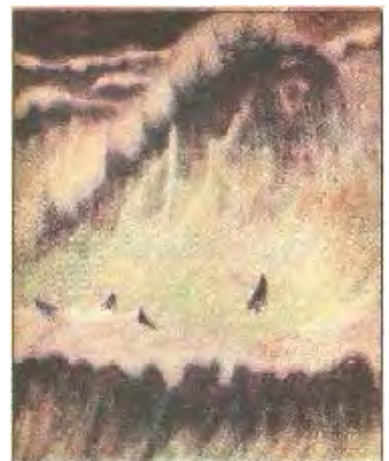
Твори Чюрльоніса поєднали вплив символізму з елементами народного декоративно-прикладного мистецтва, а також прагнення митця до синтезу мистецтв і пошуків аналогій музики й образотворчого мистецтва. Останнє особливо виразно виявилось в картинах «Соната сонця», «Соната весни», «Соната моря», «Соната зірок».

Мистецька спадщина Чюрльоніса увійшла до золотого фонду культурних надбань литовського народу та світової спільноти.

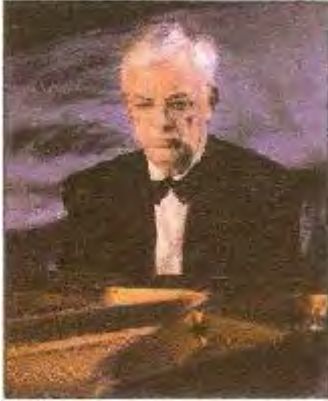
М. Чюрльоніс. Соната весни. Алегро

М. Чюрльоніс. Соната моря

Творчість Раймонда Паулса

Раймонд Паулс

Гості фестивалю «Нова хвиля» в Юрмалі

Ояр Раймонд Паулс — видатний латвійський композитор і політичний діяч, автор музики багатьох естрадних хітів і мелодій до фільмів, ініціатор міжнародних конкурсів молодих виконавців популярної музики «Юрмала» і «Нова хвиля».

Першими пісенними творами Паулса були «Ми зустрілися в березні», «Зимовий вечір». Згодом композитор написав музику для телефільмів «Стріли Робін Гуда», «Смерть під вітрилом», «Театр».

Популярність композиторові принесла в 1975 р. пісня «Листя жовте», а протягом п'яти наступних років він створив ще кілька шлягерів («Підберу музику», «Танець на барабані») та мюзикли («Сестра Керрі» і «Шерлок Холмс»).

Величезний успіх супроводжував співтворчість Паулса зі співаками А. Пугачовою («Маєстро», «Старовинний годинник», «Мільйон червоних троянд», «Без мене»), В. Леонтьєвим («Зникли сонячні дні», «Кабаре», «Полюбіть піаніста»), Л. Вайкуле («Вернісаж», «Ще не вечір», «Шерлок Холмс»).

Одним із найбільших досягнень композитора є створення ним 1980 р. дитячого ансамблю «Дзегузіте» («Зозуленька»). Цей творчий колектив і нині популярний у різних країнах світу.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

- Створіть афішу до виставки творів М. Чюрльоніса.
- Підготуйтеся до інтерв'ю з Р. Паулсом.

БЕЛАРУСЬ

Білоруський народ протягом століть створив унікальну самобутню культуру, що увійшла до духовної скарбниці слов'янських народів.

Надзвичайну славу білоруському народові приніс музичний фольклор, у якому яскраво втілилися давні дохристиянські звичаї та обрядовість. Здавна шануючи природу рідного краю, білоруси оспівували її в пісенних творах календарної обрядовості.

Володимир Мулявін

Платівка гурту «Пісняри»

Ансамбль «Пісняри» під керівництвом Володимира Мулявіна

Творче життя білоруського гурту «Пісняри», створеного у 1969 р., налічує понад сорок років. Його засновником став талановитий музикант Володимир Мулявін. Спочатку «Пісняри» виступали як фольклорний гурт, в основі його репертуару були обробки білоруських народних пісень. Але пізніше до репертуару ввійшли пісні на вірші відомих поетів (Я. Купали, Р. Бернса та ін.). Ансамблем було поставлено дві рок-опери — «Пісня про долю» і «Гусляр».

За роки музичної творчості колектив здобув величезну популярність не лише на батьківщині, але й у країнах близького та далекого зарубіжжя. «Піснярів» навіть називали «білоруськими "Бітлз"», а платівки виходили мільйонними тиражами. 1970 р. гурт переміг на конкурсі пісні в Москві та на міжнародному фестивалі «Сопот» у Польщі.

Із 1998 р. гурт переживав скрутні часи забуття, розколу та інші негаразди. В. Мулявін пішов із життя 2003 р., а наступного року колектив остаточно розділився на три самостійні гурти. Проте нині в основному колективі перебувають усі ті, хто працював із В. Мулявіним. На честь лідера та засновника ансамблю колектив написав пісню-реквієм під назвою «Нароч».

ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ

- Проведіть конкурс співу під караоке (або інший музичний супровід) пісень із репертуару «Піснярів».
- Встановіть зв'язки між народними культурами України та Білорусі. Знайдіть між ними спільні риси старослов'янської обрядовості.

А. Муха. Ніч

ЗНАЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ

Культура Європи є передусім особистісною культурою (у цьому полягає її універсальність), вона відкрита до сприйняття інших культур і заснована на свободі творчого самовираження. Особистісний характер європейської культури визначає її особливе ставлення до всього, що існує за її межами. Це не тільки толерантність, а й демократичність, прагнення переймати кращі мистецькі надбання й надавати їм нового змісту. Усі принципи європейської культури — її особистісний характер, універсальність та свобода творчості — не можливі один без одного. Вони пов'язані з її місією — інтерпретувати всі культури людства — як ті, що існували раніше, так і нинішні — для створення нового творчого потенціалу наступних поколінь.

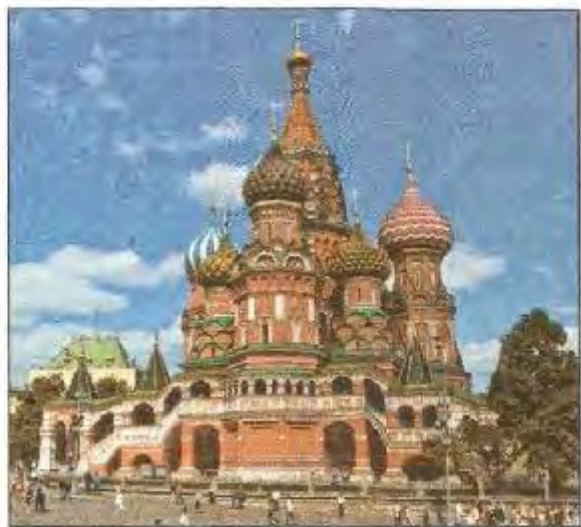
ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

- Позначте на контурній карті розташування кількох найвідоміших знакових пам'яток європейської художньої культури (на вибір).
- Створіть відеоролик на тему «Європа — спільний дім її країн».

Сцена зі спектаклю Ж. Б. Мольєра «Тартюф»

Собор Василя Блаженного. Москва

Розділ II

АРАБСЬКА ХУДОЖНЯ

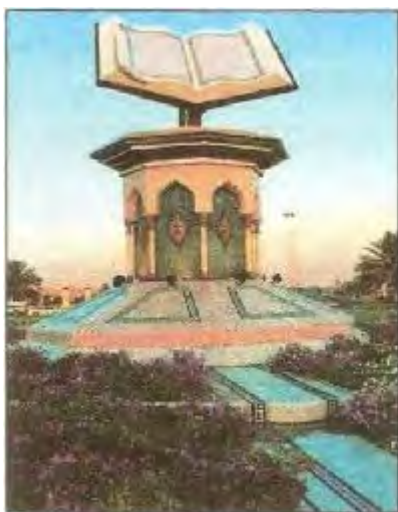
купшуш

Значення художньої культури арабо-мусульманського регіону

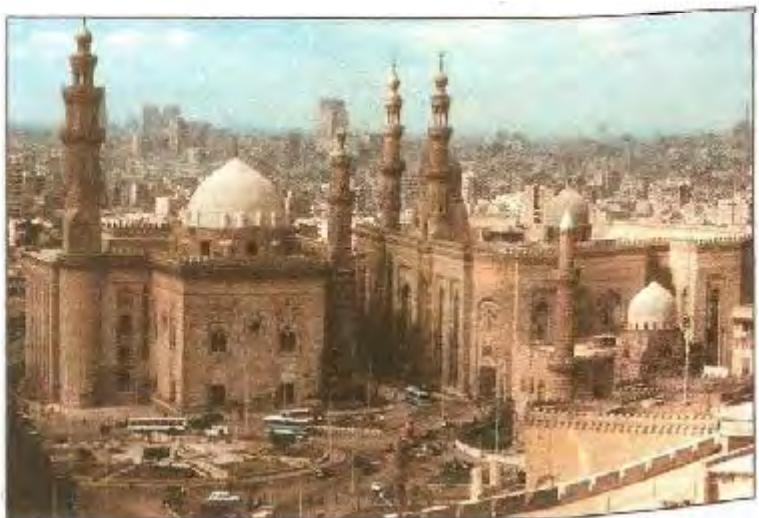
Арабо-мусульманська культура, яка становить вагомую частину світової культури, формувалася на основі художніх традицій тих народів і країн, де провідною релігією є іслам. Переважно це держави Близького і Середнього Сходу, Північної Африки, Піренейського півострова (Туреччина, Сирія, Ірак, Іран, Індія, Єгипет тощо).

«Золотий вік» мусульманської художньої культури припав на IX-XII ст., коли саме вона визначала рівень світової матеріальної і духовної культури. Одна з найважливіших рис класичної мусульманської культури — це те, що її основним структурним елементом є не стільки наука (як у західноєвропейській), скільки ціннісно-ідеологічні течії, що визначають характер пізнання та розуміння картини світу. Ці течії мають загальну систему, в основі якої лежить певна сукупність релігійних уявлень про основи буття людини й світобудову.

Пам'ятник Корану.
Шарджа. ОАЕ

Каїр. Єгипет

Іслам як підґрунтя морально-естетичної специфіки арабомусульманського мистецтва

Ісламське (мусульманське) мистецтво — художня творчість народів Близького й Середнього Сходу, що сформувалася на основі культурних традицій цього регіону та принципів ісламу. Основою, на якій розвивалося ісламське мистецтво, є Коран.

Від самого початку мистецтво арабських народів відрізнялося самотутністю, що зумовлено зв'язком з етнічною культурою. Проте ісламізація, яка зрештою охопила більшість цих країн, визначила загальні художні принципи, що стали обов'язковими для всього мусульманського світу.

Провідними видами ісламського мистецтва є архітектура, каліграфія, книжкова графіка, кераміка та декоративно-прикладне мистецтво. Головною особливістю художньої творчості мусульман є майже повна відсутність зображення людини (виняток становить книжкова мініатюра). Це пов'язано з тим, що Коран визнає будь-яке відображення людської постаті (у скульптурі чи живописі) за одну з форм ідолопоклонства, яке трактується як гріх перед Аллахом.

Одна зі священних «заповідних» територій ісламу — Мекка, що поблизу Червоного моря (нині територія Саудівської Аравії). Із VII ст. це місто є центром паломництва мусульман усього світу: згідно з ученням ісламу, тут жили Адам і Єва, народився пророк Мухаммед. Окрім того, Мекка має велике значення для ісламського архітектурного мистецтва, оскільки в ній розташована головна мечеть Масджид аль-Харам, на яку зорієнтовані всі інші мечеті мусульманського світу (молитовні ніші міхраби вказують напрямом на Мекку).

Каліграфія в мистецтві ісламу посідає особливе місце. Вона виникла на основі копіювання тексту Корану, який вважається творінням Аллаха, отже, написане слово саме по собі набуває сакрального

Мечеть Масджид аль-Харам.
Мекка. Саудівська Аравія

Арабська каліграфія

змісту. Згодом каліграфічне письмо виокремилось як самостійне мистецтво, яке потребує від художника надзвичайної майстерності й відчуття досконалої форми.

ТЕМА 1. ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНЕ МИСТЕЦТВО

Арабо-мусульманському мистецтву властива яскраво виражена декоративність. Утілена в чудовій орнаментальності, вона є основою ісламського живопису. Орнамент — «музика для очей» — відігравав дуже важливу роль у середньовічному мистецтві всіх народів Близького і Середнього Сходу. Арабам належить першість у створенні арабесок — візерунка нового типу, що складається з перетинання й переплетення стилізованих рослинних мотивів і різних геометричних фігур.

В арабесках складність загальної побудови доповнюється багатством тонко розроблених деталей. Нерідко орнамент містить елементи знаменитого арабського каліграфічного письма (цитати з Корану). У розробці орнаменту арабські майстри досягли дивовижної віртуозності, створивши надзвичайне різноманіття композицій, заснованих на точному математичному розрахунку й разом із тим одухотворених художньою фантазією.

Вишуканий орнамент є невід'ємним елементом оздоблення творів у всіх видах мистецтва ісламських країн. А в декоративно-прикладному мистецтві він є провідним.

Арабески

Фрагмент сторінки Корану.
XIII—XIV ст.

Багдадська школа книжкової мініатюри (XII-XIII ст.)

Художнє оформлення книг традиційно відносять до графічного мистецтва, але митці ісламських країн додали до нього багато нових технік та прийомів, наблизивши свою творчість до декоративно-прикладного мистецтва. Вони перетворювали книгу на коштовну річ, предмет, що підкреслював високий соціальний статус власника.

У XII-XIII ст. у Багдаді почало розвиватися мистецтво книжкової мініатюри, що зрештою визначило появу місцевої художньої школи.

Багдадська мініатюра першої третини XIII ст. відзначається простими композиціями, ясними й чіткими малюнками та палітрою, яка складена з кількох чистих кольорів. Накладанню фарб на папір передувало створення підготовчого рисунка, виконаного чіткими червоними й чорними контурами. Потім художник ретельно прописував кольори.

В аббасидських рукописах ілюстрації не відокремлювалися від тексту, а органічно впліталися в його канву, розцвічуючи філігрань каліграфічних рядків яскравими вставками. Мусульманські художники тієї епохи запозичили деякі прийоми (нанесення світлих фарб поверх темних, розміщення профільної фігури в рамках прямокутного поля та ін.) у візантійських мініатюристів. Часто вони прикрашали голови персонажів німбами, використовуючи їх як декоративні елементи.

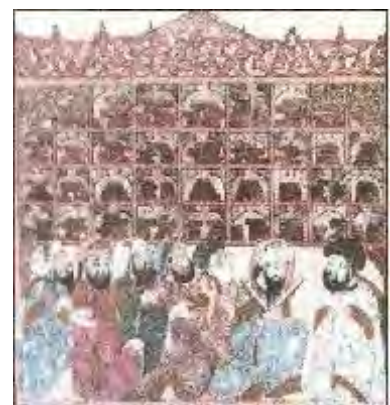
У книжкових мініатюрах багдадської школи містяться початкові елементи розповідності, але конкретне середовище, у якому відбувається дія, або відсутнє, або передане лише натяком — уведенням деяких деталей архітектурного обрамлення або вузької смужки квітучого луку під ногами людей.

Серед мініатюр, що прикрашали рукописи наукового змісту, як зразок можна назвати «Фармакологію» Діоскорида (давньоримського військового лікаря), ілюстровану 1222 р. художником Абдаллахом Ібн Фадлом.

Абдаллах Ібн Фадл.
Аркуші «Фармакології»

Аль-Васіті. Мініатюри з трактату Аль-Харірі

Мініатюри «Фармакології» являють собою двофігурні композиції, у яких усі фігури й предмети розташовані в одному плані, паралельно площині аркуша. Барвиста гама в п'ять-шість кольорів не вирізняється багатством, у ній переважають оранжево-червоні, тьмяно-зелені, блакитні та пісочно-жовті тони, часто застосоване золото. Незважаючи на те, що художник достовірно передавав зовнішній вигляд людей, створені ним образи несуть у собі риси умовно-символічного характеру.

Джерелом натхнення багатьох майстрів книжкової ілюстрації став образ Абу Зайда із Серуджа, «ошуканця і хитруна, любителя гострого слівця». Його створив арабський прозаїк і поет Аль-Харірі. Абу Зайд став провідним персонажем у живописі видатного художника Аль-Васіті, представника багдадської школи книжкової мініатюри.

Аль-Васіті сам, без допомоги писаря, позолотника, рисувальника та живописця, переписав тексти Аль-Харірі та прикрасив книгу мініатюрами. Цикл ілюстрацій Аль-Васіті якнайкраще характеризує особливості багдадської школи живопису. Митець, не порушуючи основ і цілісності сформованого стилю, зумів надати багдадській школі живопису пишноти. Його мініатюри зачаровують красою палітри, виразністю жестів і поз персонажів, різноманітністю композицій, невичерпною винахідливістю у створенні масових сцен, умінням лаконічно, але точно охарактеризувати місце дії. Він насичував мініатюру безліччю деталей, що надають композиції глибини. У результаті цілком достовірний світ жанрової сценки наділявся прихованим змістом, досягнення якого потребувало розумових зусиль. Мальовничу тканину мініатюри художник будував за принципом арабесок: від простого до складного, повторенням і нашаруванням подібних елементів. Урівноваженість і гармонійність мініатюр Аль-Васіті відповідають уявленням мусульманського художника про красу як вияв гармонії божественного творіння.

Із завоюванням Багдада монголами у 1258 р. і падінням халіфату Аббасидів слава багдадської школи живопису згасла; чудові досягнення Аль-Васіті в галузі жанрової мініатюри були втрачені, не отримавши належного розвитку у творчості арабських художників наступних поколінь.

Турецьке гончарне мистецтво

Турецька художня кераміка — облицювальна та побутова — набула розвитку ще в XV ст. в містах Малої Азії. Для орнаментів характерними є рослинні мотиви, виконані в декоративній, довільній манері розпису.

Музей турецької кераміки.
Стамбул

Таріль. Туреччина

Експозиція турецьких керамічних виробів

За типом розпису в турецькому керамічному мистецтві XVI—XVII ст. виокремлюють два типи виробів. У колірній палітрі першого типу посуду (центр — місто Ізник) превалює коралово-червоний колір у поєднанні із зеленим та блакитним. В орнаментах Ізника разом із рослинним візерунком, що має вигляд пишних букетів, зустрічаються зображення тварин та людей. Своєрідним мотивом у декорі цих керамічних виробів є стилізоване, проте надзвичайно виразне за динамікою зображення човна з парусом навіскіс.

Для другого типу розписної кераміки, що походить із Дамаска (Сирія), є характерною синя гама тонів, злегка стилізовані зображення на дні тарелів та поверхні глечиків, скомпонованих у вишукані букети тюльпанів, гвоздик, ірисів, винограду.

Під час створення керамічних виробів глину готували залежно від предмета, який планували виготовити. Її змішували з водою у спеціальних мішалках, намагаючись досягти однорідності розчину, який за потреби робили густішим або рідшим. Форму виробові надавали вручну або на гончарному крузі, пресуванням або відливанням. Вироби, що обпалювалися, називали «печивом». На них за допомогою заздалегідь виготовлених трафаретів наносились ескізи візерунків. Ці візерунки з'єднували в композиції і розфарбовували. Для того щоб глазур добре трималася, заготівка посудини мала бути особливо чистою. З цією метою «печиво» тримали деякий час під водою, а вже потім покривали глазур'ю й обпікали.

Художнє ткацтво Сирії — «дамаські тканини»

Дамаські тканини (парча, шовк) здавна були гордістю сирійських майстрів. Вишукане, легке й надзвичайно красиве полотно, привезене із Сирії, завжди мало величезний попит у країнах Європи.

Королі, вище духовенство, заможні особи замовляли із цих тканин одяг, оздоблювали ними інтер'єри палаців.

Понад три тисячоліття Китай зберігав таємницю розведення шовкопрядів, залишаючись єдиним виробником і постачальником шовку в різні країни світу. Проте араби, зумівши оволодіти секретами китайських майстрів, зрештою випередили їх.

Через заборону носити мусульманам шовковий (тобто дорогий) одяг, у Дамаску почали виготовляти унікальні тканини: зовнішній їх бік був шовковим, а виворітний — бавовняним. Пізніше сирійські майстри винайшли парчу — тканину, що мала шовкову основу, вигаптувану золотими та срібними нитками, і називалася за місцем виробництва — «Дамаск» (або «дамаст»). Нею обдаровували гостей та почесних осіб.

Далекий Схід вплинув не лише на виробництво дамаського шовку, але й на орнаменти, у яких провідними були квіткові мотиви. Разом із парчею ця вишукана тканина була найприбутковішим товаром, тож протягом кількох століть лише мешканці Дамаска володіли секретами її виробництва.

Дамаські тканини відрізняються складним переплетінням ниток, за рахунок чого на полотні з'являється гарний візерунок, який нагадує витончене ажурне мереживо. Саме майстерність ткання такого орнаменту (а не нанесення його фарбою) і визначає унікальність та коштовність сирійських тканин. Ткацький верстат для виготовлення дамаського шовку й нині залишається найскладнішим у світі механізмом, який будь-коли створювала людина.

Тканини, що виготовлялися в Сирії, здобули велику славу, і вже в епоху Середньовіччя європейцям добре була відома назва «дамаський шовк». Свідченням цього є столовий набір іспанського герцога Альби, що складається з 250 серветок, трьох великих та шести середніх скатертин, зшитих із дамаського шовку. Матерія, з якої виготовлено набір, вражає розкішшю та великою кількістю візерунків.

Фрагмент шовкового дамаського полотна. XV ст.

Дамаська парча

Килимарство   **один із найважливіших видів** прикладного мистецтва **мусульманського світу**

Ручне килимарство існує з тих часів, коли люди навчилися виробляти прядиво і тканини з волокнистих матеріалів. Батьківщиною килимарства є Персія (сучасний Іран). Історики вважають, що тодішні східні кочівники ткали щільні теплі полотна, щоб мати можливість швидко облаштувати житло. В умовах кочового життя ці полотна захищали від вітру й піщаної бурі, дозволяли розділити приміщення на житлові зони чи прикрасити його.

Мистецтво килимарства арабських майстрів передавалося від покоління до покоління і вважалося за найдорожчу сімейну цінність. Спочатку килими ткали вдома для особистого користування або в подарунок. Улюбленими декоративними мотивами на цих виробках були фантастичні птахи й тварини, рослинні й геометричні орнаменти.

Назва «перський килим» збереглася за виробами, створеними в сучасному Ірані — території, що входила до складу давньої Персії. У Корані сказано, що світ був створений Аллахом за 6 днів. Спочатку в нескінченності порожнього Всесвіту виникли 7 небес і спалахнули світила, а потім під ними прекрасним килимом була розстелена земля, придавлена для міцності горами. Тому килим асоціюється на Сході з міні-моделлю земного раю. Без нього неможливо уявити жодну мусульманську оселю, а рівень добробуту визначається кількістю та якістю килимів.

Історія східного килима нерозривно пов'язана з історією давньої Персії. Ткати килими перси вміли ще понад дві з половиною тисячі років тому. Історія зберегла для нас розповідь про перший шедевр перських майстрів — «Весняний килим» царя Хорова I, сплетений ще

Фрагмент старовинного
перського килима

Старовинний
перський килим

Килимова лавка,
Іран

у VI ст. на честь перемоги персів над римлянами та завоювання Аравійського півострова. Такий килим був ознакою влади, а його краса символізувала божественне походження. За розміром килим був величезним — 122 м завдовжки, 30 м завширшки. Але найціннішим був візерунок цього килима. Земля була вишита золотими нитками, вода — із прозорого коштовного каміння, квіти та плоди на деревах — із самоцвітів. Перекази оповідають, що, коли цей килим розгортали, відчувалася свіжість весняного повітря.

Коли в Персії провідною релігією став іслам, зображення живих істот було заборонене. Орнаменти килимів «заговорили» мовою символів і абстрактних образів. Від 1038 до 1194 р. Персія перебувала під владою турків, які мали власну культуру килимарства, і в той час відбувався обмін навичками та прийомами килимарства.

У XV ст. в часи династії Сефевідів новою столицею Персії стало місто Ісфахан. У ньому та багатьох інших містах були створені державні майстерні, де вмілі майстри створювали справжні шедеври килимового мистецтва. Релігійна заборона на зображення тварин і птахів була знята, виробництво килимів перетворилося на одне з основних джерел доходу скарбниці. У Європі перські килими стали дуже популярними, за ними споряджалися торгові експедиції.

Сьогодні Іран є провідним постачальником витворів килимарства. Кум, Наїн, Тебріз, Ісфаган, Габе — у кожному з цих міст є свої секрети майстерності й самобутні художні традиції, що полягають у якості сировини, способах плетення, кольоровій гамі, специфіці орнаментів та ін. Вважається, що тільки іранські майстри підтримують на високому рівні всі характеристики своїх килимів. Майстер ніколи не повторює візерунка у своїх виробках, хоча загальні елементи зберігаються, і за ними можна судити, у якій місцевості зроблено килим. Краса і якість перського килимарства відома в усьому світі, адже воно — взірць гарного смаку.

Східні мотиви в українській орнаментиці

Українське народне образотворче мистецтво має низку історико-культурних нашарувань і запозичень. Розвиток українського мистецтва кінця ХУІІ-ХУІІІ ст. в умовах складної взаємодії західної та східної культурних традицій сприяв насиченню стилістики українського бароко східними елементами.

Особливого поширення східні мотиви набули в ХVІІІ ст. завдяки військовим, дипломатичним, а надто торговим контактам •. України з мусульманськими країнами (зокрема Туреччиною). Так, орнамент на українських іконах кінця ХVІ-ХVІІІ ст. відобразив цілий спектр

Старовинний килим. Київщина

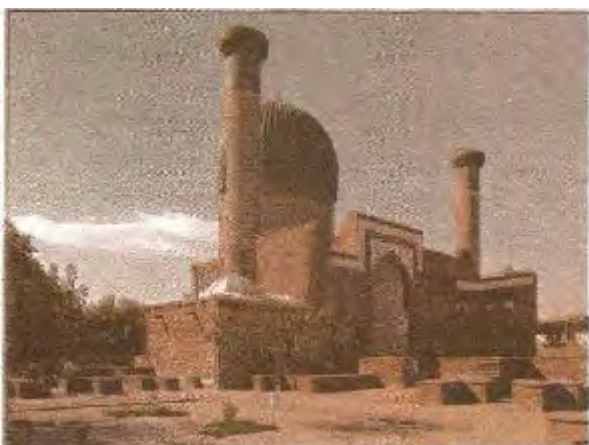
різномірних художніх традицій. Серед них є і східні: мотиви гвоздики, тюльпана, лотоса, граната з'явилися в оздобленні ікон під впливом орнаментального мистецтва країн ісламу.

Яскраво відчутні східні впливи і в українському килимарстві. Це, зокрема, рослинний орнамент, пов'язаний безпосередньо з Азією та Іраном, що розвинувся разом з елементами вишивки на Лівобережжі. Традиції східної орнаментики в українському декоративно-прикладному мистецтві набули своєї місцевої інтерпретації.

Пам'ятки арабо-мусульманської архітектури

До культових споруд арабо-мусульманської архітектури належать мечеті (храми), медресе (духовні школи-семінарії), а також мавзолеї (поховальні споруди).

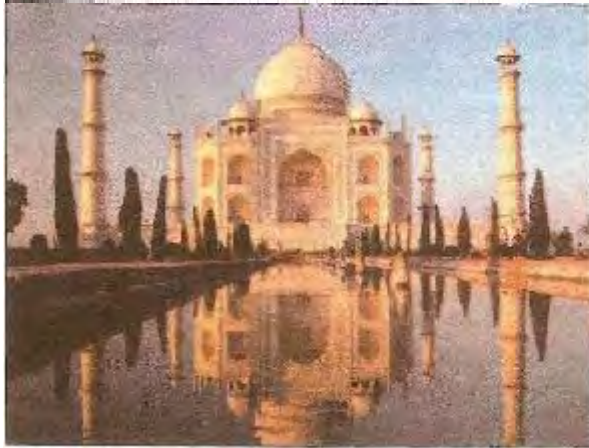
Мавзолей Гур-Емір. Самарканд.
Узбекистан

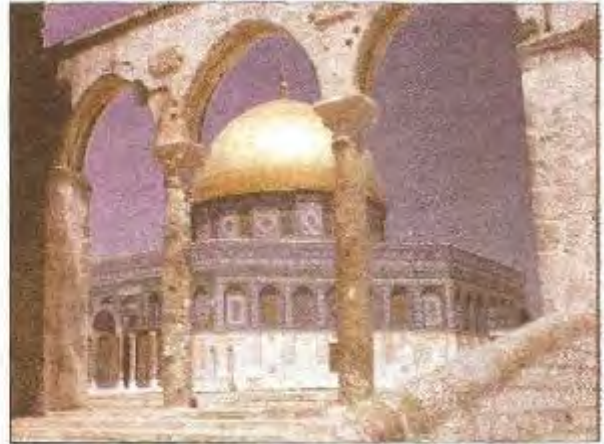
Блакитна мечеть. Стамбул. Туреччина

Мавзолей Тадж-Махал. Агра. Індія

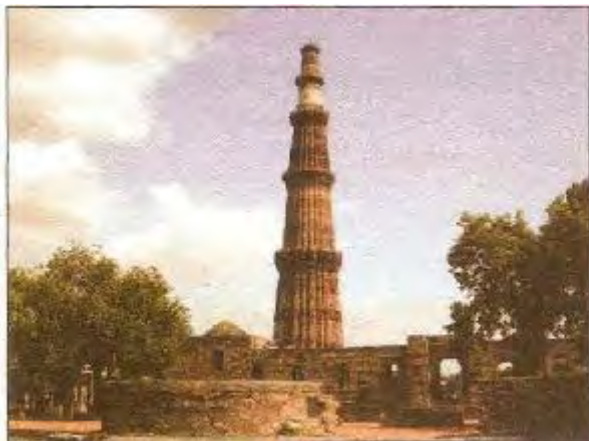

Мечеть халіфа Омара. Єрусалим. Ізраїль

Основний тип плану ісламської храмової споруди — прямокутне подвір'я, оточене по периметру галереями, у глибині якого розташована приземкувата купольна будівля — мечеть. Також невід'ємним елементом культової мусульманської архітектури є мінарет (вежа, з якої віруючих скликають на молитву). У різних народів він утворює зі спорудою єдиний ансамбль або стоїть окремо. Кількість мінаретів також може різнитися.

Медресе відрізняються від мечетей тим, що галереї подвір'я поділені на дрібні приміщення, де мешкають семінаристи. А мавзолеї становлять комплекс поховальної споруди і храму. Загалом особливості зовнішнього вигляду храмових споруд зумовлені національними художніми традиціями різних народів, що сповідують іслам.

Основним будівельним матеріалом арабів були обпалена цегла, камінь, піщаник, мармур. Як декоративні матеріали широко застосовувались алебастр, фігурна цегла, полив'яні кахлі, скляна та мармурова

Мінарет Кутб-Мінар.
Делі. ІндіяМечеть Харам Бейт-Уллах.
Мекка. Саудівська Аравія

мозаїка та ін. Інтер'єри культових арабо-мусульманських будівель прикрашалися й стінним розписом, у якому декоративні мотиви геометричного та рослинного характеру поєднувались із каліграфічно написаними цитатами Корану.

Серед найвідоміших культових споруд арабо-мусульманської архітектури особливо вирізняються Блакитна мечеть (Стамбул), мечеть халіфа Омара (Єрусалим), мечеть Ібн Тулуна (Каїр), медресе Тілля-Карі (Самарканд), медресе Улугбека (Бухара), аль-Кубра (Дамаск), мавзолеї Тадж-Махал (Агра), архітектурний ансамбль Шах-і-Зінда (Самарканд).

Надзвичайний інтерес для світового мистецтва становить пам'ятка мусульманської архітектури узбецького міста Самарканд — мавзолей Гур-Емір, родова усипальня славнозвісного завойовника й правителя Тамерлана. Її назва перекладається як «могила володаря». Цей шедевр середньовічного зодчества відіграв важливу роль у розвитку світової ісламської архітектури. Гур-Емір став прообразом відомих пам'яток архітектури епохи Великих моголів: мавзолею Хамейуна в Делі й Тадж-Махалу в Агрі, зведених нащадками славетного Тимура, які свого часу були правителями Північної Індії.

ЗАПИТАННЯ

- Що розуміють під класичною мусульманською культурою?
- Як релігія ісламу вплинула на художні особливості мистецтва Близького та Середнього Сходу?
- Що являла собою багдадська школа книжкової мініатюри?
- Розкажіть про різновиди арабського декоративно-прикладного мистецтва.
- Як відображені східні мотиви в українській орнаментиці?
- Охарактеризуйте найвизначніші пам'ятки арабо-мусульманської архітектури.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

- Створіть власний екслібрис у техніці арабської каліграфії.
- Створіть або намалюйте ескізи арабо-мусульманського килима, тканини, книжкової мініатюри, гончарного виробу.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- Відвідайте музей (перегляньте відеомузей), де зберігаються зразки арабо-мусульманського мистецтва.
- Підготуйте виставу для молодших школярів за мотивами арабських казок.

Розділ Ш

художня КУЛЬТУРА НАРОДІВ АФРИКИ

ТЕМА 1. ЗНАЧЕННЯ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ АФРИКАНСЬКОГО КОНТИНЕНТУ

Культура народів Африки

Мистецтво Африки охоплює різні регіональні школи, налічує кілька історичних епох, проте становить собою єдину художню систему. Самобутнє мистецтво народів Африки розвивалося переважно в західному Судані, на Гвінейському узбережжі та в Конго. Саме тут досягла найвищого розквіту художня творчість народів цього континенту: скульптура, живопис та архітектура. Власне африканське образотворче мистецтво — це мистецтво Західної та Центральної Африки.

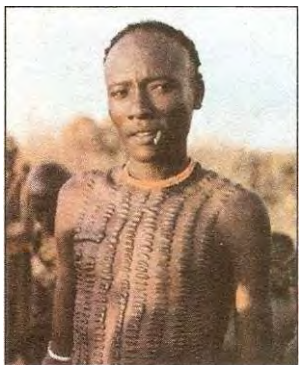
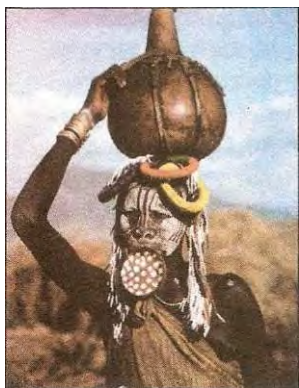
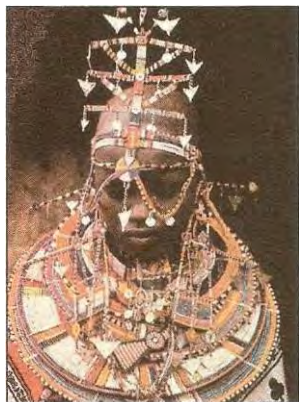
Інший характер має мистецтво народів Східної Африки й півночі Судану, тобто регіонів, де був поширений іслам. Його вплив позначився на розвитку художньої культури, у якій майже не були представлені скульптура й живопис. Тут склалася особлива, місцева, банту-індо-арабська культура, пов'язана з Іраном, Індією

Наскельні малюнки
Драконових гір

Святковий ритуал африканського
племені

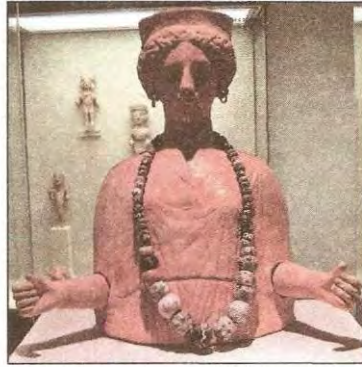
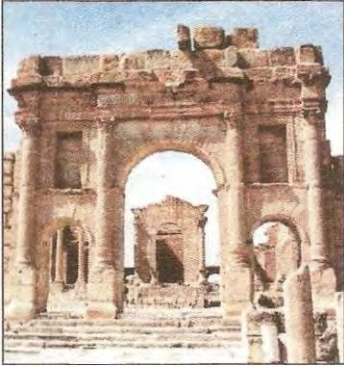

XIV

VII—II

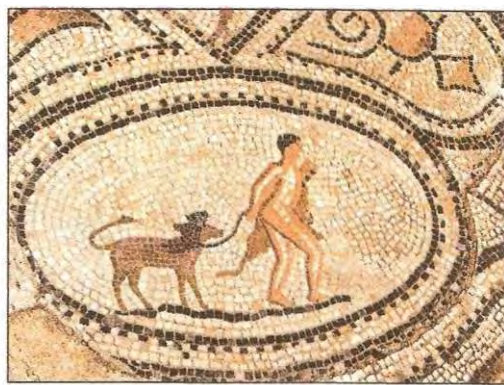
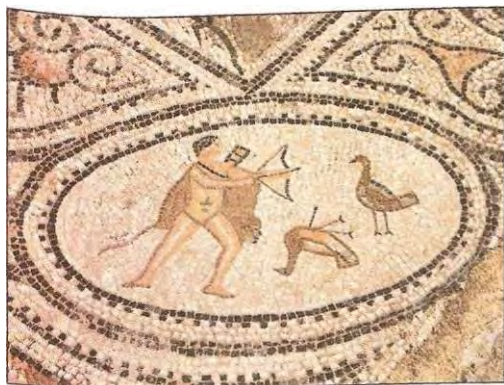
IV—III

( ),

. , -
 ,
 .
 ,
 60
 ( ),
 132 .
 ,
 ,
 ,
 ( ),
 ( ).

III—II . ( )
 :
 .
 ( )
 ,
 ,
 ,

 $(\quad),$
$$\vdots$$

,

,

(

$$).$$

<<

>>

<<

».

,

,

,

2

9

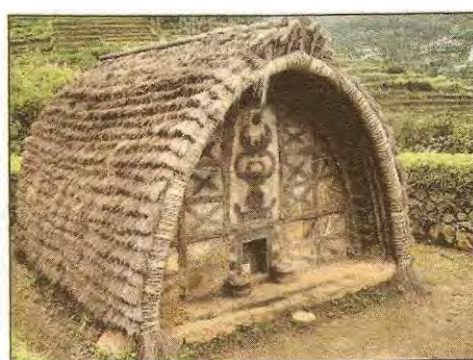
3

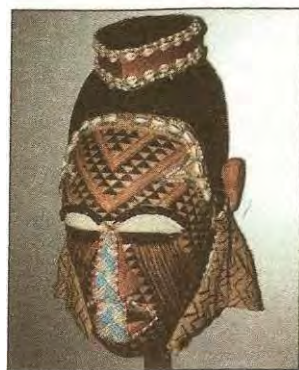
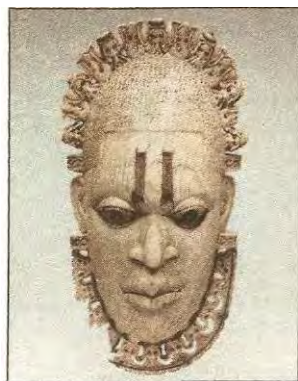
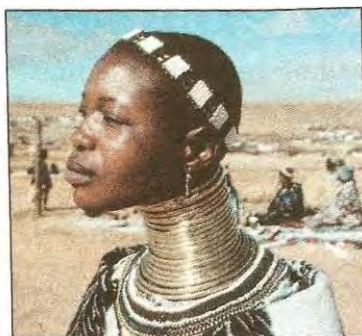
2

,

2

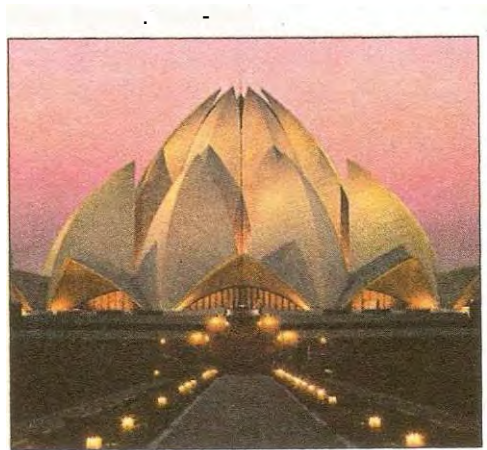
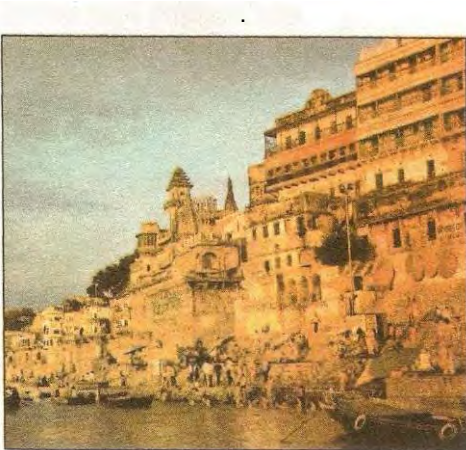

Розділ IV

ІНДІЇ

1.

0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9,

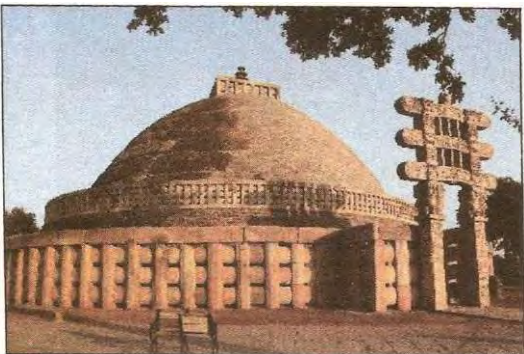
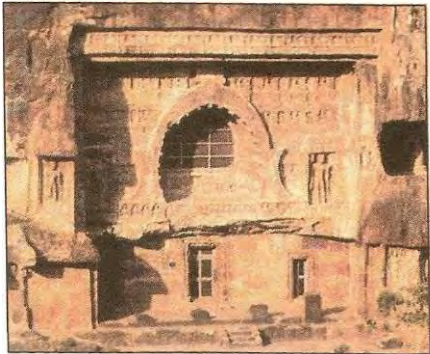
595

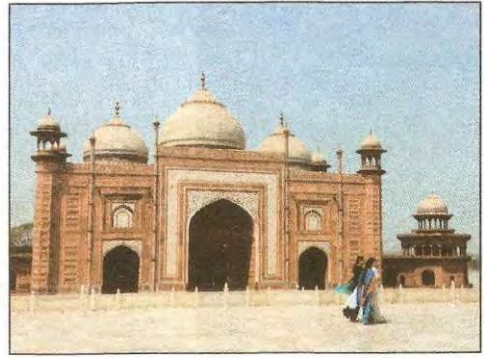
VI

0	०
1	१
2	२
3	३
4	४
5	५
6	६
7	७
8	८
9	९

: 8 x 8 , 32 . -
: -
, ( ), -
(, ( ), , ,).
.
, -
XV ., XIX .,
.
-
— , . -
— ( ), (-
) ( ). -
, -
, -
« » -
, —
( ) -

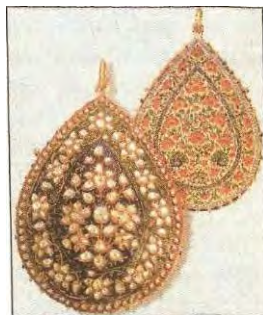
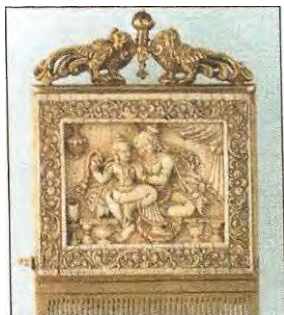
Нагара ( ),
« », сталь Дравіди ( ).

Вироби з напівкоштовних каменів.

Різьблення по слоновій кістці, перламутру.

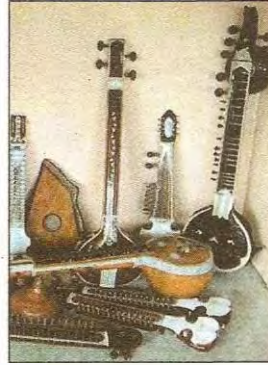
(IV .),

XX .

«
V
(
1000
1968
»

« »

... « » (1969).

—

...

1971

— : « » (... -), « - » (...), « » (...), « - », (...).

... , X. ... , ... — ... , X.

...

« »

...

( )

VI—V

« », « ».

VI—V

Художня культура Далекого Сходу

(XIV—XVII вв.)

XV в.

XVI в.

XVII — XX вв.

XVIII в.

доу цай

Китайська музика

— , ' -
 . (, ' , ,). -
 : (,), ,
 .
 (, , -
 . .). (12 -
 ), ,
 .
 ' — « - » (VII . .) — ,
 ' , ' , ' ,
 (— , —). , — , — ,
 — , —).

Китайська музична нотація.

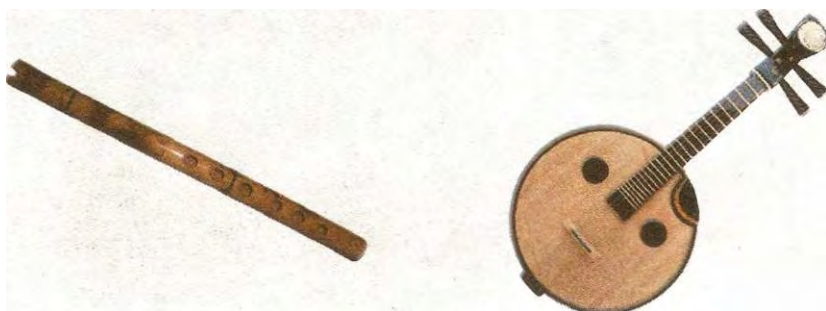
.
 — .
 , ,
 . ,
 , ,
 . ,
 , (, ,).

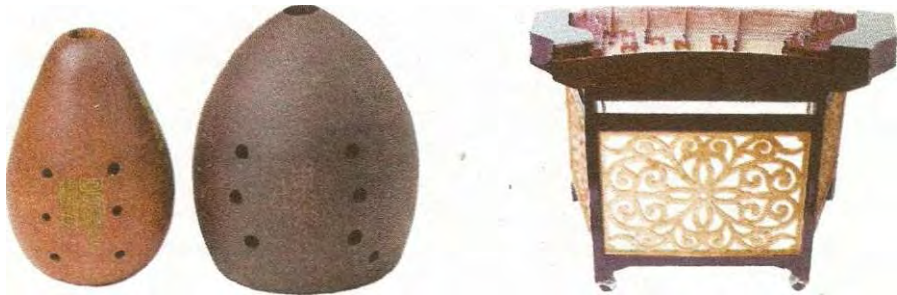
. ,
 : ,
 ( )
 ,
 .
 : ,
 .
 ,
 .
 ,
 ,
 ,
 .
 ,
 ,
 ,
 .

Традиційні музичні інструменти.

— (, , .).
 ,
 .
 ,
 .
 —
 .
 ,
 .

( ) —
« »,
(XI — 256 . . .)
—
( ).
^ ^ . - . ,
.

Китайська опера

XVIII .: 1790

80-

цзинху, ерху,

, , — . -
.
(, , , .), -
-
-
-
— , — , -
-
:
, , - — -
, , -
( ) -
, -
(, , ,) -
, , , , -
, -
, (, , , ,), -
, -

Філософія ікебани та чайної церемонії

Мистецтво ікебани.

Чайна церемонія.

VIII

( ),

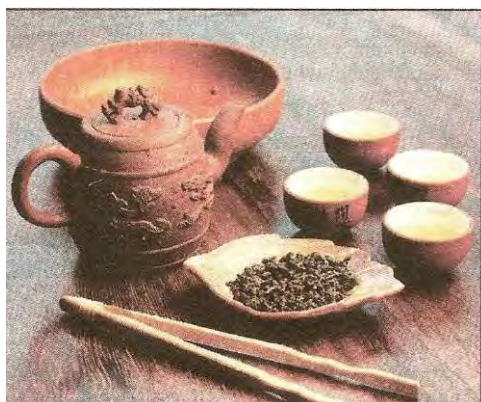
XII—XV

XIV—XV

«

».

(XV).

Японські театри Но і Кабукі

 $(\ll \quad \gg).$

«
»

» ( ) « » ( ).

XVII

« , , ».

(V—VI ст.)

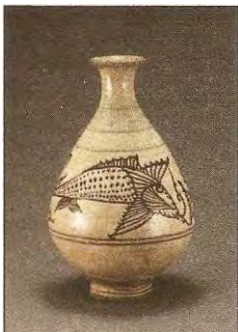
», «

», «

— «

«

»

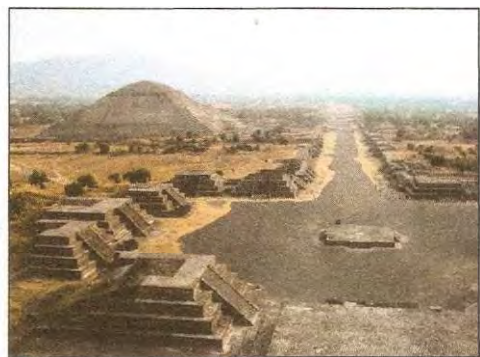

¥1

1.

л

— , —
, , . —
.
(,), —
, : —
, , , , —
, , .
(—
)
, —
, —

Скульптура майя

Культура майя.

Культура інків. XI—XVI

Культура інків.
XI—XVI

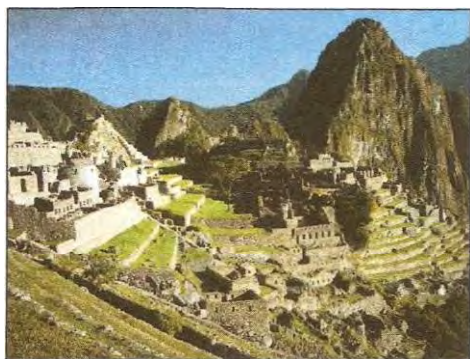
« »,

— « ».

Золоті прикраси інків

Золоті прикраси інків

( )

« ».

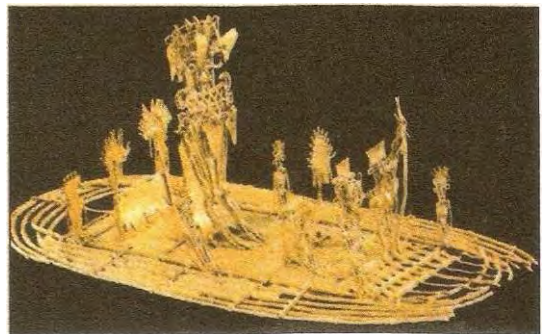
« »

« »

X. , .).

(

Архітектурне та монументальне мистецтво Латинської Америки

XVII—XVIII

XIX—XX

(« »), (« »).

» (9- « »).

« X. ».

Бразильська босанов;

1958 ., »,

«

» .
1970-

»

—

:

,

, ,

, ,

X.

1910 .

XVII .

IX—X .

XVIII—XX .

I
Z

?

?

Аргентинське танго

Карнавал у Ріо-де-Жанейро.

14

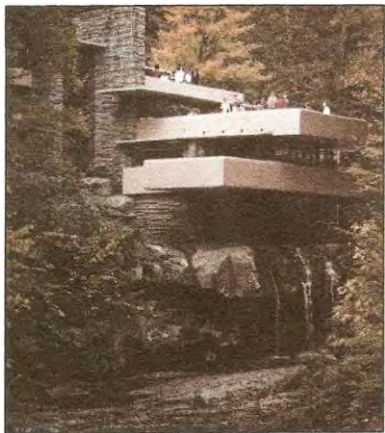
Карнавал на Кубі.

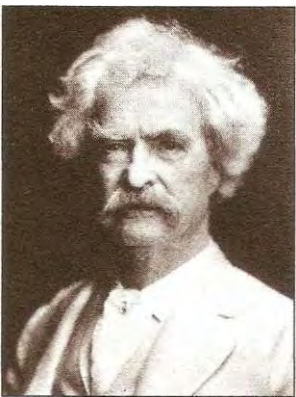

(-), « », « ».

XX .
( ), - (-
) ( ).

письменники
XX .,
, ,
« », « ».

- ( ).

«...»
:
,
— «192...»,
«...», «...», «...»
»,
.

Розвиток кіно США

XX
«...»
»,
«...»
—
»,
XX
»,
— «...», «...», «...»,
», «...»
1920-
»,
»,
»
»

« »

,
-
.
-
.
-
.

-
-
.

« ».

— , , ,
-
.
-
.

« »

,
-
(« »).

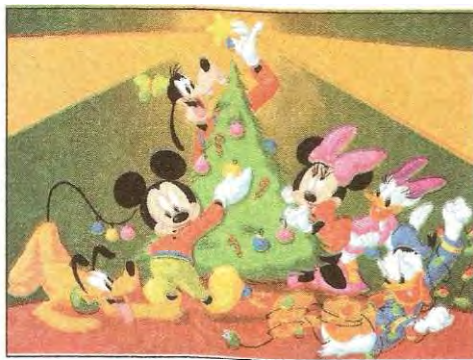
« », « », « », « »

», « », « »

1950- :

« ». 1955

,
-
« - », -

20- XX . - -
 , ( ) .
 « », -
 , X. -

f) Louis Bloues» y «St. -

XX .,
 - -

XX ., - -
 - 1954 .
 «That's All Right, ».
 , ,

1960- XX .

« » -

, -

« ».

1970- , -

— « », « »,

« » (. . II.).

— , , , « », ,

« »,

—

« » —

,

.

—

—

—

—

—

• ?

• XX .

•

• « »?

—

—

• « ».

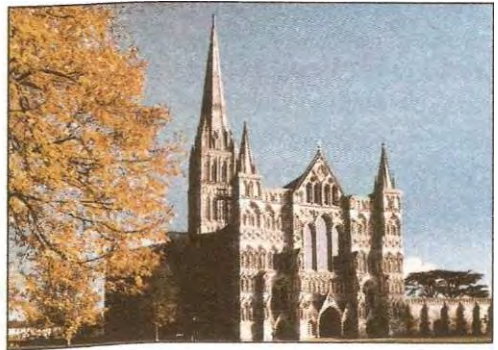
•

• « » — , , -

• ( ).

Розділ VII

1. МИСТЕЦТВО — ГУМАНІСТИЧНИЙ ПОСЕРЕДНИК КУЛЬТУРАМИ І ЗАХОДУ

Ъ

?

XVIII

Й. Пінзель.

І. Кавалерідзе.

.....

I.

1.	.....	
2.	.....	17
3.	.....	
4.	.....	40
5.	.....	47
6.	.....	53
7.	.....	62
8.	.....	69
9.	.....	75
.....		87
.....		88
		<hr/> 89
.....		90
-		92
.....		98
.....		99
.....		101
.....		
.....		104
.....		106
.....		108
.....		110

·			
	1.	-	 113
·			
	1.		 123
IV.			
	1.		 132
V.			
	1.		 144
VI.			
	1.		 165
	2.		 175
VII.			
	1.	—	 186

70x100/16.
 . . . 15,48. . - . . 14,40.
 15000 . . 11-0145

« ».
 03680, , . , 3, . 508.
 456-40-21.
 923 22.05.2002 .

TOB « »
 . 3179 08.05.2008 p.
 61024, . , . , 17